

Auldgrande: The Black Rock Gorge is a magical deep and narrow cleft in Old Red Sandstone conglomerate through which the Allt Graad flows in Easter Ross, Scotland.

De Duivel onder de Aarde

Inleiding

Tijdens een van mijn bezoeken aan de Boekenzolder, het Leidse distributiepunt van Borderlinebooks (Free Books), werd mijn aandacht getrokken door een roman, hoewel ik me gewoonlijk niet daarmee bezig houdt. Misschien was het het woord ‘mesmerizing’ op de voorpagina van de ‘uncorrected proof copy – not for resale’ van *The Testament of Gideon Mack* van James Robertson, of misschien de hele flaptekst: ‘A mesmerizing novel mixing fantasy, legend and history, from an utterly compelling storyteller’, die me deden besluiten het boek te ‘proberen’ (de boeken zijn gratis, enigszins te vergelijken met een bibliotheek). In het boek zat de brief van de uitgever aan Eric Visser van uitgeverij De Geus uit Breda, waarin het boek werd aanbevolen, mogelijk om er een Nederlandse vertaling van te maken. Allereerst wordt in de brief (gericht aan ‘Dear Eric’) James Robertson aangeprezen als de winnaar van de Saltire en de Scottish Arts Council award in 2004 voor zijn voorgaande roman *Joseph Knight*, die een hoop Schots dialect bevatte wat vertaling moeilijk maakte. Deze nieuwe roman echter, hoewel zich afspelend in Schotland, bevat geen dialect, behalve in een zeer kleine sectie.

De roman is, aldus Linda Shaughnessy, directeur van A P Watt Ltd., Literary, Film & Televisions Agents, ‘a perfect combination of brilliant storytelling and excellent writing’. Het boek begint, wanneer een manuscript wordt ontdekt, dat het laatste testament zou zijn van een *minister* (‘dominee’) van de Church of Scotland, Gideon Mack, die zijn parochie enige maanden tevoren in ongenade en de glans van tabloid publiciteit had verlaten. Niemand gelooft dat Gideon zijn val in een ravijn zal overleven: niet alleen is deze zeer diep, maar de rivier aan de voet stroomt enige kilometers ondergronds. En toch, drie dagen later komt Gideon tevoorschijn uit de rivier verderop stroomafwaarts, onder de blauwe plekken en kreupel, maar voor de rest niet gewond. Hij zegt dat hij werd gered door een vreemdeling die in de grotten aan de voet van het ravijn leefde; en dan beweert hij dat deze vreemdeling de Duivel was. De mensen om hem heen kunnen niet beslissen of hij zijn verstand heeft verloren of zijn ziel, maar zijn gedrag na zijn redding is zeker niet wat wordt verwacht van een *minister*. Hij wordt van zijn verplichtingen ontheven en begint zijn testament te schrijven, gaat dan naar de Hooglanden en laat zijn script achter om ontdekt te worden. Kort nadat de uitgever het leest, wordt Gideons lijk gevonden. En toch zijn twee groepen mensen zeker, dat ze hem zagen – lang na de tijd waarop naar de forensische wetenschappers zeiden hij aan zijn einde kwam... En dan lezen we Gideons eigen versie, zowel van zijn leven als zijn ontmoeting met de ‘Duivel’ – en de consequenties daarvan.

Dan besluit Linda haar brief met de mededeling dat Hamish Hamilton het boek recent in de UK heeft gepubliceerd en dat Viking het in de US en Penguin het in Canada zal publiceren. Er zijn enige geweldige (*great*) besprekingen, waarvan een aantal zijn opgenomen op een aangehecht blad, en ze hoopt zeer dat Eric het eens zal zijn met die gevoelens en snel zijn geest zal opmaken om een bod te doen (gedagtekend 25 juli 2006).

Kennelijk zag Eric het nut van een Nederlandse vertaling niet, met als gevolg dat het boek op de Boekenzolder terecht kwam (langs onduidelijke weg, tezamen met de brief), waar ik het vond en meenam om te lezen. Al snel kwam het idee bij me op er iets mee te doen al was me nog niet duidelijk wat precies, maar dat kwam ‘vanzelf’ (al doende).

1. De Sage van de Black Jaws

Exact in het midden van *Het Testament van Gideon Mack* bevindt zich de sage van de Black Jaws. Gideon heeft van de kunstenaar William Winnyford enige fotokopietjes gekregen met daarop op de tekst van de sage, overgenomen uit *Relicts and Reminiscences* van de Reverend Augustus Menteith, uit de 1880-er jaren. De bedoeling is dat Gideon het begin van de sage voorleest met zijn welluidende domineesstem en dat de opname wordt afgespeeld tijdens de expositie. Dit begin is slechts bedoeld als sfeerzetting door een beschrijving van de Black Jaws te geven, een woest stuk natuur, waar het gevaarlijk wandelen is. Het verhaal zelf wordt in de mond gelegd van de oude Ephie Lumsden van wie Menteith het verhaal hoorde toen hij nog jong was. De oude vrouw had een heel repertoire aan verhalen en vertelt met een dik Schots accent dat door Menteith wordt weergegeven met veel omhaal, hetgeen toentertijd mode was onder een bepaald slag folkloristen. Het was in die tijd dat het blad *Folklore* (toen nog *Folk-Lore*) werd opgericht. Het verhaal voert ons terug naar de tijd dat Keldo House in de handen was van de Cuthries en nog niet was overgegaan in de handen van de huidige familie. De toenmalige laird trouwde met een mooie vrouw afkomstig uit Spanje of een ander buitenland, die echter perfect Engels sprak, beter nog dan de laird. Ze was trots en werd door de bewoners van het huis met een scheef oog bekeken vanwege haar vreemde gewoonten en gefluisterd werd dat ze een papist was. In de *kirk* kwam ze niet en de laird zat er in zijn eentje en leek uitgeput en was somber sinds zijn thuiskomst met zijn nieuwe bruid uit Europa. Ze had een Franse meid meegebracht, Jean genaamd, die niet

met het andere personeel omging en geen enkele vraag over haar bazin wilde beantwoorden behalve dat de laird het betere deel van de koop had. Het tweetal maakte vaak lange wandelingen in en voorbij de tuinen van Keldo en vooral gingen ze naar waar de Black Jaws waren. Als het droog weer is, is het er prachtig om te wandelen, maar bij regen wordt alles zo glibberig, dat je ieder moment in de kloof kunt vallen. De leddy (lady, de vrouw van de laird = lord) had echter een speciale voorkeur voor dergelijke dagen en sleepte de Franse meid mee en bleef soms zo lang weg dat mannen met toortsen en honden op zoek gingen. En als ze dan terugkwamen, ging de leddy rechtstreeks naar haar kamer zonder een woord te zeggen. Toen de herfst aanbrak, leek de Franse meid afstand tot haar bazin te nemen en op een dag kwam de leddy alleen thuis en vertelde dat Jean was uitgeleden en in de kloof gevallen en meegevoerd door de woeste stroom. Een week na de verdwijning van de meid kwam een jonge visser uit Monimaskit aan de deur van Keldo naar de bazin vragen. Zijn naam was Dod Eadie en hij bracht gewoonlijk verse vis voor de keuken van de laird, maar nu had hij een belangrijke boodschap voor de leddy en als bewijs van zijn woorden had hij een medaillon aan een ketting die aan Jean had behoord. Hij had sinds enige maanden een geheime relatie met het Franse meisje en ze had hem het medaillon gegeven als aandenken. Hij wist dat ze niet langer gelukkig was en bang bij de bezoeken aan de Black Jaws, hetgeen was vanwege een rendez-vous dat de leddy had met een vreemde man, maar meer wilde ze hem er niet over zeggen. En nu wilde Dod van de leddy van Keldo weten of Jean nog in leven was en waar ze gevonden kon worden en dan zou hij haar gaan halen en nooit een woord loslaten over de indiscreties van de leddy. Eerst was de dame verontwaardigd en zei dat Jean dood was en dat daar niets aan te doen was, maar op het laatst vertelde ze hem een heel ander verhaal. Op een van hun wandelingen op die duistere plek waren zij en haar meid op een verborgen pad gestuit dat naar beneden leidde tot diep in de kloof. En daar waren ze een pijp rokende, geheel in het zwart gaande heer, gekleed in fijne kleren, tegengekomen. Hij groette hen, maar ze konden geen woord verstaan, dus leidde hij hen een grot in, waar het water langzaam en zwart als teer stroomde. Daar stond een tafel met een stoel van ijzer bevestigd aan de rots, met aan de stoel een ketting, en bij de ingang van de grot lagen twee grote kwijlende honden te slapen. In de verte, diep in de grot, leek een flauw licht te schemeren en soms leek het alsof ze stemmen hoorden. Jean was bang, maar de vreemdeling sprak met zachte stem met de leddy in haar geboortetaal. 'Je bent bedroefd en ver van huis,' zei hij, 'maar ik heb de macht om je daarheen te brengen, waar je weer gelukkig kunt zijn.' En de leddy van Keldo bekende tegen Dod dat ze slechts met de laird om het geld was getrouwd en dat ze in haar land een minnaar had die ze gaag wilde zien. Ze beseftte wel wie die heer in die grot was, maar dat kon haar niet schelen. Ze zei dat ze heel graag nog eens bij haar minnaar wilde zijn. 'Dat kan geschieden in een wip,' zei de heer, 'maar je gezellin moet buiten op je terugkomst wachten.' Ze stuurde Jean naar buiten en werd door de man over de zee gebracht (hoe werd Dod niet duidelijk) waar ze tezamen was met haar oude minnaar. Hoewel ze dagen weg was, was toen ze terugkwam in de grot slechts een uur voorbijgegaan. De heer zei haar dat hij dit vaker voor haar kon regelen, maar er was een prijs aan verbonden: ze moest een contract tekenen, waarin ze haar ziel aan hem gaf. Hij haalde een perkament en een pen voor de dag en liet haar met haar eigen bloed tekenen. De leddy aarzelde en wilde wel een ziel ervoor geven maar niet de hare en ze liet de naam daarom blanco. Ze had Jean in gedachte en de duivel was tevreden. Dod is verontwaardigd, maar de leddy wierp op, dat ze van plan was om op de een of andere manier onder het contract uit te komen en dat toen de duivel Jean kwam halen, ze met hem vocht aan de ingang van de grot, maar dat hij te sterk was en Jean meesleurde naar zijn hol, waar ze niet kon doordringen vanwege de honden. Ze probeerde hem met juwelen om te kopen, maar hij lachte haar uit. Daarop wierp de leddy zich aan de voeten van Dod en smeekte hem om vergeving en zei dat als hij met haar mee wilde gaan,

ze nogmaals met de duivel zou pleiten voor Jeans vrijlating en desnoods zichzelf in ruil aanbieden en dan zou Dod Jean terughebben en haar in veiligheid kunnen brengen. Ze gingen meteen op pad hoewel de dag al bijna voorbij was en bij de ingang van de kloof zei de ledy hem te wachten: het laatste stuk moest ze alleen doen en hij moest hier wachten op de komst van Jean. Met tegenzin bleef Dod staan, terwijl zij verdween over het geheime pad in de duisternis. Een uur ging voorbij en het was ondertussen donker en Dod gaf de moed al op toen hij over het donkere water iets wit aan zag komen drijven. Hij dook de rivier in en trok zijn Jean half verzopen uit het water. Na een tijdje was ze voldoende hersteld om te vertellen hoe haar bazin was gekomen op een moment dat de duivel afwezig was en zijn honden lagen te slapen. Ze had de sleutels om Jean te bevrijden uit de ijzeren stoel gevonden en had Jean gemaand weg te rennen, maar voordat ze zelf kon ontkomen waren de honden ontwaakt en op haar gesprongen. Jean had moeten sloven voor de duivel, die haar als hij wegging vastketende aan de ijzeren stoel, en ze twijfelde er niet aan of ditzelfde lot wachtte haar bazin. En vanaf die dag werd de ledy van Keldo niet meer gezien.

2. De Lady van Balconie

Robertson verhuult zijn bron niet. In een voetnoot van de (fictieve) uitgever Patrick Walker wijst deze erop, dat Menteiths 'Legend of the Black Jaws' een treffende overeenkomst vertoont met het verhaal van 'The Lady of Balconie', meegedeeld door Hugh Miller (1802-56) in zijn *Scenes and Legends of the North of Scotland*, voor het eerst verschenen in 1835.

Het huis en de landerijen van Balconie, een fraai Hooglandbezit, liggen slechts een paar mijl af van de kloof, waardoorheen de Auldgrande stroomt. De sage bericht, dat zo'n twee eeuwen geleden een eigenaar (dit is de laird) gehuwd was met een dame, die een zeer teruggetrokken leven leidde; buiten haar kring van bekenden wist men weinig van haar; maar in deze kring werd ze met een mengsel van vrees en respect beschouwd. Ze was merkwaardig terughoudend en gezegd werd dat ze haar wakende uren meer doorbracht met struinen in haar eentje langs de oevers van de Auldgrande op plekken waar niemand graag alleen zou willen zijn, dan in Huize Balconie. Maar plotseling werd ze gezelliger en leek moeite te doen door bewijzen van vriendelijkheid en toevertrouwen een van haar maagden tot zich te trekken, een eenvoudig Hooglandmeisje; maar de verandering in haar gedrag had niet een mysterieuze wildheid verwijderd die haar aankleefde, een soort wasem van vrees en wantrouwen; en haar nieuwe gezellin voelde zich steeds, wanneer ze met haar alleen gelaten was, door een vreemd afnemen van de levenskracht verstoord. Het was als kromp haar hart tezamen en het leek alsof ze zich bevond bij een wezen uit een andere wereld. Eens, na een lange, meer nog dan anders drukkende dag met de zwijgzame en melancholieke vrouw volgde het meisje haar op haar verzoek nog bij het vallen van de avond naar de oevers van de Auldgrande.

Ze bereikten de kloof, toen de zon net achter de berg zonk. 'Laten we dichter naar de rand gaan,' zei de dame. Ze sprak voor het eerst, sinds ze het huis verlaten hadden. 'Alstublieft nee, mevrouw!' zei het geschrokken meisje, 'de zon is bijna ondergegaan en als het nacht is: velen hebben daar vreemde dingen gezien.' 'Lariekoek,' antwoordde de dame, 'hoe kan je zulke geschiedenissen geloven? Kom, ik zal je een pad naar het water wijzen; het is de mooiste plek van de wereld; ik heb hem duizendmaal gezien en moet hem hedenavond weer zien. Kom,' en ze pakte haar bij de arm. 'Niet, mevrouw!' schreeuwde het meisje en probeerde zich los te rukken, even ontzet over het voorstel als over de bijna duivelse uitdrukking van woede en vrees, die nu de trekken van haar bazin verduisterden, 'ik val om van schrik en val naar beneden!' 'Nee, ellendige, je ontkomt me niet!' repliceerde de dame haast gillend; en met een kracht, die in

geheimzinnige tegenstelling tot haar tere gestalte stond, rukte ze het tegenstribbelende meisje naar de kloof toe. 'Staat u mij toe, mevrouw, dat ik mij bij u aansluit!' zei daarop iemand, een man, met krachtige stem achter hen; 'U herinnert zich toch dat uw borg akkoord moet zijn.' Een duister uitzierende man in groene kleding stond naast hen. Met de uitdrukking van stomme vertwijfeling liet de dame de arm van het meisje los en stond toe dat de vreemdeling haar naar de kloof voerde. Toen ze de rand ervan bereikt had, draaide ze zich nog eenmaal om, maakte een sleutelbos van haar gordel los, wierp hem omhoog naar het meisje en verzwond toen met haar begeleider in de kloof. De sleutels kletsten bij het vallen tegen de geweldige granietrots, ze verzonken erin, als was het vloeibare was, en de afdruk die ze nalieten wordt heden nog getoond. Het meisje stond in opperste verbazing als vastgeworteld.

Toen ze thuiskwam en de vreemde geschiedenis vertelde, stormde de gemaal van de dame, begeleid door alle mannen uit het huis, naar buiten naar de kloof. Maar hoewel de zoektocht dagenlang met alle ijver en door steeds meer mensen werd voortgezet, bleef zij vruchteloos. Het zal een jaar of tien daarna geweest zijn, dat een Hooglander in zijn middenjaren, dienaar van een ongehuwde dame in de buurt, in de Aulgrande aan het vissen was, een weinig stroomafwaarts van de plek, waar de rivier uit de kloof tevoorschijn breekt. Hij was een sluwe kerel, dapper als een leeuw, daarbij goedmoedig, maar niet overdreven eerlijk, en zijn gierige oude bazin verliet zich slechts dan op hem wanneer ze het niet kon vermijden. Op deze dag had hij meer vissersgeluk dan gewoonlijk en hij zocht een paar van de beste vangsten uit voor zijn oude moeder, die in de buurt woonde, verstopte ze onder een struik en ging toen met de rest op weg naar zijn bazin. 'Ben je echt zeker, Donald,' vroeg de oude dame, toen ze de inhoud van zijn korf leegkiepte, 'dat dit alles is? Waar heb je de rest verstopt?' 'Mevrouw, ik heb er geen een meer in de rivier kunnen vinden.' 'O Donald!' zei de dame. 'Nee, mevrouw,' herhaalde Donald, 'bij de duivel niet een.' En daarop, toen de dame hem de rug toekeerde, ging hij spoorlags naar de struik om de voor zijn moeder bestemde vissen op te halen. Maar daar was alles verdwenen, slechts een zwak spoor, waarop het van de schubben glinsterde, toonde, dat ze kennelijk door een of ander dier door het gras naar de kloof waren gesleurd.

Het spoor kronkelde over gras en stenen langs de rivieroever en eindigde bij een platgetreden paadje, dat langs de oever liep; vreemd genoeg had Donald dit pad nog nooit tevoren waargenomen. Vastbesloten het dier in zijn hol te volgen sloeg hij de weg in. De stroombedding vernauwde zich, terwijl hij voortliep; de stroom, die beneden groenachtig bruin heenwervelde, toen hij de kloof betrad, werd tot een melkwitte streep. In de duistere schemering, die ter plekke heerste, ging het spoor vrijwel verloren en Donald stond op het punt op te geven toen hij zag dat het pad voorbij een rotsuitstulping bij een reusachtig hol uitkwam. Hij betrad het en meteen kwamen twee geweldige honden, die aan weerszijden van de ingang hadden liggen slapen, traag van hun leger overeind, richtte gapend hun lodderige, zware ogen op zijn gezicht en lieten zich weer zakken. Een eindje verder stonden een zetel en een tafel van ijzer, kennelijk zeer weggevreten door de dampen in het hol. Op de tafel lagen naast een massa bakklaar deeg Donalds vissen; op de zetel zat de Vrouwe van Balconie.

De verbazing was wederzijds. 'O Donald,' riep de dame, 'wat voert jou hierheen?' 'Ik zoek mijn vissen,' zei Donald; 'maar gij, mevrouw, wat houdt u hier? Kom met me mee, ik breng u naar huis, en in een handomdraai bent ge weer bazin op Balconie.' 'Ach nee,' antwoordde ze, 'dat is voorbij. Ik zit op deze stoel vast en heel Schotland zou me niet ervan kunnen optillen.' Donald bekeek de stoel beter; diens zware poten stegen recht uit de massieve rots op als groeiden ze eruit en een dikke, van roest rode ijzerketting was aan het ene einde met een sterke ring verbonden; het andere omsloot een enkel van de dame. Ze vervolgde: 'Bovendien, bekijk die honden eens! Ach, waarom ben je toch hierheen gekomen? Die vissen heb je je bazin in de naam van mijn

kerkermeester geloochend; ze zijn nu zijn eigendom; maar hoe wil je jezelf redden?' Donald bekeek de honden. Ze waren weer van hun leger opgestaan en keken hem nu scherp en waakzaam aan, heel anders dan bij zijn binnenkomst. Hij krabde op zijn hoofd. 'Dat klopt, mevrouw,' zei hij, 'het is mij ook niet geheel duidelijk. Het ziet er naar uit, dat ik langs die twee tiggers moet.' 'Nee,' zei de dame, 'er is er maar een. Pas op!' Ze greep de deegmassa, die op de tafel lag, wierp ieder van de honden een deel toe en gebaarde Donald het hol te verlaten. Hij deed een sprong voorwaarts; toen hij het pad had bereikt, bleef hij een ogenblik staan om de dame een afscheidsgroet toe te roepen; toen dook hij, juist voordat de avond tot nacht verduisterde, uit de kloof op. Niemand heeft sinds Donalds avontuur iets van de bazin van Balconie gezien.

3. 'Het mooiste plek van de wereld'

De overeenkomsten tussen het verhaal van de leddy van Keldo en dat van de Dame van Balconie zijn groot, maar het zijn de verschillen die de zwakke plekken in de versie van Miller benadrukken. De Dame van Balconie is geen buitenlandse en heeft geen overzeese minnaar. Er wordt niet gesproken over een bloedpact, maar het is duidelijk dat zij een bepaalde overeenkomst met de duivel heeft gesloten waarvan ze zich kan loskopen, wanneer iemand anders bereid is haar plaats in te nemen. Om die reden sleept ze het dienstmeisje mee naar de 'Duivelskloof', maar het plan mislukt, omdat niet aan de voorwaarde is voldaan, dat het slachtoffer bereidwillig moest zijn. Wat de inhoud is van de overeenkomst met de duivel wordt niet gezegd. Heeft ze het gedaan om Dame van Balconie te worden? Dit verklaart echter niet de lange wandelingen naar de 'mooiste plek van de wereld', zoals ze tegen het meisje zegt.

In de bergen bij Brecknock in Wales is een meertje, met ernaast een rots, waarin vroeger een deur was, die slechts op een bepaalde dag in het jaar open was – volgens Keightley was het op Meidag – en die het begin was van een ondergrondse doorgang naar het eiland in het midden van het meertje. Hier werden de bezoekers verrast met de aanblik van een zeer betoverende tuin met de meest uitgelezen vruchten en bloemen en bewoond door de Tylwyth Teg, "Fair Family", een soort fairies, wier schoonheid slechts kon tippen aan de hoffelijkheid en vriendelijkheid die ze ten toon spreiden voor hen die hen bevielen. Ze verzamelden fruit en bloemen voor ieder van hun gasten, vermaakten hen met de meest exquisite muziek, onthulden aan hen veel geheimen der toekomst en nodigden hen uit te blijven zolang ze maar wilden. Maar het eiland was geheim en niets ervan mocht worden meegenomen. Het hele tafereel was onzichtbaar voor degenen die aan de oever van het meer stonden; zij zagen slechts een vage massa in het midden, en het werd opgemerkt dat geen vogel over het water wilde vliegen en dat soms een zachte flard muziek met verrukkende zoetheid in de ochtendbries werd gehoord. Uiteraard was er toch iemand, 'een heiligschennende ellendeling' noemt Keightley hem, die op een dag iets probeerde mee te smokkelen van het eiland. Het deed hem weinig goed, want zodra hij op gewone grond stond verdween de bloem en hij verloor zijn bezinning. Sinds die tijd is de deur in de rots onvindbaar. Mensen, die naar het eilandje willen gaan, om zo achter het geheim te komen, komen onderweg een vreeswekkende gedaante tegen, die uit het water oprijst en hen beveelt om te keren, anders zal hij het land verwoesten. (Keightley 1892, 408) Sikes heeft hetzelfde verhaal maar met afwijkende details: Het wordt verteld van een dozijn bergmeertjes en speelt in een tijd voordat de Cymry zich hadden verzoend met hun Saksische vijanden. Toen was er een deur die iedere Nieuwjaarsdag zich opende in de rotsen bij het meer. Het eiland werd bewoond door de Gwragedd Annwn (Fairies of lakes and streams; Dames of Elfin Land; letterlijk vrouwen van de Onderwereld of Hel: Annwn). De boosdoener was een 'wicked Welshman', die dacht magische hulp aan de bloem te kunnen ontlenuen. (Sikes 1880, 45f)

Wat moet de Lady of Balconie in de grot van de duivel? Ze lijkt meer op de ontvoerde prinses uit het bekende sprookje (AT 301). Wanneer Sterke Hans (*KHM* 166) met zijn staf in de mand beneden is aangekomen, vindt hij daar een deur, opent die en ziet een allerbeeldigst meisje zitten en naast haar zit de dwerg die naar Hans grijnst als een meerkat. Maar zij is geketend en kijkt hem zo droef aan, dat Hans een geweldige meelij krijgt en denkt: ‘Je moet haar uit de klauwen van die lelijke dwerg verlossen’ en hij geeft hem een stoot met zijn staf dat hij dood neerzinkt. Meteen vallen de ketenen van het meisje af en ze vertelt hem dat ze een prinses is, die door een woeste graaf uit haar ouderlijk huis is geroofd en daar opgesloten met de dwerg als bewaker omdat ze niets van hem wilde weten.

Deze ‘graaf’ is de duivel in sagen zoals die van *l’oiseleur damné* (de verdoemde vogelaar), die door Pierre Saintyves wordt besproken in zijn verhandeling over Perraults sprookje van Roodkapje. De sage is verzameld door Dr. Coremans in een groot gebied (van België tot Bohemen), dat door Saintyves niet duidelijk wordt beschreven. Deze vogelaar van het allerergste soort laat zich in allerlei verschillende gedaantes zien maar zijn bezigheid is altijd dezelfde, hij is slechts bezig met het vangen van jonge meisjes die hij tot zijn slavinnen maakt en voor hem laat spinnen. In de eerste nachten van mei (want Saintyves wil het gebeuren koppelen aan zijn seizoentheorie) heeft men vaak deze ongelukkigen zien spinnen in de grot, waarin hij hen opgesloten houdt. Gelukkig komt een jager, bewapend met een *crapaudine* (? Iets met pad), die een einde maakt aan de dagen van de vogelaar en aan de gevangenschap van die arme jonge meisjes. Het is overduidelijk, zegt Saintyves, dat deze verdoemde vogelaar, die men in twintig verschillende plaatsen situeert, de wolf is, een personificatie van de winter (want Roodkapje is bij hem de Meikoningin, die tevens voor de lente staat). Zijn grot wordt door de Thüringers ‘het gat van de duivel’ genoemd (en komt overeen met de buik van de wolf). (Saintyves 1987, 199) In Wallonië luidt een spreekwoord: *Le mercredi des Cendres le diable poursuit fillettes au bois* (Aswoensdag achtervolgt de duivel meisjes in het bos). (R-D 113)

[Eerder zagen we al dat de onderwereld werd voorgesteld als een grote hond en dat de zielen der verdoemden dus in de buik van deze hond zitten. Nu zult u zeggen, dat ze daar blijven zitten, maar er was natuurlijk in het verleden een moment dat Jezus daar verscheen na zijn dood, zoals gezegd in het Nicodemus-evangelie en van daaruit overgenomen in het Credo, en de hel beroofde van een groot deel van zijn onderdanen, die hij in een lange sliert meenam naar de hemel. Deze beroving van de Onderwereld is ook in andere culturen bekend zij het uiteraard in een andere vorm.]¹

---

¹ In de Hautes-Alpes zijn de *Tunes de Crapelet*, een van de namen van de Duivel, ‘grottes creusées dans le calcaire sur la face sud-est du rocher d’Agnielle; on y a trouvé une grande quantité d’ossements humains et animaux, faissant supposer qu’elles servirent à un moment de cimetière. “Dans la tradition populaire, ces grottes sont réputées habitées par le Diable.” (Fazy, in: BSEHA 1891, 417, 421) ... On ne sait sur quels témoignages se fondait Cambry pour affirmer que “quelques personnes les font habiter par des princes, celles-ci par des diables et des sorciers, celles-là par des moines ou des saints et quelques autres par les Anciens”.’ Verder zijn er de *Oulles du Diable*: c’est l’un des noms du “torrent de Navette qui se précipite dans des gouffres profonds semblables à des marmites”; Elles sont situées sur la commune de Clémence-d’Ambel, au sud des rochers de Chausse-Dents. Stéphane Moulin (BSEHA 36, 1919, 36f) a développé ce thème et ajoute que contre le Diable on édifia une petite chapelle consacrée à la Vierge. (Gennep 1948, 126) [C]ette tune fait partie d’un ensemble compliqué de cavernes, qui a été étudié avec soin par le géologue David Martin: ‘Il y a entre les cluses de Sigottier et du Buëch onze grottes dont neuf forment la groupe de Sigottier et deux celui du Buëch. Au premier appartiennent les grottes du Vivier, de l’Escalier, de la Chèvre, de Marcel, de Crapelet, des Portelets, de Grande Gaborne, de Joseph Lombard, de Roumeut ou de Joubert; au second les grottes des Bergers et du Voleur ou des Raisins. Les habitants du voisinage les visitent peu par suite de certaines légendes qui les donnent comme séjour de Crapelet, qui pour les uns est le Diable et pour les autres la Mort.’ ‘Un soir un habitant attardé, obligé pour rentrer chez lui de suivre le sentier qui passe sous les grottes, voulut pour se

4. De Auldgrande

De Auldgrande wordt ook genoemd in het gedicht ‘Black Rock of Kiltarn’ van Andrew Young, dat Robertson voorin in zijn boek heeft opgenomen:

‘They named it Aultgraat – Ugly Burn,
This water through the crevice hurled
Scouring the entrails of the world –
Not ugly in the rising smoke
That clothes it with a rainbow cloak.
But slip a foot on frost-spiked stone
Above this rock-lipped Phlegethon
And you shall have
The Black Rock of Kiltarn
For tombstone, grave
And trumpet of your resurrection.’

De Phlegeton, ‘brandend’, is een van de rivieren van Hades; ook bij de zee wordt gesproken van ‘branding’: volgens De Vries wordt het schuimen van de golven in de branding met gloed vergeleken, wat al te vinden is in het Latijnse *aestus* (kokende, golvende beweging: 1. van vuur; 2. het koken, golving, a. van kokend water; b. van de zee: α . branding, golfslag; β . tij, met name: vloed). Dit branden zit ook in de Schotse naam Aultgraat (Auldgrande) = Ugly Burn, en heeft dus betrekking op de schuimende stroming met zoveel kracht, dat de dampen hoog genoeg oprijzen om regenboogkleuren te vertonen zoals watervallen. En het lopen erlangs is zo glibberig, dat je te pletter kunt vallen en de rivier je graf wordt.

De ondergrondse rivier komen we ook tegen in het werk van Evans-Wentz. Hij maakte op een dag een wandeling met de dichter William B. Yeats op het landgoed van Lady Gregory te Coole Park, nabij Gort in de County Galway, en Yeats voerde hem naar de verblijven van de watergeesten van het gebied, langs een vreemde rivier die een eind onder de grond stroomde en dan weer tevoorschijn komt in zijn rare loop, en naar een donkere, diepe poel verborgen in het bos. Volgens de traditie is de rivier de woning van water-fairies; en in de beschaduwde bospoel, die zeer diep is, woont een geestenras als de Griekse nymphen. Menig sterveling, kijkend in deze poel, heeft een plotselinge en krachtige impuls gevoeld om erin te duiken, want de fairies waren dan bezig hun magische tover over hem te gooien opdat ze hem konden nemen om voor altijd te leven in hun onderwaterpaleis. (EW 431)

Hugh Miller was ook op een keer bij de Auldgrande. De zon was al aan het zinken en het ravijn was donker geworden zoals lang geleden toen de Lady van Balconie haar laatste wandeling langs de randen van Auldgrande maakte, toen hij plotseling voor een kleine bergbeklimmersbrug van een paar onbewerkte boomstammen stond, die over de kloof waren gegooid op een hoogte van zo’n 130 voet boven het water. Terwijl hij zich worstelde door het struikgewas schrok hij van een vreemd uitzijnde verschijning op een van de open plekken langs de gaping waar de bramen in hun seizoen zich overvloedig hadden vermeerderd. Het was een uitermate oude vrouw, lijkbleek en ellendig eruitziend, met seniliteit glinsterend in haar uitdrukkingsloze, door rheuma aangetaste ogen en gekleed in een blauwe mantel, die eenvoudig was geweest toen hij op zijn best was, en nu uitermate gerafeld was. Ze had met haar stok lopen prikken tussen de bosjes alsof ze op zoek was naar bessen, maar mijn nadering had haar verschrikt en ze stond te mompelen in het Gaels

donner courage narguer l’habitant mystérieux des lieux et cria: “Eh! Crapelet, as-tu fait ta soupe?” Mais l’impudent sentit aussitôt sur sa joue en guise de soufflet un souffle léger.’ (ID., 138 naar Martin, in: BSEHA 1896, 1-8)

wat, naar de tonen en de herhaling, een aantal sneren leek te zijn. Miller sprak haar aan in het Engels en vroeg wat haar naar een zo wilde en eenzame plek had gebracht, een zo zwak en hulpeloos iemand. ‘Arm ding!’ mompelde ze ten antwoord, ‘arm ding – zeer hongerig,’ maar haar geringe Engels kon haar niet verder brengen. Miller stopte een klein zilverstuk in haar hand, waarvoor ze hem overstelpte met bedankjes en zegeningen, bracht haar naar een van de bredere lanen, die een weg kruiste, die uit het bos leidde, zag erop toe dat ze in de goede richting op het pad was, en keerde toen op zijn passen terug en stak de boomstammenbrug over. De oude vrouw, die naar haar uiterlijk te oordelen hem dicht bij de negentig had toegeschenen, was ongetwijfeld een van die slecht-voorzien Hoogland-paupers, die van de honger doodgaan onder een wet, die, terwijl hij de weldadige stromen van vrijwillige liefdadigheid in Schotland heeft opgedroogd en hard drukt op de middelen van de nederigere klassen, weinig of niet het lijden van de ergste armen verlicht. Temidden van het huidige lijden en ontbering had zich kennelijk in haar seniliteit een of andere droom van vroeger vermaak gemengd – een droom van de dagen dat ze bessen had geplukt, een herdersmeisje, op de oevers van de Auldgrande, en het visioen leek haar te hebben uitgezonden, ver gevorderd in haar tweede jeugd, om te prikken tussen de bosjes met haar stok. Miller geeft ook een beschrijving van een bezoekje aan een grot op het eiland Eigg van de Hebriden tijdens zijn reis met de Betsey:

‘De kleine hoekige opening vormt het lagere einde van de lijn, die, naar binnen uitgehold, overgaat nabij de bodem in een nauwe grot, overgroeid met plukjes varens en bosjes lang zijdeachtig gras, hier en daar opgefleurd door de delicate bloemen van de mindere rotsgeranium. Een druppelregen klettert van boven tussen het onkruid en riet van de kleine poel. Mijn vriend de *minister* bleef staan. ‘Daar,’ zei hij, wijzend naar de holte, ‘zal je zo’n bottengrot vinden als je nooit tevoren zag. In die opening daar liggen de resten van een heel ras, duidelijk vernietigd, zoals geologen in zoveel andere gevallen zich tevreden stellen slechts voor te stellen, door een grote catastrofe. Dat is de fameuze grot van Francis (*Uamh Fhraing*), waarin het hele volk van Eigg dood werd gerookt door de M’Leods.’ We maakten een licht en kwamen, onszelf naar binnen wurmend door de nauwe opening, in het inwendige, een echte rotsgalerij, veel ruimer en verhevener dan men had kunnen voorspellen van de lage er voor gelegen vestibule. De grootste lengte bleek 260 voet te zijn, de grootste breedte 27 voet; de hoogte, waar het dak het hoogst oprijst, van 18 tot 20 voet. De grot schijnt zijn ontstaan aan twee verschillende oorzaken te danken te hebben. De traprotsen aan iedere zijde van de verticale breukachtige kloof die hen scheidt zijn behoorlijk verweerd, alsof door het vocht doorsijpelend van bovenaf, en recht in de lijn van de kloof moet de branding hebben ingebeukt, golf na golf, voor eeuwen sinds de laatste opheffing van het land. Toen de ‘gog-stone’ te Dunolly bestond als een ‘sea-stack’, omzoomd met algen, moeten de brekers ieder tij op deze kust hebben gebeukt door de nauwe opening van de grot en met handenvol de verwerende trap erin hebben opgeschept. Het proces van verwerking en dientengevolge vergroting gaat nog steeds door erin, maar er is niet langer een middel om de disintegrerende fragmenten weg te vegen. Waar het dak het hoogst oprijst, is de bodem geblokkeerd met ophopingen van lijvige ontbindende massa’s, die van boven zijn neergevallen, en hij is over het hele gebied bedekt door een laag van aardachtige troep, die vanaf de zijden en plafond in zo’n overvloed is gevallen, dat het de strobedden van de omgekomen eilanders heeft overdekt, die nog steeds eronder bestaan als een bruin vermolmd vilt, tot de diepte van vijf tot acht inches. Nooit werd tragedie opgevoerd in een somberder theater. Een vage schemer glimt grijs bij de ingang, vanuit de nauwe vestibule maar heel het inwendige, voor een volle 200 voet, is zwart als met Egyptische duisternis. Terwijl we voort gingen met ons ene zwakke licht, langs de donkere vermolmende wanden en dak, die iedere afdwalende straal die hen bereikte absorbeerden, en over de smoezelige bodem, miezerig en vochtig, riep de plek die zaal in

herinnering in het Romeinse verhaal, behangen en bekleed met zwart, waarin Domitianus eens zijn senaat voor de grap wierp om hun eigen namen te lezen op de lijkstijldeksels, die tegen de muur waren geplaatst. De duisternis leek van alle kanten op ons te drukken alsof het een dikke vloeistof, waaruit ons licht een emmer of twee had geschapt, en die kwam aansnellen om het vacuüm te vullen; en de enige voorwerpen die we duidelijk zichtbaar zagen waren elkaars hoofden en gezichten en de lichtere delen van onze kleding.

De bodem, vanaf een honderdtal voet naar binnen vanaf de nauwe vestibule, lijkt op dat van een knekelhuis. Bij bijna iedere stap kwamen we op hopen mensenbotten bijeengelegd, zoals de Psalmist zo grafisch beschrijft, “als wanneer men hout op de grond hakt en splijt.” Ze hebben een bruinige, aardachtige tint, hier en daar met groen doortrokken; de schedels, met de uitzondering van een paar gebroken fragmenten, zijn verdwenen, want reizigers in de Hebriden zijn in de laatste jaren talrijk en nieuwsgierig geweest en menig museum – dat te Abbotsford onder andere – stelt, in een grijnzende schedel, zijn gedenkteken van de Slachting te Eigg ten toon. We vinden ook verdere tekenen van bezoekers op de losse botten afgezonderd van de hopen en verspreid over het gebied, maar genoeg blijft er nog over om te tonen, in de algemene rangschikking van de resten, dat de onfortuinlijke eilandbewoners stierven onder de wallen in families, ieder groepje gescheiden door een paar voet van de andere. Hier en daar kunnen de overblijfselen van een afzonderlijk skelet worden gezien, alsof een of andere robuuste eilandbewoner, rusteloos in zijn doodstrijd, was gestrompeld tot de middenruimte voordat hij viel, maar de sociale rangschikking is de algemene. En onder iedere hoop vinden we, op de diepte van, zoals gezegd, een paar inches, de resten van het strobed waarop de familie had gelegen, hoofdzakelijk gemengd met de kleinere botten van het menselijk gestel, ribben en wervels, en hand- en voetbotten; af en toe ook met fragmenten van ongeglazuurd aardewerk en diverse ander gerei van een ruw huishouden. De *minister* vond voor me onder een familiehoop de stukken van een halfverbrande ongeglazuurd aardewerkpot met een nauwe opening, die als de grafurnen van onze oude tumuli gevormd was met de hand zonder de hulp van het pottenbakkerswiel, en aan een van de fragmenten daar kleefde een klein plukje grijs haar. Uit een andere hoop dolf hij de steel van een kinds houten *porringer* (kommetje met steel voor een kind om pap, soep, etc. mee te eten; Miller geeft tussen haakjes het alternatief *bicker*, iets om mee te ‘bikken’ = eten), met een gat erin geboord dat nog steeds tekenen van het koord droeg waarmee het aan de muur had gehangen, en naast de steel lagen een paar van de grotere, minder vernietigbare botten van het kind, met wat een tijdje ons beiden niet weinig voor een raadsel zette een van de kiezen van een paard. Het was zeker dat geen paard daar had kunnen komen om een tand te laten vallen – een veulen van een week oud had zich niet door de opening kunnen persen, en hoe de enkele kies, duidelijk geen recente introductie in de grot, vermengd had kunnen raken in het stro met de mensenbotten, scheen een enigma enigszins van het soort waartoe de klos (*reel*) in de fles behoort. Ik vond in Edinburgh een onverwachte commentator op het mysterie, in de persoon van mijn kleine jongen – een experimentele filosoof in zijn tweede jaar. Ik had op de vloer de curiositeiten van Eigg uitgespreid, – tussen de rest de relictten van de grot, waaronder de stukken aardewerkpot en het fragment van de porringer, maar de paardentand scheen de enige ware curiositeit onder hen te zijn in de ogen van kleine Bill. Hij pakte hem meteen op en bleef, het zich toeëigenend als een speelgoed, ermee spelen tot hij in slaap viel. Ik had nu weinig twijfel dat het eerst in de grot was gebracht door het arme kind te midden van wiens vermolmden resten Mr. Swanson het vond. Het plukje grijs haar sprak van zwakke ouderdom betrokken bij deze algehele slachtpartij met de krachtige manschappen van het eiland, en hier was een verhaal van onverwachte kindsheid zich amuserend op de vooravond van vernietiging (*eve of destruction*) met zijn speeltjes. Helaas voor de mensheid ‘Zal ik niet Ninivé sparen, die grote stad,’ sprak God tegen de vertoornde profeet

[Jonas], ‘waarin meer dan 120.000 mensen zijn die niet kunnen onderscheiden tussen hun rechterhand en hun linker?’ Gods beeld moet bedroevend zijn verminkt in de moordenaars van de arme, onschuldige kinderen van Eigg, voordat zij hun zwakke klachten gehoord konden hebben, die ongetwijfeld zich verhieven, toen de verstikkende atmosfeer daarbinnen eerst begon te verdichten, en toch meedogenloos volhardden in hun werk van vernietiging in de wilde weg.’ (Miller 1858)

Ook Walter Scott bezocht deze grot (en nam een schedel mee ondanks de bezwaren van de zeelieden) en schreef erover de volgende dichtregels:

*On Scooreigg next a warning light
Summoned her warriors to the fight;
A numerous race, are stern Macleod
O'er their bleak shores in vengeance strode,
Where all in vain the ocean-cave
Its refuge to his victims gave.
The Chief, relentless in his wrath,
With blazing heath blockades the path:
In dense and stifling volumes roll'd,
The vapour fill'd the cavern'd hold!
The warrior-threat, the infant's plain,
The mother's screams were heard in vain;
The vengeful Chief maintains his fires,
Till in the vault a tribe expires
The bones which strew that cavern's gloom,
Too well attest their dismal doom. (Lord of the Isles. Canto iv)*

Met Kiltarn verbonden is ook een andere duivelssage uit de collectie van Miller verzameld in Cromarty. De gemeenten Cullicuden en Kiltarn liggen aan tegenoverliggende zijden van de Baai van Cromarty en aan het begin van de vorige eeuw (d.w.z. vlak na 1700) stonden hun huizen met het water ertussen vrijwel tegenover elkaar. De geestelijken waren toentertijd beroemd vanwege de heiligheid van hun levenswandel en de zorgvuldigheid waarmee ze hun beroepsplichten vervulden: en aangezien ze zo in denkwijze op elkaar leken, waren ze met elkaar bevriend. Ze waren allebei koppige studeerders en tot twee uur na middernacht kon men de lichten in de vensters van hun kamers zien, alsof ze elkaar over het fjord heen toeknipperden. Wanneer de lamp van de ene gedoofd werd, zag de ander daarin een teken om eveneens te gaan slapen. Op een nacht echter bedacht de dominee van Kiltarn, terwijl hij als antwoord op het gewoonlijke signaal de doofhoorn op zijn kaars zette: ‘Hoezo? Als de wachters slapen, hoe kunnen zij dan hun plicht vervullen? Zou het niet beter zijn als we elkaar zouden aflossen als de schildwachten? Dan zouden binnen de grenzen, die ons zijn gesteld, altijd open ogen en een biddend hart zijn.’ – Hij deelde deze gedachte zijn vriend mede en van toen af aan, zolang zij leefden, ging geen van hen naar bed, tot het venster van de ander betuigde, dat deze zich ter aflossing had verheven. Een paar jaar nadat deze afspraak gemaakt was, werd iemand uit de gemeente Cullicuden door een zaak tot een laat uur in een naburig dorp opgehouden. Hij nam de terugweg over de eenzame Malbuoy; daar voegde een vreemde heer zich bij hem, die dezelfde richting leek uit te gaan, en knoopte een gesprek met hem aan. De onbekende bleek een der slimste en amusantste mannen, die hij ooit had ontmoet. Hij leek van alles en nog wat te weten; en hoewel hij duidelijk geen vriend van de *Kirk* was, deed hij toch niets ergers dan over hen te lachen. De man uit Cullicuden voelde zich meer dan eens geneigd mee te lachen, meer dan half ervan overtuigd – vanwege de

grappige verhalen van de vreemdeling –, dat hun tocht slechts een paar passen was. In deze stemming bereikten ze het einde van de Malbuoy, dat aan Cullicuden grenst en hier bleef de vreemdeling staan. ‘Onze weg gaat daarheen,’ zei de man. ‘Ach ja,’ antwoordde de vreemdeling, ‘helaas kan ik u niet begeleiden. Ziet ge dat?’ En al sprekend wees hij op een zwak, flakkerend licht aan de overzijde van de Baai. ‘Daar zit de wachter, ik durf geen stap verder te gaan!’ Het was slechts door deze bekentenis, dat de man uit Cullicuden wist, met wie hij van doen had. (Agricola 1967, 219f n°340)

Wie moet niet denken aan de door Gideon Mack zo sympatiek gevonden duivel?

Meer over de duivel in Schotland wordt verteld door de folklorist Forbes Macgregor in zijn *Macgregor's Mixture. A hilarious collection of stories from all parts of Scotland*, uitgegeven in 1981. Allereerst merkt hij op, dat men in Schotland vreemd genoeg gelooft in één enkele duivel die onder vele namen bekend staat zoals *Clootie, Auld Hornie, Auld Nick, Bob Mahoun*. Hij kan allerlei gedaantes aannemen en op vele plaatsen verschijnen. Hij riep vergaderingen van heksen en tovenaars bijeen en nam deel aan hun boze ritens. Kortom, hij was een zeer begiftigd en energiek personage, ‘rather like the Moderator of the Infernal Assembly’. De Schotten geloven maar half-en-half aan de duivel, maar houden hem liever te vriend. Macgregor geeft een citaatspreekwoord: “‘*It's aye guid to be ceevil,*” quo’ the auld wifie when she becket (curtseyed) to the deevil (‘Het is heel goed om beleefd te zijn,’ zei het oude vrouwtje, toen ze een buiging maakte voor de duivel).’ Dat de duivel wordt geacht geen macht meer te hebben zou blijken uit het spreekwoord: ‘*Ye wad dae little for God an the deil was deid* (Je zou weinig voor God doen en de duivel was dood).’ Een ander spreekwoord laat de duivel zeggen: “‘*Are ye no a bonnie pair?*” as the deil said o’ his hoofs (Zijn jullie niet een fraai paar, zoals de duivel zei van zijn hoeven). Of: “‘*Hame’s hamely* (thuis is huiselijk),” quo’ the deil, when he found himsel in the Court o’ Session. Hier is zijn angel weggenomen (take the mickey out of him).

Macgregor geeft een beschrijving van de heksenbijeenkomsten. Dat waren orgieën uitgevoerd bij maanlicht waarbij vergeleken de Hell-fire Clubs uit de 18^e eeuw slechts ‘Bands of Hope’ (zoetsappige clubjes) waren. De vergaderingen hadden plaats wanneer de Duivel zijn ‘*Keerie*’ liet horen, een rare roep die voor mijlen klonk over berg en dal. De heksen kwamen dan aangevlogen, gezeten op *creepie-stools, brooms, sieves, ragwort, hogweed, hemlock* en het eerste wat op het programma stond was het geven van de *osculum infame* oftewel het kussen van Bobs achterste, in het Schots zijn *Airss*. Omdat hij ook de gedaante aan kon nemen van de Koningin van de Fairies, werd deze ceremonie ook genoemd: *Kyssyng the Quene of Elphinis Airss*. Hierna begon de *hoppringles*, ‘primordial ring-a-ring-a-roses’ (een dans?), die volgens Macgregor werd uitgevoerd in heidense tijden door Keltische volken in hun heilige wouden of in *corthies*, dakloze ronde huizen van gedroogde stenen. Een Gaelisch spreekwoord zou daar nog aan refereren: ‘Er is geen dak in het huis van bespotting.’ [wat eerder een bijbelcitaat is.] De Duivel zorgde zelf voor de muziek op de bijeenkomsten, meestal de doedelzak, maar vaak ook op andere instrumenten. John Wesley klaagde dat de duivel de beste deuntjes had en Macgregor kan het daarmee eens zijn en geeft titels van enige songs: ‘Tinkletum-Tankletum’, ‘The Silly Bit Chicken’, ‘Push the Jorum’, ‘Kittle me Nakit Wantonlie’, ‘Johnie cum kiss me noo’, ‘O, who is at my window, who, who?’ [Dit laatste doet denken aan Sinterklaas: ‘Wie klopt daar aan mijn raam?’ en natuurlijk is Auld Nick Sinterklaas (zie de studie van Knobloch)], ‘Pretty weil begann, man’, ‘John Andersonne my Jo’, ‘Kilt thy coat, Maggie’, ‘Jenny drinks na water’, ‘Bonnie Jean maks meikle o’ me’, ‘The Lass o Glasgowe’, ‘Kettie Bairdie’, ‘Pitt on your shirt on Monday’.

Auld Nick leidde de dans, met als zijn partner de ‘Maiden’. Al de anderen deden mee, dansten de Conga, soms wel zoveel als 140, zoals te North Berwick [in 1595 onder King James]. Als de

maan verduisterd was, dan stak de Duivel een brandende kaars in zijn Airss en gaf de weg aan. Wat betreft de orgie beperkt Macgregor zich tot de volgende vier regels:

They'd houghmagandie[overspel] *a' the nicht*
Like gaislins [gansjes] *in a gaggle;*
Bob gamfled [flirtte] *left and gamfled richt*
And aye played wiggle-waggle.

Hij gooit er een oude waarheid tegenaan: '*Merry nichts mak sad mornins,*' om vervolgens in enige zinnen de zwartste bladzijden uit de Schotse geschiedenis te schilderen met heksenverbrandingen, 'duckings' (= onderdompelen: heksen blijven drijven), 'prickings' (zoeken naar ongevoelige plekken), etc. Soms ging het om heel kleine vergrijpen zoals het uiten van de wens dat de *Deil wad blaw her blind, or tak a bite oot o' her*. In de tijd van koning James was er in ieder dorp wel een heks te vinden en zeer berucht was het gehucht Edincraw vanwaar het spreekwoord: '*Ye'll get mair for your ill than for your guid, like the witches o' Edincraw,*' wat betekent dat dreigementen lonender zijn dan vriendelijke woorden.

Al werd Auld Nick steeds meer een 'figment of the imagination', hij was nog lang in staat problemen te veroorzaken. Aan het eind van de 17^e eeuw was ene Mr. Thompson de *minister* van East Anstruther. Op een avond was hij op een bezoek geweest in West Anstruther en kwam nogal laat terug. De Dreel Burn (een beek) is de grens tussen de twee *burghs*. Om thuis te komen moest hij de brug over de *burn* oversteken. Zoals de gewoonte was ging een meid met een lantaarn hem voor om de weg bij te lichten. Terwijl ze de brug overstaken, zoals ze later vertelde, kwam een grote zwarte hond tussen hen uit de richting van het kerkhof. Ze was zo bang van de verschijning dat ze de lantaarn liet vallen. Ze bracht echter de *minister* naar zijn huis (*manse*, zoals bij Kirk en Gideon), maar de volgende morgen was hij afwezig. Hij werd later gevonden verdronken in de Dreel Burn. Iedereen geloofde dat de Duivel hem had opgeëist omdat hij de zaak van het Covenant had verraden en ongehoorzaam was geweest tegenover zijn vader, een vurige Covenantier. Dit einde vertoont opmerkelijke overeenkomst met het einde van Gideon Mack. (Macgregor 1981, 63-68)

5. De twee honden

De duivel houdt er honden op na; dat heeft hij van Yama, de Perzisch-Indische god van de Dood, overgenomen. Op middeleeuwse prenten is de hel zelf een hele grote hondekop. Maar in de sage van de Dame van Balconie was de duivel afwezig en lagen er alleen die twee honden om de ingang van de grot te bewaken. Die honden komen we ook tegen in een Schotse sage over de *fairies* van de grote heuvel van Arnol, de bekende '*good neighbours*', die hun ketel leenden van de naburige mensen, die om te zorgen, dat de ketel op tijd terugkwam, bij het uitlenen zeiden: '*A boiler merits a bone / and returning it safely home.*' Op een dag toen de man afwezig was, leende de vrouw de ketel uit, maar vergat het rijmpje te zeggen. Omdat de ketel niet op tijd terugkwam, ging ze naar de heuvel en toevallig stond de deur wijd open en ze zag de ketel staan en ging zonder iemand te groeten er naartoe en liep ermee weg. Ze hoorde zeggen: 'De stomme vrouw, de stomme vrouw, die uit het land der dode lieden kwam. Open de "zwarte" en laat de "rode" los.' Net toen ze de deur uitstapte, pakte de 'zwarte' haar bij de hiel en rukte haar die af. Ze stierf spoedig daarop, zodat ze nauwelijks de tijd had om te vertellen, hoe ze door hun burens uit de Fairyberg behandeld was. De verteller voegt toe: 'Ik heb vaak van de fairyhond gehoord, maar dit is de enige mij bekende sage, waarin de namen van enige fairyhonden voorkomen.' (Agricola 1967, 164f n°247)

De *cu-sith*, de ‘fairy dog of the Spirit World’, wordt beschreven door Briggs naar de aantekeningen van Carmichael. De jagers zijn de *Sluagh*, gewoonlijk de Unforgiving Dead, maar hier aldus Briggs ‘a brighter troop on their way towards the *Tir na h-oige*, ‘the Land of the Ever-Young’, waar de heldere heroïsche fairies leven. De geschiedenis speelde zich af in Nunton in Benbecula. Twee mannen brachten op een avond kalveren naar een langhuis en zaten daar te praten bij het vuur, toen ineens twee vreemde honden in en rond het huis snelden tot schrik van de mannen en de kalveren. De honden zaten aan elkaar gebonden met een leidsel van zilver bespikkeld met goud en schitterende stenen en straalden in de heldere manestralen en het licht van het vuur. Toen hoorden ze een stem:

*‘Slender-fay, slender-fay!
Mountain-traveller, mountain-traveller!
Black-fairy, black-fairy!
Lucky treasure, lucky-treasure!
Grey-hound, grey-hound!
Seek-beyond, seek-beyond!’*

Daarop renden de honden naar buiten, gevolgd door de nog beduusde mannen en daar zagen ze een enorm leger van geesten met honden aan leidsel en haviken op de hand. De lucht was gevuld met muziek als het getingel van talloze zilveren belletjes, gemengd met de stemmen van de *sluagh*, die hun honden riepen. (Briggs 1978, 173f) Bij toeval vond ik in *The Magic of the State* (New York-London 1997) van Michael Taussig, Professor of Anthropology at Columbia University, over ‘spirit possession’ in een imaginaire Zuid Amerikaanse staat, dat ik eveneens recent heb opgeduikeld op de Boekenzolder (daar kennelijk gedeponereerd door een student Antropologie, want hele blokken tekst zijn met een marker gehighlight), over slogans een ‘remarkable passage ... redolent with the majesty of its subject-matter and entitled “Invisible crowds”’ van Elias Canetti’s boek *Crowds and Power* (New York 1984), die ons moet doen herinneren dat “‘over the whole earth, wherever there are men, is found the conception of the invisible dead’”. Het beeld hier is, aldus Taussig, van een enorme en lastige horde van doden die door de tijd marcheren. ‘De onzichtbare menigte obsedeert de levenden dermate dat het een essentieel deel van het leven zelf wordt. In het Keltisch, in de Schotse Hooglanden is het woord dat Canetti citeert voor de onzichtbare menigte van de doden *sluagh*. De doden zijn rusteloos.² Ze vliegen rond in grote wolken als spreuwen, op en neer het aangezicht van de wereld, terugkerend naar de plekken van hun aardse transgressies. Ze vechten veldslagen net als mensen op aarde doen en kunnen gezien worden op heldere en koude nachten, aanvallend en terugtrekkend, en na de slag zijn de rotsen rood bekleet met hun bloed. Het woord *ghairm* betekent kreet of gil en *sluagh-ghairm* was de oorlogskreet van de doden. Later werd dit woord *slogan*, voegt Canetti toe, die opmerkt dat “de uitdrukking die wij gebruiken voor de oorlogskreten van onze moderne menigten afstamt van de Highland legers van de doden.”’ (Taussig 1997, 114) Dit is niet geheel correct! Wel correct is de afleiding van het woord *slogan* van *sluagh-ghairm*, letterlijk, aldus Skeat in *The Concise Dictionary of English Etymology*, ‘the cry of the host’, kortom het signaal om de strijd te beginnen. *Sluagh* is dus ‘host’ en niet ‘host of the dead’. We komen het woord tegen in de eerste regel van *The Secret Commonwealth* van Kirk: ‘These *siths* or Fairies, they call *sluagh maith* [eig. *math*] or the Good People’, dus *sluagh* is ‘people’ en ze worden ‘goed’ genoemd, aldus Kirk, ‘to prevent the dint of their ill attempts: for the Irish use to bless all they fear harme of’. Waarom Kirk de Schotten hier Ieren noemt, is weer

² Cf. Carlo Ginzburg (in Briggs 1996, 37) argues that the Sabbat brought together various popular myths about a journey to the land of the dead and back and was associated with the idea that those recently dead were hostile and dangerous to the living. [This ingenious interpretation has not found much support among other historians.]

typisch iets voor hem (de Gaels stammen af van de Ieren). Hoe dan ook, die ‘good people’ zijn volgens hem ‘of a middle nature betwixt man and Angell – as were dæmons thought to be of old’. Dit is gebaseerd op middeleeuwse legenden van de Val van Lucifer. Evans-Wentz heeft diverse opmerkingen in die richting. Aan de zee kust van Opper Bretagne is de volksmening dat de *fées* een gevallen ras zijn veroordeeld tot een aardse verbanning voor een bepaalde periode. In de omgeving van de Mené, in het canton Collinée, zeggen de oude lieden dat toen de engelen in opstand kwamen, degenen die in het paradijs bleven in twee groepen werden gedeeld: degenen die vochten aan de zijde van God en degenen die neutraal bleven; deze laatste, reeds half gevallen, werden naar de aarde gezonden voor een bepaalde tijd, en werden de feeën. (Evans-Wentz 1911, 205 naar Sébillot, *Traditions et superstitions de la Haute Bretagne*, I, 74f) Ook wordt heel vaak geloofd van de *corrigans*, beschouwd als *nains*, net als allerlei soorten van *lutins*, dat ze boze geesten of demonen zijn veroordeeld hier op aarde te leven voor een onbepaalde tijd in een staat van penitentie; en soms lijken ze niet veel verschillend te zijn van wat de Ierse Kelten, wanneer ze over *fairies* spreken, gevallen engelen noemen. (EW 211f) Van de Roemeense *lele* (‘zij’, meervoud) zegt Evans-Wentz, dat ze niets meer lijken te zijn dan de nimfen en nereïden uit de klassieke oudheid getransformeerd onder Christelijke invloed in wezens, die in tegenspraak zijn met hun van origine goede karakter, zoals in Keltische landen het fairy-volk eveneens is geworden tot gevallen engelen en boze geesten. (EW 231) Sikes geeft het verhaal van de vrouw [= Eva] met vele kinderen, die bezoek kreeg van Jezus, en aangezien ze zich schaamde over haar grote kinderschare verborg ze de helft, die ze naderhand niet meer terug kon vinden. Maar de algemene mening in Wales is dat de Tylwyth Teg de zielen van mensen zijn die niet goed genoeg voor de hemel en niet slecht genoeg voor de hel. Ze zijn gedoemd op de aarde te leven tot het laatste oordeel, wanneer ze worden toegelaten in het paradijs. Ondertussen moeten ze onophoudelijk zwoegen of spelen, maar hun arbeid levert niets op en hun plezier is onbevredigend. Het doet Sykes denken aan de sage van de Wandelende Jood. Een andere versie ziet in de *fairies* boze geesten van een veel oudere herkomst: ze zijn met Satan over de gevechtsmuren van de hemel gesmeten, maar in plaats van in de hel te belanden kwamen ze op de aarde terecht, waar ze mogen verblijven tot ‘doomsday’. (Sikes 1880, 134) Het verhaal van de val komt ook voor in een Walsersage over de herkomst van de Alpbütze, verzameld door Vonbun: ‘Toen God de Vader de gevallen engelen uit de hemel wierp, toen vielen ze niet allemaal in de hel; sommige ervan zijn op bergkammen en Alpen blijven hangen en tot *Alpbütze* geworden. (Vonbun & Beitzl, 249)

Die twee honden zien we ook elders in sagen, zoals in Zwitserland. Rond 1520 was er in het Zwitserse Basel een schoenmakerszoon, Leonhard, maar algemeen Lienimann genaamd, een zotte en onnozele mens, die stotterde. Deze was het *Schlaufgewölbe* (lusgewelf) oftewel de gang, die zich onder de aarde te Augst boven Basel zich uitstrekt, ingegaan en daarin veel verder gegaan als anderen konden, zich bijlichtend met een gewijd waslicht. Eerst was hij door een ijzeren poort gegaan en daarna het ene gewelf na het andere, tot hij tenslotte in een zeer fraaie tuin kwam met in het midden een heerlijk en fraai gebouwd slot of vorstenhuis, waarin een mooie jonkvrouw was met menselijk lijf tot aan de navel, met op haar hoofd een gouden kroon, maar onder de navel was ze een gruwelijke slang. Ze voerde hem aan de hand naar een ijzeren kist, waarop twee zwarte blaffende honden lagen, die ze tot rust bracht, zodat hij hen kon passeren. Daarna nam ze de sleutelbos, die ze om haar hals droeg, af, maakte de kist open, nam er zilveren en andere munten uit, gaf hem die en vertelde hem, dat ze van koninklijk geslacht was, maar in een ondier verwenst en vervloekt en alleen verlost kon worden door 3 kussen van een reine jongeling. Hij gaf haar 2 kussen, maar toen had ze van vreugde om de onverhoopte verlossing

zulke gruwelijke gebaren gemaakt, dat hij meende dat ze hem wilde verscheuren, waarop hij was weggegaan. Hij liet als bewijs de munten zien, die hij uit de kist gekregen had. Het verhaal voegt nog toe, dat hij door enige lieden werd meegenomen naar een bordeel, waar hij met een hoer had gezondigd, zodat hij de ingang van de *Schlaufhöhle* niet meer kon vinden (waarover hij zich vaak wenend beklaagde). (Grimm, *DS*, 13-15 n°13 naar Praetorius, *Weltbeschr.*, I, 661-663)

Uit Oostenrijk komt het volgende verhaal: een groep maaiers was aan het werk in de buurt van de Schönofen (een Lavanttaler berg) en hield toen het middagklokje klonk een gemeenschappelijk maal op een grasveldje. Na het eten ging een jonge meid de Schönofen op om van het uitzicht te genieten en zag aan de rugzijde van de rots een open deurtje, ging onbevreesd naar binnen en kwam in een kelderachtige ruimte, waar twee fraaie moren bij een voedertrog stonden met de prachtigste haver. Verbaasd over de paarden maar meer nog over de haver vulde ze haar schortzak ermee om het aan de boer te laten zien. Vanuit deze kelder voerde een deur in een verlichte ruimte, waar ze tot haar schrik een zwarte hond op een kist zag liggen met ernaast een brood, waarin een mes stak. Ze sneed een flinke homp brood af en wierp het de hond voor, waardoor ze de gelegenheid had ook uit de kist wat in haar schortzak te doen. Daarop ging de hond weer op zijn plaats en het meisje ging terug naar de uitgang, maar deze bleek gesloten, dus ging ze in het hooi liggen slapen. Toen ze ontwaakte, stond de deur wijd open en ze ijld naar buiten. Maar de mensen, die er aan het werk waren, herkende ze niet en toen ze bij de boer kwam, sloeg deze een kruis en betastte haar om er zeker van te zijn, dat ze geen geest was. Toen kwam ze er achter, dat ze precies een jaar na haar verdwijning was teruggekeerd. (Mudrak z.j., 287f n°341 naar Graber, *Sagen aus Kärnten*, Graz 1944, 96)

Twee jongens waren eens aan het spelen op de Löbauer Berg. De wind blies echter het strohoedje van de ene in een kloof en de jongen was ontroostbaar, maar daalde tenslotte in de kloof af om het te zoeken. Toen ontdekte hij een hol en waagde zich erin, ging steeds dieper en kwam in een ruime rotskelder. Er stond een tafel, waaraan een groot gezelschap mannen leek te zitten spelen, maar geen geluid was er te horen. Achter in de kelder stonden met daalders en goudstukken gevulde braadpannen. De stomme mannen wenkten de knaap ervan te nemen, maar een vuurspuwende hond versperde hem de weg, zodat hij de moed verloor. Uiteindelijk durfde hij toch langs de hond te gaan en zijn zakken te vullen en ging naar buiten en meldde het zijn vriend, die ook zijn geluk wilde proberen en in de kloof afdaalde. Hij vond het hol, kwam in de kelder, maar de mannen keken hem boos aan en toen hij naar het geld wilde gaan, bedreigden ze hem en de hond ontblootte zijn tanden en hij moest met lege handen terugkeren. Ook een andere Löbauer burger wist de rotskelder, die steeds maar een uur open was, te vinden, maar bleef te lang, waarop de berg zich sloot, en nu moest hij 7 jaar daarbinnen wachten. Toen de deur openging, snelde hij naar buiten en liet alles in de berg achter, zo blij was hij eindelijk vrij te zijn. (Ook bij hem zal de tijd wel snel zijn gegaan, want waarvan heeft hij die 7 jaar geleefd?) (Mudrak z.j., 145f n°172 naar Gräbe, *Der Sagenschatz des Königreichs Sachsen*, Dresden 1855, 493 n°654)

In Nederland is het verhaal bekend van de heuvel van de aarddemonen, die éénmaal per jaar open gaat. Een meisje mag uit schatten kiezen. Het jaar erop komt de stiefmoeder, die echter teveel wil meenemen; de heuvel sluit zich weer en ze blijft 7 jaar in de heuvel. (Sinninghe n°76; vgl. AT 676: Ali Babi, waarin zijn broer teveel wil en opgesloten raakt.)

6. Groen

De duivel van Miller gaat in het groen gekleed. Een sage uit Oostenrijk laat ook een op dergelijke wijze vermomde duivel zien. In het dorp Kirchberg bij Seckau in de Obersteiermark bestaat het gebruik om op het St. Jansfeest de hoogste berg te beklimmen en daar een vuur te ontsteken,

Firner ('gletsjer') genaamd. Op een ochtend vroeg op deze zonnewardag ging de dochter van een rijke boer naar haar tante in Seckau en kwam daarbij over de Gamskogel, waar een oude vrouw haar vergezelde en een gesprek begon. Na een kwartiertje merkt het meisje, dat ze de weg geheel kwijt is. Ze besluiten in een kloof kort 'middag te houden' en gingen op een rots af. Toen de oude vrouw die aanraakte, sprong die open en een stralende glans overgoot het meisje. In de berg lagen opgehoopte goudklompen, de wanden waren van kristal en de zuilen van diamant. Het oude wijf was veranderd in een jongeling in groen jagerskostuum, die de boerendochter beval haar korfje met goud te vullen. Ze volgde zijn bevel op en haastte zich toen naar buiten. Nauwelijks was ze buiten of de opening in de rots was verdwenen. Ze was nog steeds verdwaald, maar gelukkig kwam een boer langs, die haar naar het dorp begeleidde. Ze vroeg hem of hij al *Firner* had gezien, waarop hij zei, dat St. Jansdag al 6 maanden voorbij was. Thuis was men zeer verbaasd over haar terugkeer, want men had haar dood gewaand. Ze vertelde haar verhaal en toonde het goud. Daardoor verlost ging een boer naar de plek in de kloof, maar kwam niet terug. Na een paar dagen gingen mensen hem zoeken en vonden zijn lijk in de kloof. Toen ze hem optilden, merkten ze dat zijn zakken vol goud waren. Sindsdien wordt de Gamskogel als duivelsberg aangeduid en gezegd wordt, dat in de St. Jansnacht op de plek, waar men de boer vond, een blauwige vlam te zien is. (Haiding 1977, 334f n°300)

Ook elders gaat de duivel in het groen gekleed, zoals in een heksensage uit het Zwarte Woud, waarin een man zijn buurvrouw ziet boteren en heimelijk een stuk van de doek, die onder het botervat ligt, afknijpt en onder zijn eigen vat legt en een enorme klomp boter verkrijgt. Maar 's avonds komt een groen geklede heer het huis in en verlangt van hem met bloed in een boek te tekenen. Hij schrijft: '*Jesus von Nazareth, König der Juden.*' Maar al bij het eerste woord vliegt de duivel brullend het raam uit met achterlating van het boek, dat de pastoor verbrandt, waardoor alle heksen erin verlost zijn van hun band met de duivel. (Rünzig 1930: 14f)

Ook in de heksenprocessen zien we de groengeklede duivel. De duivel in de gedaante van een bij komen we tegen in de bekentenis van de Schotse Jonet Watson te Dalkeith in 1661. Eerst was de duivel naar haar gekomen als een mooie jongen in groene kleren. Maar hij ging weg van haar als een zwarte hond; en later, toen ze een andere *schirt* aantrok, ging een grote bij op haar blote schouder zitten en liet daar het merk achter, dat op haar was gevonden. Ze werd de dienaar van de Duivel en was naderhand op een bijeenkomst in Newtowndene, waar hij groene kleren droeg en een zwarte hoed en haar de naam *weill-dancing Jonet* gaf. (Sergeant 1996, 38f) Ook de Belg Thomas Looten bekende in 1659 te Bailleul (tussen Duinkerken en Rijssel), dat de duivel, genaamd Harlakyn (Harlekijn, van Herlequin), hem verscheen gekleed in het groen en met een misvormde voet. Hij kreeg groene zalven van hem om mee te kunnen vliegen wanneer hij maar wilde. (Robbins 1965, 312) In de *Malleus Maleficarum* wordt over een jonge heks uit Breisach in het diocees Bazel, wier tante verbrand was in Straatsburg, gezegd, dat ze bekende het heksen te hebben geleerd van haar tante, die haar op een dag beval met haar naar boven te gaan in een kamer, waar ze 15 jongemannen aantrof, gekleed in groene kleren op de wijze van Duitse ridders. Op bevel van haar tante koos ze een ervan uit, die haar tot vrouw nam en inwijdde. (Kors & Peters 1972, 133)

Groen is de kleur van het moeras, de verblijfplaats van de groene okkers en nokkers, van de groene nixen en nikkers, van de groene jager en van de waterman met zijn groene tanden en groene hoed, van Ossaart, Slokkevent, Elft, Boekaros, Duker, enz. En langs de groene oevers gluurden de groene bosgeesten, de kabouters en de aardvrouwjes. (H.J. Bellen, 'Groen', in: *E. V.* 8, 1936, 247-251, hier 250f)

Ook de fairies gaan in het groen gekleed. Volgens Reginald Scot bewonen de Fairies voornamelijk de bergen en grotten van de aarde en is het hun aard om vreemde verschijningen op

aarde te maken, in weiden of op bergen, in de gedaantes van mannen en vrouwen, soldaten, koningen en dames, kinderen en ruiters, gekleed in groen, waarvoor ze 's nachts hennepplanten stelen van de velden waar ze groeien om ze te veranderen in paarden, zoals het verhaal gaat. (Keightley 1892, 289 naar R. Scot, *Discoverie of Witchcraft*, ii. ch. 4) In *The Merry Wives of Windsor* (IV, iv) van Shakespeare worden kinderen verkleed 'Like urchins, ouphes, and fairies, green and white.'

Een ander voorbeeld is wat Sir Walter Scott noemt het Cock Lane verhaal van Anne Jefferies, die was geboren in 1626, in de parochie van St. Teath in Cornwall en wier wonderlijke avonturen met de fairies in 1696 werden meegedeeld door Mr. Mozes Pitt, de zoon van haar baas, aan Dr. Fowler, bisschop van Gloucester. Volgens dit verslag beschreef Anne de Fairies, die zoals ze naar haar toekwamen, als 'zes kleine lieden, allen in groene kleding.' (Keightley 1892, 293 naar Morgan, *Phœnix Britannicus*, Lond. 1732)

Aan het begin van de 18^e eeuw gaf Bourne het volksgeloof op het gebied van Fairies weer. Volgens de beschrijving gegeven door hen die pretenderen ze gezien te hebben hebben ze de gedaante van uitermate kleine mensen: ze zijn altijd gekleed in groen en houden zich op in de bossen en velden. (Keightley 1892, 298 naar Bourne, *Antiquitates Vulgares*, 1725) In *Brands Popular Antiquities*, een uitgebreide editie van Bourne's werk, zegt de schrijver van 'Round about our Coalfire': 'Mijn grootmoeder vertelde me vaak over de Fairies, dansend op ons grasveld en ze waren "little little creatures, clothed in green".' (Keightley, l.c) In 1836 publiceerde Mrs. Bray, schrijfster van enige romans en de vrouw van een priester te Tavistock, in een serie brieven aan Robert Southey, interessante beschrijvingen van het deel van Devonshire grenzend aan de Tamar en de Tavy. In dit werk wordt een verslag gegeven van de Pixies: Volgens de Devon-boer zijn de Pixies de zielen van kinderen, die stierven alvorens ze werden gedoopt. Ze zijn van kleine afmeting, over het algemeen aantrekkelijk in hun vorm. Hun kledij is altijd groen. (Keightley, l.c.) Keightley heeft ook het volgende verhaal uit de *Literary Gazette*, No. 430 (1825), verteld door een oude dame uit Yorkshire: 'Mijn oudste dochter Betsey was zo'n jaar of vier; ik herinner me dat het een mooie zomerdag was, of eigenlijk avond. Ik was gezeten in deze stoel waarin ik nu zit. Het kind was in de tuin geweest en kwam in de ingang naar de keuken naast de zitkamer en bleef daar staan voor enige minuten en op het laatst zag ik haar hand tegen haar borst trekken, ze gaf een luide gil en rende, beter gezegd vloog naar me toe, terwijl ze riep: "O mammië, groene man wil me heb; groene man wil me heb!" Het duurde een tijd voordat ik haar had gerustgesteld en toen vroeg ik haar wat haar zo bang had gemaakt. "O mammië," zei ze, "heel de salon is vol *addlers and menters*." Elven en fairies neem ik aan dat ze bedoelde. Ze zei dat ze aan het dansen waren en een klein mannetje in een groene jas met een goud ombonden punthoed op zijn hoofd bood aan haar hand te nemen alsof hij haar als zijn partner voor de dans wilde. De moeder ging meteen toen ze dit hoorde naar de salon, maar daar was niets te zien. Ritson, schrijver van *Fairy Tales* en geboren in het bisdom Durham, vertelt, dat de fairies vele streken van het bisdom bezoeken, dat ze altijd worden beschreven als wezens van de kleinste grootte en stevast gekleed in groen. Hij heeft ook het verhaal van een man die de fairies wilde zien en naar een heuvel ging, waar ze vaak werden gezien, en daar, in zijn eigen woorden 'the hobgoblin stood before him in the likeness of a green-coat lad,' maar verdween meteen. (Keightley 1892, 309)

De Schotse Fairies, aldus Keightley, verschillen nauwelijks van die van Engeland: Net als zij zijn ze verdeeld in de plattelands en de huiselijke. Hun kleding is groen, hun verblijfplaats het inwendige van een heuvel. In Montgomery's *Flying against Polwart* wordt van een door de lucht vliegende fairy-bende gezegd: 'Some saidled on a she-ape all graithed in green.' (ID., 351) Volgens Mr. Cromek zijn de Lowland Fairies klein, maar fijn gebouwd, mooi en met lang geel

haar hangend over hun schouders en op hun hoofd bijeengehouden door een gouden kam. Ze dragen een mantel van groene stof, ingelegd met wilde bloemen, groene *pantaloons*, dichtgeknoopt met zilveren *bobs*, en zilveren *shoon* (schoenen). Een jonge vrouw uit Nithsdale zat op een dag te spinnen en wiegde haar eerstgeborene, toen een mooie kleine dame in een groene mantel en een prachtige baby dragend de boerderij inkwam en zei: ‘Gie my bonny thing a suck’. (ID., 352f)

De folklorist McCulloch heeft het verhaal van een Highlander, die toen hij een berg passeerde het getrappel van paarden, de muziek van de hoorn en het gejoel van de jagers hoorde; daarop kwam een gallant gezelschap van dertien fairy-jagers, gekleed in groen, voorbijgesuisd, met de zilveren knoppen (*bosses*) van hun teugels rinkelend in de nachtbries; (Keightley 1892, 385) een vergelijkbaar verhaal van het Eiland Man wordt megedeeld door Waldron in zijn *Description of the Isle of Man*, uit 1731. Het is getiteld ‘The Fairy-Hunt’ en gaat over een zeeman, die zich aan land liet zetten bij Douglas en vandaar naar zijn zusters huis in Kirk-Merlugh ging. Toen hij midden in de nacht over een hoge berg ging, hoorde hij de herrie van paarden, het hallo-roepen van een jager en het geschal van een hoorn. Even later kwam een jacht voorbij, bestaande uit dertien ruiters, allen gekleed in het groen. Toen hij het later zijn zuster vertelde, zei zij hem dat het de fairies waren. (ID, 401)

De Fairies van Ierland verschillen, aldus Keightley, weinig van die van Engeland en Schotland. Hun gewoonlijke kledij is groen met rode mutsen. Volgens de folklorist Crofton Croker vertellen de boeren van Munster dat de gewoonlijke kledij van de Fairy bestaat uit een zwarte hoed, een groene mantel, witte kousen en rode schoenen. (ID., 363)

Balfour noteerde van een Lindsey-man: De ‘fairies’ houden ervan zich te vermommen als paddestoel: Ze dragen grasgroene jasjes en broeken, *an yaller bonnets, fur all the world like toadie-stools on ther heads...* (Briggs 1978, 154 naar Balfour, ‘Legends of the Cars’ in: *Folklore*) Teenstra zegt over *Aardmannetjes*, die meestal in groene kleren voorkomen: sommigen noemen deze grondduiveltjes *Urken* of *Hurken*; de naam *Urk*, *Urkjen*, die men bezigt voor klein, onnozel, b.v. een kreut, of een urk van een jongen, wordt ook gegeven aan het toen nog eiland in de Zuiderzee. Bilderdijk wijst op het Engelse *Urchin*, dat egel betekent en kennelijk de oorzaak is van de benaming *Aardmannetje* als een spook. Teenstra vervolgt: Men moet veel *aardmannetjes* in het Wisperdal, een woeste eenzame vallei achter *Lorch* of *Lorich* aan de Rijn vinden... Is dit toeval, dat *Lorch(e)*, *Lork* = pad? (Van Dale 1983, 852) Ook wijst hij op de (lelijke) padde en de zwarte mol als aardgeesten, zoals *Dreutels*, *Keutels* en *Drollen*, bij kabouters. (1843, 97, 99) En: ‘De grond was vol van spookverblijven, / Van Koboltz, Urken, groen gekleed...’ (1846, 246) Reginald Scot noemt in zijn opsomming van spookgestalten ook de *urchens*; volgens Briggs waren *urchins* ‘small mischievous fairies, and the word still applies to small boys, and hedgehogs’. Ook noemt Scot de *puckle*, volgens Briggs ‘a small Puck’, van dezelfde wortel als waarvan *Pixy*, *Phooka*, *Tom Poker*, *Bogles*, *Bugs* and *Boggarts* zijn. (Briggs 1959, 20f) De *Trows* (vgl. trolls) op Shetland zijn pietepouterig van gestalte en gewoonlijk gekleed in ‘gay green garments’. (Keightley 1892, 164) De Friese Puk draagt een rode puntmuts en een lange grijze of groene jas en pantoffels aan zijn voeten. (Keightley 1892, 233)

De Wilde Vrouwen uit de Wunderberg hadden vlakbij een plaats genaamd Kugelmill een jongen ontvoerd, die het vee aan het hoeden was. Deze jongen, die iedereen bekend was, werd ongeveer een jaar later gezien door enige houthakkers, in een groen gewaad en gezeten op een blok van de berg. De volgende dag namen zij de ouders mee, maar ze gingen geheel tevergeefs, want de jongen was niet meer te zien. (Keightley 1892, 235)

Evans-Wentz kwam op zijn rondreis door de Keltische gebieden op zoek naar folklore op een zondag in augustus [1908?] over de heuvels van Howth, waar hij werd meegenomen door een

gezin, bij wie hij thee had gedronken, naar een nabij veld om hem een *fairy-ring* te tonen. En terwijl hij in de kring [van paddestoelen] stond, werd hem verteld, dat de fairies bestonden en dat dit de plek was waar ze vaak gezien zijn tijdens het dansen. ‘Het gras groeit nooit hoog in de ringrand, want alleen de kortste en fijnste soort groeit hier. In het midden groeien fairy-paddestoelen in een cirkel en de fairies waren gewoon erop te zitten. Het zijn hele kleine lieden en ze zijn dol op dansen en zingen. Ze dragen groene jassen, en soms rode mutsen en rode jassen.’ (Vallée 1969, 37f)

Rev. Baring Gould, die zelf toen hij jong was fairies zag maar niets over kleur meedeelt, vertelt over zijn vrouw, dat toen zij dertien was en met haar broer zocht naar vogelnestjes, ze plotseling een kleine man zag, geheel in het groen gekleed, ‘with jacket and high peaked hat’, die in de haag haar aan zat te kijken. Ze was een moment verstijfd van schrik, maar riep toen haar broer om het groene mannetje te komen bekijken; maar toen hij kwam, was de dwerg verdwenen. De ervaring van Mrs. Baring Gould doet denken aan een verhaal uit Dartmoor, waar enige jaren terug een boer, tamelijk laat naar huis komend van de markt, in de haag niet ver van zijn huis een vrouwtje zag zitten, geheel in het groen gekleed. Ze was een ‘play’ en de boer, waarschijnlijk boud na enige slokjes op de markt, nam haar op en bracht haar naar huis. Daar vertelde hij zijn vrouw, die al in bed lag, wat hij had gevonden, en ze zei hem haar aan de bedpost te binden met zijn kousenband, wat hij deed, waarna hij ging slapen. ’s Morgens keek hij meteen, maar zag geen groen vrouwtje, maar een groene prei. Balend greep hij de prei en smeed die naar buiten op het erf, maar zodra deze zijn hand verliet, werd hij weer het vrouwtje in het groen. En om zich heen zag hij een zwerm wezentjes, gezeten op kleine paardjes, die weldra verdwenen, in hun handen klappend en roepend: ‘We hebben haar weer!’ (M. L. C., in: *Folk-lore* 4, 402f naar Baring Gould, *In Troubadour Land*, 65f)

Een dergelijke fairy ontmoette ook Sir Godfrey Macculloch, een Galloway laird, die eens werd aangesproken door een oud mannetje in groen rijdend op een witte telganger, die klaagde dat Sir Godfrey’s hoofdriool liep door zijn *chamber of dais*, zijn ‘dining hall’. Sir Godfrey begreep, dat hij een van de ‘Good People’ was, en verontschuldigde zich hoffelijk en liet de richting van de afvoer veranderen. Jaren later kwam Sir Godfrey in een schermutseling terecht en had de pech een naburige edelman te doden, waarvoor hij ter dood werd veroordeeld. Hij werd van het schavot gered door een oude man op een witte telganger, die hem in een wip wegvoerde, en hij werd niet meer gezien. (Briggs 1978, 88 naar Walter Scott, *Minstrelsy of the Scottish Border*, II, 359-380)

In 1566 had *The Examination of John Walsh* uit Netherbury in Dorset plaats in opdracht van de bisschop van Excester. Hij had jarenlang geneeskunde bedreven en als 7^e werd hem gevraagd hoe hij wist wanneer iemand *bewytched* was: *he sayth that he knew it partlye by the Feries, and sayth that ther be iii kindes of Feries, white, greene, and black. Which when he is disposed to vse, hee speaketh with them upon hyls, where as there is great heapes of earth, as namely in Dorsetshire. And betwene the houres of xii and one at noone, or at midnight he vseth them. Whereof (he sayth) the black Feries be the woorst.* Walsh stelde voorts, dat hij toverij (‘witchcraft’) afkomstig van de fairies alleen gebruikte voor het vinden van gestolen goederen. (Murray 1963, 240)

Het in groen gekleed gaan komen we ook tegen in het verhaal van ‘Thomas Rymer’, te vinden in de *Scottish Folk and Fairy Tales* van Gordon Jarvie: Thomas was Laird of Ercildoune, een begaafd harpist, die op een dag onder de Eildon Tree bij de Huntlie Burn zat te spelen, toen een geheel in het groen geklede vrouw op een melkwitte hengst kwam aanrijden, terwijl de bellen aan de toom vrolijk klingelden. Tom dacht dat ze de maagd Maria was, maar ze corrigeerde hem: ze is de Queen of fair Elfland, die is gekomen om naar hem te luisteren en hem mee te nemen, als hij haar kust, want dan moet hij haar zeven jaar dienen. Na zijn lied kust hij haar hard en lang en

rijdt achter op haar hengst mee onder belgerinkel tot ze komen bij een driesprong. Het smalle pad was dat van de rechtvaardigen, het brede pad dat van de hellegangers en van deze twee paden had Tom gehoord van de priester, maar zij namen een derde pad, de *winding fernie brae*, die naar Elfland voerde. Hij krijgt er een groen pak en de opdracht geen woord te spreken anders moet hij er voor altijd blijven. Hij speelt harp en slaagt erin te zwijgen, zodat hij na zeven jaar terug mag. Bij zijn vertrek krijgt hij van de Queen een appel, die hem waarheid en profetie geeft, wat hem rijk en beroemd zal maken. Hij eet de appel, komt terug thuis, waar eveneens zeven jaar voorbij zijn en hij is serieus geworden en krijgt de naam True Thomas, voorspelt de dood van koning Alexander III in maart 1286, wordt beroemd en rijk, maar kwijnt naar Elfland en als op een nacht een wit ree in zijn park graast, neemt hij zijn harp en volgt het naar de Andere Wereld en werd niet meer gezien door de mensheid. (Jarvie 1997, 60-64) Deze associatie met groen wordt ook benadrukt door Helen Phillips in haar bijdrage aan de bundel *Images of Robin Hood*. (Potter & Calhoun 2008, 87) In de ballade van *Thomas of Erceldoun*, mogelijk rond 1400, wordt een aantal malen de formule ‘*Undernethe that grenwode spraye*’ gebruikt in verband met de magische aard van de schone dame, die Thomas ontmoet wanneer hij ligt te slapen onder een vlierboom. Zowel de boom als deze *grenwode spraye* lijken te werken als signalen van zijn intrede in een betoverde wereld. En ze vervolgt dan met haar thema over Robin Hood: Hoewel de associaties gewezen rond *greenwood* hier verschillen van die in de Robin Hood-balladen, lijkt er eenzelfde fantastische aura rond de term, een idylle aanduidend, en alternatief betoverd gebied, en niet gewoon maar een letterlijk ‘green wood’ (= bos). Robin Hood behoort uiteraard ook tot de ‘groene mannetjes’: steevast gaat hij gekleed in ‘Lincoln green’ net als zijn mannen en verblijven ze, als parafrase op Phillips’ titel ‘merry in greenwood’. Zijn ‘hood’ maakt hem onzichtbaar, wat hem doet behoren bij de andere onzichtbare bewoners van deze aarde. Het groene van Robin wordt door Phillips vermeld in een gebeuren uit 1515: toen Henry VIII een vertoning meemaakte op Shooter’s Hill, leidde een Robin Hood gekleed in het groen de koning weg naar een ‘grene wode’. Koningen, echte en fictionele, hielden ervan Robins groene mantel aan te nemen. De 16^e-eeuwse Robin Hood was meer dan in welke periode een toneel-Robin Hood. Documentair bewijs toont dat groene stof werd gekocht door grote huishoudens en voor burgerlijke vertoningen als een speelkostuum. (ID., 89) Zowel Phillips als Knight vermelden de Anglo-Normandische *Anominalle Chronicle*, waarin sprake is van een kennelijk geregisseerde ontmoeting met outlaws reeds in 1357, die plaats had rond Pinksteren. De Prince of Wales nam de koning van Frankrijk (Jean I) en de Dauphin Philippe naar zijn vader de koning van Engeland. Tijdens deze reis terwijl zij door Engeland reden, regelde koning Edward dat talrijke edellieden en andere Engelsen hen onderweg ontmoetten. Bij één zo’n gelegenheid, op een dag nabij een bos, waren er zoveel als 500 mannen verborgen, gekleed in tunieken en mantels van groen, en toen de koning van Frankrijk langs het bos kwam, sprongen de mannen eruit voor hem en zijn gezelschap als rovers of misdadigers met bogen en pijlen en zwaarden en schilden. De koning van Frankrijk was verbaasd bij dit schouwspel en vroeg wat voor mensen dit waren. De Prince of Wales antwoordde, dat het in het bos verblijvende Engelsen waren, die ervoor kozen om in het wild te leven en dat het hun gewoonte was iedere dag aldus gekleed te zijn. (ID., 21f; 88) Te vergelijken is Thomas Millingtons verslag van King James uitgebreide processie in 1603 van Edinburgh naar Londen om de Engelse troon op te eisen. In een plaatsje genaamd Batine ontmoette James de Sherriff van Nottingham, alvorens te stoppen te Blyth, net ten noorden van Sherwood Forest ‘where his Highnesse lighted and sat downe on a bankeside to eate and drinke.’ Na zijn korte rustpauze ‘to *Worstop* his Maiestie rides forward, but by the way in the Parke he was somewhat stayed: for there appeared a number of Huntens-men all in greene: the chiefe of which with a woodmans speech did welcome him, offering his Maiestie to shew him some game, which he

gladly condescended to see.’ (ID., 118) Dat ook de 500 standaard is, blijkt uit een Schotse ballade, ‘The Song of the Outlaw Murray’, waarvan de oudste tekst uit 1700 is. De ballade verplaatst ons naar Ettricke Forest, dat uiteraard een zeer fraai bos is met allerlei soorten wild. *There’s an Outlaw kepis five hundred men, / He keepis a royalle companie! / His merryemen are a’ in ae liverye clad, / O’ the Lincome grene sae gaye to see.* (ID., 95: Daar heeft een outlaw 500 man; hij heeft een koninklijk gezelschap! Zijn vrolijke lieden zijn allemaal gekleed in een livrei van Lincoln groen zo vrolijk om te zien.)

In 1655 bekende William Barton uit Kirkliston eveneens de geliefde van de [Fairy] Queen te zijn geweest, Christendom afgezworen te hebben en herdoopt als John Baptist kreeg hij het merk van de Duivel. In de tuin, waarheen de Queen Thomas van Erceldoune nam, gaf ze hem de waarschuwing niet te eten van de appels, die daar groeiden. Had hij dat gedaan, dan had hij zijn verhaal niet kunnen navertellen en niet de ‘green velvet shoes and coat of even cloth’ behouden die zijn livrei was als de Queen’s *gudeman*. (Graves 1975, 432f)

John Dunbar uit Invereen in de Schotse Highlands vertelde de folklorist Evans-Wentz: ‘Mijn grootmoeder geloofde vast in de fairies en ik heb haar heel wat verhalen over hen horen vertellen. Zij waren een klein volk gekleed in het groen en hadden verblijven onder de grond op droge plekken. Fairies werden vaak gezien in de heuvels daarginds (ernaar wijzend) en ik geloof dat daar iets was.’ (Evans-Wentz 1911, 95)

John Campbell, die 94 was maar nog goed bij verstand, geboren op Barra te Sgalary en daar vlakbij wonend te Breuvaig, vertelde aan Evans-Wentz: ‘Ik had een maat genaamd James Galbraith, die zo’n 40 jaar geleden is verdronken. Eens toen hij van de westkant van het eiland [Barra] naar de oostkant ging, naar het stadje genaamd Sgalary, en dorstig geworden nam hij een dronk uit een bron aan de bergzijde. Toen hij klaar was met drinken, keek hij om zich heen en zag een vrouw gekleed in het groen en bedacht dat geen vrouw in zulk een kleur gekleed kon zijn dan een fairy-vrouw. Hij vervolgde zijn weg en toen hij kort daarop omkeek, zag hij de vrouw uit zijn gezicht verdwijnen. Hij vertelde het gebeuren later in zijn vaders huis in Sgalary en zijn vader zei dat hij ook een vrouw gekleed in groene kleren op dezelfde plek had gezien enige nachten tevoren.’ (EW, 102)

Donald McKinnon, 96 en een doedelzakspeler van beroep, geboren op het eiland South Uist en naar Barra verhuisd in 1836, vertelde aan Evans-Wentz: ‘Ik geloof dat fairies bestaan als een stam van geesten en zich aan ons vertonen in de gedaante van mannen en vrouwen. Mensen, die fairies zagen, kunnen hen nog steeds beschrijven zoals ze aan hen verschenen gekleed in groen.’ (EW, 105f)

Marian MacLean, woonachtig in het bergachtige midden van Barra te Upper-Borve en van gemiddelde leeftijd, vertelde aan Evans-Wentz het verhaal van een vrouw (bekend aan haar grootvader), die op een nacht spinnend vroeg of vrouwen haar wilden komen helpen. Daarop kwamen de volgende morgen een stuk of zes, zeven fairy-vrouwen in lange groene gewaden, allen tegelijk zingend: ‘Een wolkaarde en een spinnewiel.’ En toen ze die hadden gekregen, gingen ze meteen aan het werk en tegen de middag waren ze toe aan het weven. Maar toen ze klaar waren, wilden ze meer werk, maar de vrouw had niets meer te doen en vroeg zich af hoe ze de vrouwen het huis uit moest krijgen. Ze ging naar haar buurman, die haar adviseerde de vrouwen op te dragen het zand te spinnen en als dat niet hielp te roepen: ‘Dun Borve staat in brand!’ Toen ze dit laatste deed, verdwenen de vrouwen, klagend: ‘Dun Borve staat in brand! Wat zal er gebeuren met onze hamers en aanbeeld?’, want er was een smidse in het fairy-verblijf. (EW, 110)

Van de Bretonse *lutins* is bekend dat ze iedere dierenform kunnen aannemen, maar dat hun natuurlijke gedaante die van een klein mannetje gekleed in groen is; en dat de *corrigans* hen de

oorlog hebben verklaard vanwege hun al te vriendschappelijke omgang met mensen. (EW, 207: Cf. *Foyer Breton*, i. 199.)

Ook in de Ierse mythen zijn de bewoners van de Andere Wereld in het groen gekleed. Toen Aedh een spelletje *hurley* aan het spelen was met zijn makkers nabij de *sídh* (fairy-heuvel) van Liamhain Softsmock, verschenen plotseling twee van de *sídh*-vrouwen, die op de jonge prins verliefd waren, en even plotseling namen ze hem mee naar een fairy-paleis en hielden hem daar drie jaar. Toen hij daarna ontsnapte, ging hij, zich bewust van de toverkrachten van [Sint] Patrick, naar de plek waar de heilige was en gaf hem de volgende verklaring: ‘Tegen mijn tegenspelers maakte ik zeven doelpunten; maar bij de laatste die ik maakte, kwamen twee vrouwen gekleed in groene mantels naar me: twee dochters van Bodhb derg mac an Daghda; en hun namen waren Slad en Mumain. Ieder van hen nam me bij de hand en ze leidden me weg naar een bontkleurige *brugh* (= burrow = burcht [van een vos, etc.]), vanwaar nu drie jaar lang mijn volk om me rouwt, terwijl het *sídh*-volk me sindsdien verzorgde, totdat ik afgelopen nacht een toevalsopening om te ontsnappen van de *brugh* kreeg, toen ten getale van vijftig jongens wij uit de *sídh* kwamen en voortgingen op het gras. Toen was het dat ik de grootte van die benauwdheid waarin zij van de *sídh* me hadden beschouwde; en weg van de *brugh* kwam ik gerend om u, heilige Patrick, te zoeken.’ (EW, 294 naar *Silva Gadelica*, ii. 204-20)

Een andere geschiedenis, waarbij Patrick zelf bezoek kreeg van een bewoner van de andere wereld, vertelt van die keer dat Patrick de fairy-muziek hoorde. Tijdens zijn reis door Ierland ging hij eens zitten op een grassige heuvel, zoals hij vaak deed op de goede oude Ierse wijze, samen met Ulidia’s koning en edelen en ook Caeilte. Ze zaten er nog niet lang of ze zagen een *scológ* of ‘niet-krijger’, die een fraaie groene mantel droeg met eronder een fibula van zilver, een hemd van gele zijde op zijn blote huid, waarover een tuniek van zachte satijn, en met een beste *timpán*, een soort harp, op zijn rug geslingerd. ‘Waarvandaan komt u, *scológ*?’ vroeg de koning. ‘Uit de *sídh* van Daghda’s zoon Bodhb Derg, uit Ierlands zuidelijke deel.’ ‘Wat bracht u uit het zuiden en wie zijt ge zelf?’ ‘Ik ben Cascorach, zoon van Cainchinn, de *ollave* voor de Tuatha De Danann, en ik zelf ben op weg een *ollave* te worden. Wat me op weg zette, was het plan om kennis te verwerven en informatie en verhalen (‘lore’) om te reciteren, van de machtige daden van moed van de Fianna, van Caeilte, de zoon van Ronan.’ Daarop nam hij zijn *timpán* en maakte voor hen muziek en minstrelheid (= tover), zodat hij hen sluimerend wegzond in slaap. En Cascorachs muziek kwam Patrick aangenaam voor en hij zei ervan: ‘Goed voorwaar zou het zijn, ware het niet voor een pietsje van de fairy-tover die het besmet (‘a twang of the fairy spell that infests it’); zonder dat zou niets meer kunnen lijken op de harmonie der sferen (de hemelse muziek). (EW 297f naar *Silva Gadelica*, ii. 142-4)

In *The Colloquy with the Ancients* zijn St. Patrick en Caeilte met elkaar in gesprek als een vrouw in haar eentje, gekleed in een groene mantel met op haar voorhoofd een glinsterende plaat goud, naar hen toekomt. Patrick vraagt waar ze vandaan komt en ze zegt: ‘Uit *uaimh Chruachna*, de “grot van Cruachan”’. Daarop vraagt Caeilte: ‘Vrouw, mijn ziel, wie zijt gij?’ ‘Ik ben *Scothniamh* ‘Bloemluister’, dochter van de Daghda’s zoon Bodhb derg.’ Caeilte vroeg door: ‘En wat bracht u hierheen?’ ‘Om van u mijn huwelijksgeschenk te krijgen, want ge hebt ooit eens me dat belooft.’ Patrick mengt zich in het gesprek: ‘Het is wonderlijk jullie twee te zien: het meisje jong en stralend mooi, maar gij, Caeilte, een verschrompelde grijsaard, kromgebogen en grijs gegroeid.’ ‘Dat is geheel niet wonderlijk,’ zegt Caeilte, ‘want wij zijn niet van het zelfde volk of generatie: zij is van de Tuatha Dé Danann, die onvergankelijk en eeuwig levend zijn, terwijl ik van de zonen van Milesius ben, die vergankelijk zijn en verwelken.’ Als noot voegt Evans-Wentz toe: Voordat Caeilte verschijnt, is Patrick de mis aan het zingen en spreekt een zegening uit over de *rath* (fort, heuvel), waarin Finn Mac Cumall (de gedode leider van de Fianna) was. Dit zingen

en zegenen werkt magisch als een methode om de geesten van de Fianna op te roepen, want de tekst vervolgt met dat de priesters (uit Patricks gezelschap) Caeilte en zijn bende zien aankomen en ze werden door angst overvallen bij het zien van deze grote mannen met hun enorme wolfshonden, die hen vergezelden, want ze waren geen mensen van dezelfde tijd als de priesters. Toen stond Patrick op en sprenkelde met de wijwaterkwast wijwater op de grote mannen, over wie duizend legioenen demonen zweefden. Meteen vertrokken de demonen naar de heuvels en *skalps*, naar de buitenranden van het gebied in alle richtingen, waarna de grote mannen gingen zitten en het gesprek van Patrick met Caeilte volgt. (EW, 286f naar *Silva Gadelica*, ii. 103) (cf. Ossin & Patrick, o.a. over de grootte van de mensen uit de voortijd; ook bij de Grieken zijn de helden veel groter dan de mensen in de tijd na hen.)

In een andere Ierse mythe verovert Art na alle beproevingen te hebben overwonnen Delbchaem, de dochter van Morgan, de koning van het 'Land der Wonderen', en keert terug naar Ierland. Ze droeg een groene mantel (*of one hue*: van één tint) om haar heen, met een gouden speld erin over haar borst, en lang, mooi, zeer gouden haar. Ze had donkerzwarte wenkbrauwen en flitsende grijze ogen in haar hoofd en een sneeuwwit lichaam. (EW 352)

Evans-Wentz heeft ook het verhaal van Teigue, de zoon van Cian, erfgenaam tot de troon van West-Munster, opgenomen, die op zoek ging naar zijn vrouw, die gestolen was door Cathmann en zijn bende zeeroevers uit Fresen, een land nabij Spanje. De zee was ruw en door de storm raakten ze de weg kwijt. Na zo'n negen weken kwamen ze bij een land fraaier dan ze ooit zagen, vol met appelbomen, eiken en hazelaars en met een grote vlakte vol bloeiende klaver druipend van honing. Midden op deze vlakte zagen Teigue en zijn gezellen drie heuvels met op ieder ervan een onneembaar bolwerk. Ze bezochten ze een voor een en op de derde *dún*, die een zilveren borstwering had, ontmoetten ze Connla, de zoon van Conn van de Honderd Gevechten, met in zijn hand een geurige appel en als hij ervan at, werd de appel niet kleiner. Naast hem zat een jonge vrouw van ongelooflijke schoonheid, en zowel zij als Connla waren gekleed in groene kleren – net als de fairy-lieden; en hun stap was zo licht dat de prachtige klaverkoppen nauwelijks eronder bogen. Terwijl het gezelschap daar rustte, kwam een hele schaar vrouwelijke schoonheden naar hen, waaronder een lieflijke jongedame van verfijnde vorm, die aan Teigue de vorm en tijd van zijn dood voorspelde, en als een teken gaf ze hem een fraaie beker van smaragdkleur waarin vele deugden waren: want als er water in werd gegoten, werd het meteen tot wijn. Als hij de beker zou verliezen, zei ze, dan zou hij in korte tijd sterven; en dat zal zijn op de *glen* aan de Boyne. Zij zal zijn lichaam begraven, maar zijn ziel zal met haar meekomen naar deze plek, waar hij een licht en luchtig lichaam zal hebben tot de Dag des Oordeels. (EW, 349f)

Ook koning Arthur is sterk verbonden met de fairies; reeds Chaucer schreef:

'In olde dayes of the Kyng Arthour ...
Al was this lond fulfilled of fayrie.'

We komen de groene fairies tegen bij Malory (Boek XIX, c. i). Hij vertelt, dat koningin Guenever haar ridders van de Ronde Tafel het advies gaf de volgende morgen (May Day, d.w.z. 1 Mei, wanneer de fairies bijzondere krachten hebben), wanneer ze gingen 'meien', goed gezadeld te zijn en gekleed in het groen. Tijdens deze tocht wordt Guenever ontvoerd door Meliagaunt (de zwarte ridder). Evans-Wentz merkt over dit in het groen gekleed zijn op: 'Dit was de kleur dat bijna heel het fairy-volk van Brittannië en Ierland draagt. Het symboliseert, zoals heel wat overoude mystieke geschriften verklaren, eeuwige jeugd en verrijzenis of wedergeboorte, zoals in de natuur in de lente, wanneer alle vegetatie na de doodslaap in de winter tot nieuw leven ontspringt. Hij laat dit volgen door een lange noot over liturgische kleuren (groen is aldus mijn missaal de kleur van de hoop op het eeuwige leven), de kleur van het gewaad dat de

mysten kregen na hun initiatie in de Oude Mysteryën als teken van hun wedergeboorte in het ware leven, en Al-Khidr, de immer in groen gekleed gaande profeet met het eeuwige leven van wie wordt gefabeld dat hij dronk van de fontein van de eeuwige jeugd, waar Alexander de Grote vergeefs naar zocht. In de *Myvyrian Archaiology* spreekt Arthur, wanneer hij het rijk van Melwas heeft bereikt, met Gwenhwyvar, hij gezeten op een zwart en zij op een groen paard. 'Green is my steed of the tint of the leaves.' In de 14^e eeuw maakt de dichter D. ab Gwilym een toespeling op Melwas als in het bezit van een groene mantel: 'The sleep of Melwas beneath (or in) the green cloak.' (EW, 312ff)

In een Deense sage dansen de elvenmeisjes (*ellepiger*) in het woud op een open plek in de zonneschijn na de regen en vermaken zich daar uitstekend. In een ander Deens verhaal, dat veel weg heeft van een sage, wordt gezegd: Op een kleine woudhoogte bij Drejø woonde vroeger het *hyldefolk*, klein en groen. Ze waren te zien als het regende en de zon scheen... De hoogte steeg in de lucht op en lag op palen, *og de små grønne puslinger dandsede nok så muntert der inde* (en de kleine groene kabouters dansten toch zo monter erin). In Cornwall is het wel een spreekwoord, dat de *piskies* (= *pixies* = 'kabouters') dansen en bij de Est-Zweden zijn het de *skratten* (Duits: *Schrat*). (Kuusi 1957) Mr. J. Buie uit Elgin (Schotland) beweerde als klein kind (d.i. 1883/84) de *fairies* vaak te hebben zien dansen op de top van een heuvel achter Rothes (Morayshire), die de Downie Hill werd genoemd. Hij zag ze alleen in de 'zonneregen' dansen, anders nooit. (Agricola 1967, 157 n°234.II naar E.J. Begg, 'Folktales, collected in Strathspey, Scotland', in: *Folk-Lore* 50 (1939) 77) [Kinderen zien de *fairies* vaak dansen (ID., n°234.I), bij zonsondergang (ID., 158, begin n°237; 175 n°268, vgl. n°269: Een man gaat terug naar de fairy-heuvel, waar hij zijn vriend een jaar geleden in de schemering is kwijtgeraakt en vindt hem op dezelfde tijd terug (die kan niet geloven een jaar gedanst te hebben).]

In Carmarthenshire werd aan Sikes een verhaal over de herkomst van het Welshe zwarte vee verteld. In oude tijden hield een troep elfin dames zich op in de buurt van Llyn Barfog, een meer in de heuvels vlak achter Aberdovey. Het was hun gewoonte met schemering te verschijnen geheel in het groen gekleed, vergezeld door hun melkwitte honden. Ook waren de groene dames van Llyn Barfog in het bezit van kuddes prachtige melkwitte koeien, genaamd Gwartheg y Llyn oftewel vee van het meer. (Sikes 1880, 36) Het verhaal van Shui Rhys werd Sikes verteld door een boer in Cardiganshire. Shui zag de Tylwyth Teg, de *fairies*, die vaak in de bossen van Cardigan werden gezien. Het waren volgens haar kleine mannetjes in groene jassen, die om haar heen dansten en muziek maakten op hun harpjes en ze spraken tegen haar in een taal te mooi om na te doen; ze kon de woorden niet verstaan hoewel ze precies wist wat de *fairies* bedoelden. (ID, 67f) Sikes gaat ook in op de hypothese van de realistische origine van de Tylwyth Teg, die werd voorgesteld aan het einde van de 18^e eeuw door diverse schrijvers, waaronder de Rev. Peter Roberts, schrijver van de *Collectanea Cambrica*. Volgens deze hypothese zijn ze Druiden, die zich verstoppt hebben. Volgens Roberts is hun gewone kleding groen, opdat ze beter verborgen kunnen zijn, wat ook de reden is dat ze zich alleen 's nachts laten zien om te dansen op maanverlichte nachten. In Cardiganshire, aldus Sikes, luidt een traditie rond een door de *fairies* vaak bezochte kampplek genaamd Moyddin, dat de *fairies* altijd in groene kleding waren en alleen in de lentemaand Mei daar werden gezien. Er is een Glamorganshire goblin genaamd de 'Green Lady of Caerphilly, van wie de kleur van haar kleed wordt aangegeven door haar titel. Ze spookt 's nachts rond in de ruïne van Caerphilly Castle, een groene jurk dragend, en heeft de macht zichzelf te veranderen in klimop en zich te mengen tussen de klimop die op de muren groeit. (ID, 131f) Ook is er de *Green Lady of Clairfayts*, die huult nabij een vijver wanneer

iemand gaat verdrinken. In *Jack and the Green Lady* heeft ze een glinsterende bleke groene jurk en groene sluier. In het Frans heten de Groene Vrouwen *Dames vertes* en zijn zeer talrijk in de Jura. Ze zijn altijd in het groen gekleed en zeer verleidelijk. Er is er een in de Grotte de la Touaille, bij de Baume de Gigny, in de Grotte de Fontaine Noire bij Les Nans, genaamd 'la dame verte du château de la Berne', in de Grotte de la Dame Verte bij Poligny, in de Chambre de la Dame Verte of grot van de Côte Bernard bij Pont d'Héry, in het château du Rocher en in het château de Bouillé bij Mayenne en in château de Brisac in Maine-et-Loire, etc. Een van die eigenaardigheden van moderne folklore is dat de Lady of Balconie ook tot een 'groene dame' is geworden. In 1999 organiseerde Ferrindonald Arts onder de leiding van Gerda Stevenson een multi-media story-telling drama met muziek, video en dans, getiteld *The Green Lady of Balconie*, een community play, gebaseerd op een locale sage.

7. De koning in de berg

Over Thomas van Ercildoune wordt het volgende verteld: Een moedige ruiter verkocht een zwart paard aan een eerbiedwaardig en antiek uitziende man (Thomas van Ercildoune), die de opmerkelijke heuvel van de Eildon-heuvels, genaamd Lucken-hare aanwees als de plek waar, om twaalf uur 's nachts hij zijn prijs zou ontvangen. Hij kwam, het geld werd betaald in oude munten en de man werd uitgenodigd door zijn gastheer om diens residentie te bekijken. De paardenhandelaar volgde zijn gids in uiterste verbazing door diverse lange rijen van stallen, waarin paarden geheel bewegingsloos stonden, met bij ieder paard een slapende krijger. 'Al deze mannen,' zei de tovenaer fluisterend, 'zullen ontwaken bij de slag van Sheriffmoor.' Helemaal aan het eind van dit buitengewone depot hingen een zwaard en een hoorn, die volgens de tovenaer het middel bevatten om de tover te verbreken. De man nam in zijn verwarring de hoorn en probeerde er een klank aan te ontlokken. De paarden begonnen te bewegen in hun stallen, stampvoetend, en schudden hun tomen, de mannen kwamen overeind en rinkelden met hun wapens, en de man, beangstigd door het tumult dat hij had veroorzaakt, liet de hoorn uit zijn hand vallen. Een stem als die van een reus, luider dan al het tumult rondom hem, sprak deze woorden:

*'Woe to the coward that ever he was born
That did not draw the sword before he blew the horn!'*

Een wervelwind blies de paardenverkoper uit de grot, waarvan hij de ingang nooit meer kon vinden. (Sir Walter Scott, *Letters on Demonology and Witchcraft*, London 1830, 136f; zie ook Briggs 1977, 233f) Helen Phillips verwijst in haar artikel over "'Merry" and "Greenwood"' naar een politieke profetie gehecht aan Piers de Langtofts 14^e-eeuwse Anglo-Normandische *Chronicle* (in Ms. Brit. Lib.), dat begint met 'Als y yod on ay Mounday bytwene Wyltindun and Walle.' De spreker ontmoet een vreemd wezen, een kleine man met een zeer breed gezicht en baard, fijn gekleed, die erop staat dat de spreker met hem naar zijn huis gaat. Ze lijken te reizen over rivieren op een mysterieuze wijze en betreden een zaal waar heren en dames zitten op mooie banken en de dames zingen liederen. De verteller spreekt zijn gastheer meer dan eens aan met 'Miri man', en vraagt hem aangezien hij zo wijs is te voorspellen hoe het de Engelsen zal vergaan in de oorlog tegen de Schotten. Phillips merkt op: 'Het verhaal suggereert dat hij een elf is' en ze vraagt zich af of hij met 'merry man' wordt aangesproken uit vriendelijkheid, zoals 'beste kerel', of uit voorzichtigheid, waarbij ze denkt aan de naam 'the good people' en 'Robin Goodfellow'. (Potter & Calhoun 2008, 93f)

Een andere Schotse versie van de bovenstaande sage werd verzameld door James MacDougall rond 1890 van Alexander Cameron uit Ardnamurchan, die zijn verhalen in zijn jeugd had geleerd van Donald McPhie en andere oude mannen, die vele jaren geleden waren gestorven. Er werd

verteld dat de Fians (Fingalians) lagen te slapen in een rots en dat, als iemand binnentreedt en driemaal op de houten fluit blaast, die naast Finn ligt, ze tot leven zullen komen en opstaan, gezond als ooit tevoren. Een smid, die op het eiland leefde, had dit ook vernomen en besloot de rots te betreden. Hij kwam ter plaatse en bestudeerde het slot zorgvuldig, ging terug naar zijn smidse en maakte een passende sleutel. Toen ging hij weer naar de rots en zodra hij de sleutel in het slot omdraaide, ging de deur open en zag hij een hele grote ruimte met daarin vele heel grote mannen. Eentje, die nog groter was dan de rest, lag in het midden en had naast zich een grote holle houten stok liggen. De smid nam aan dat dit de fluit was waarover hij had gehoord, maar hij was zo groot, dat hij vreesde hem niet te kunnen tillen, laat staan blazen. Hij stond het een tijdje aan te kijken en besloot toen het te proberen en tilde het ene eind naar zijn mond met veel moeite en blies toen uit alle macht en het geluid was zo luid, dat hij meende dat de rotsen op hem zouden neerstorten. De grote bewegingsloze mannen begonnen van kop tot teen te trillen. Hij blies nogmaals op de fluit en met één sprong keerden ze zich op hun ellebogen. Hun grootte en hun vreselijk uiterlijk bezorgden echter de smid zulk een angst dat hij de fluit wegwierp en naar buiten rende. Achter zich hoorde hij roepen: ‘Slechter heb je ons achtergelaten dan toen je ons vond!’ Maar hij keek niet om tot hij buiten was en de deur sloot. De sleutel gooide hij in het nabijgelegen meer, dat tot op heden ‘Het Meer van de Smids Rots’ wordt genoemd. (MacDougall 1891, 73f n°5; 74f in Gaelic)

Volgens Campbell wordt van de Fians gezegd dat ze in een grafheuvel (*mount*) in de vorm van een boot genaamd *Tom-na-hiubhraich* liggen die voor enige jaren in gebruik is geweest door de stad Inverness als begraafplaats; anderen zeggen dat ze in Glenorchy in Argyleshire liggen; en er is een verhaal, dat toen ze onlangs werden gezien dat was door een persoon die toevallig de plek betrad waar ze lagen. Toen hij een keten sloeg die aan het dak hing kwamen ze overeind op hun ellebogen en hun grote honden begonnen te blaffen. De indringer werd zo bang dat hij wegrende. Terwijl hij de deur uitging hoorde hij een stem roepen: ‘Kwade en slechtgedigde man, die ons slechter achterlaat dan hij ons vond.’ In meer dan een heuvel in Skye, van waaraf men prachtig uitzicht heeft, zijn plekken genaamd de ‘Chair of Fionn’. Maar het is de vraag of de naam betekent: een zitplaats in de heuvel (*Cathair’s a bluinn* ‘the Chair in the Hill’) of de zitplaats van Fionn (*Cathair suidne Fhinn*). In *Beinn Iadain*, in Morven, zijn treden in de rots nabij de top, populair bekend als *Ceumanan Fhinn* oftewel ‘Fingal’s Steps’. (Campbell 1891, 14f)³

³ [D]ans le Queyras ... on raconta à Donnet (*Dauphiné*, 284) qu’un avocat de Gap avait invoqué le Diable, qui l’avait importé avec lui au-dessus de Guillestre et l’avait assis sur une crête où il est toujours. Tivollier (*Molines*, 28) ajoute que cette “crête” est un rocher creux, dit *Chaise de l’Avocat*, et servit de siège à un avocat prévaricateur que le diable y avait déposé. (Gennep 1948, 126) Verder maakt hij melding van een ‘Légende sur un gros bloc erratique perché au sud-est du village [Faudon] et qui porte le nom de *Chaire du Diable*. Ook is hier de *Tune du Diable*, étroite et très profonde. (ID., 132) Zie ook ID., 165f: Entre Guillestre et Eyglies se trouve un défilé dit *Rue de Masques*. [C]ette région devint le rendez-vous des sorciers. ‘Un jour le bruit courut dans les villages que durant toute la nuit de Noël les sorciers perdaient leur pouvoir, se cachaient au fond de leurs grottes et ne reparaissaient que le lendemain soir. Quelques années plus tard le bruit courut que de riches trésors étaient cachés dans les flancs de la montagne, que les sorciers y recelaient l’or et l’argent qu’ils fabriquaient et que, dans cette même nuit de Noël, juste au moment où sonnaient les douze coups de minuit, la grotte s’ouvrait grande et que chacun pouvoit emporter sa charge d’or. Mais gare! Avant que le dernier coup fût sonné il fallait être sorti sous peine d’être enseveli avec toutes les richesses de la montagne.’ (Derennes, *A travers les Alpes*, 206-210) ID., 167: Niet ver van het dorp L’Epine, in de grot van Montclus zag men vroeger een koning op zijn troon te midden van schatten. (Plat, BSEHA 27, 1908, 292f) Voor schatgrotten, ook over Eourres: Cette commune est séparée de celle de Saint-Vincent (Basses-Alpes) et de celle de Lachau (Drôme) par la montagne de Méou, qui sert par suite de limite à trois départements. Cette montagne aboutit à une autre appelée Mare, plus élevée et allant à peu près dans le même sens. “Une légende locale place des richesses considérables dans ces parages et les habitants ont conservé la vieille tradition ainsi conçue: *Entre Duéou et Mare – La Vatche d’Or l’y ès encare*.” (Mourre, *Une excursion aux grottes de Muéou*, BSEHA 2, 1883, 418-422)

In Ierland is een vergelijkbaar verhaal opgetekend door Kennedy van Mrs. K. in 1816. Het betreft Gearoidh Iarla (Earl Gerald) en zijn krijgers, die liggen te slapen in een lange grot onder de Rath van Mullaghmast. Er loopt een tafel door het midden van de grot met de Earl aan het hoofd en zijn krijgers eromheen gezeten in hun krijsuitrusting, met hun hoofden rustend op de tafel. Hun paarden staan gezadeld en getoomd achter hun bazen in hun stallen aan weerszijden. En wanneer de dag, dat de molenaarszoon die is geboren met zes vingers aan iedere hand op zijn trompet blaast, zullen de paarden stampen en hinniken en de ridders zullen ontwaken en hun rossen bestijgen en zich in de strijd werpen.

Op een bepaalde nacht, die maar eens in de zeven jaar voorkomt, rijdt de Earl rond de Curragh en kan de ingang gezien worden door wie daar op dat moment voorbijgaat. Zo'n honderd jaar geleden (aldus Mevr. K.) zag een paardenhandelaar, die laat op pad was en enigszins dronken, de verlichte grot en ging naar binnen. De lichten, de stilte en het zien van de mannen in hun wapenuitrusting hadden een ontvullend effect op de man. Van schrik liet hij de teugels uit zijn handen vallen en het geluid van het bit weerkaatste in de lange grot en een van de krijgers naast hem lichtte zijn hoofd op en zei met een diepe hese stem: 'Is het al tijd?' De man had de tegenwoordigheid van geest te zeggen: 'Nog niet, maar spoedig,' en de zware helm zonk terug op de tafel en de paardenhandelaar ging snel naar buiten. (Kennedy 1866, 172-174) Evans-Wentz in zijn studie van het fairy-geloof in de Keltische landen zegt hierover: 'De Lough Gur-sage betreft Garret Fitzgerald, de Earl van Desmond, die rebelleerde tegen koningin Elizabeth. Moderne volkstraditie beschouwt hem als de beschermgod van het Lough en als wonend in een betoverd paleis gelegen onder zijn water. Graaf John de Sails, wiens voorouderlijk huis de Lough Gur estate is, verzekert me, dat de boeren van de regio zeggen ervan overtuigd te zijn dat de Earl eens in de zeven jaar verschijnt, rijdend over het meeroppervlak op een wit spookpaard met zilveren hoefijzers, en ze geloven dat wanneer de zilveren ijzers van het paard versleten zullen zijn de betovering zal eindigen. Dan zal, net als Arthur, wanneer zijn verblijf in Avalon eindigt, Garret Fitzgerald terugkeren naar de mensenmaatschappij om weer de Ierse troepen naar de overwinning te leiden. (EW 386: Cf. M. Lenihan, *Limerick; its History and Antiquities*, Dublin, 1866, p. 725) De geschiedenis van Gerald, de Earl of Desmond, wordt uitgebreid behandeld door John Seymour (1913, 70ff). Hij geeft de sage (uit *All the Year Round*, april 1870) hoe het kasteel van de Earl is verzonken naar de bodem van Lough Gur. Volgens deze sage was de Earl een machtige tovenaars en gewoonlijk verblijvend in een kasteel op een eilandje in het Lough. Hierheen bracht hij zijn jonge en mooie bruid, die hij al te zeer beminde, want zij slaagde erin hem te overtroeven om haar zelfzuchtige verlangens te bevredigen, met fatale gevolgen. Op een dag betrad ze de kamer, waar haar man zijn verboden kunst uitoefende en vroeg hem haar de wonderen van zijn boze kunst te tonen. Met de grootst mogelijke tegenzin ging hij akkoord, maar waarschuwde haar dat ze zich erop moest voorbereiden een serie zeer vreeswekkende fenomenen te aanschouwen, die, wanneer eenmaal aangevangen, niet verkort of onderbroken konden worden, terwijl als ze ook maar één woord sprak tijdens de handelingen het kasteel en alles wat het bevatte zou verzinken naar de bodem van het meer. Aangedreven door nieuwsgierigheid gaf ze de vereiste belofte en hij begon. Spreuken mompelend, terwijl hij voor haar stond, ontsproten veren dik over hem, zijn gezicht trok samen en werd hakig, een lijkengeur vulde de lucht, en de lucht waaierend

---

Ladoucette (1848, 399f) avait déjà signalé cette tradition: "La montagne de Muéou renferme des grottes très profondes, une surtout appelée la *Vache d'Or*, où l'on rencontre de faibles parcelles de ce métal précieux, qui se reproduisent dans un terrain contigu; il y a là une curieuse légende sur un ermite", mais il ne la donne pas et décrit ensuite la visite de cette grotte par le curé Paravel. (Sur l'animal en or, le plus souvent une chèvre, qui garde un trésor, voir mes observations *Mercur de France* 1933, 749-753.)

met slagen van zijn zware vleugels rees een gigantische gier in zijn plaats op en zwiepte rond en rond de kamer alsof op het punt zich op haar te storten. De dame hield zich onder controle tijdens deze proef en een andere begon. De vogel landde bij de deur en veranderde in minder dan een minuut, ze zag niet hoe, in een vreselijk misvormde en dwergachtige feeks, die, met gele huid rond haar gezicht hangend, en holle ogen, zichzelf op krukken naar de dame wendde, haar mond schuimend met furie, en haar grimassen en trekken werden ieder moment meer en meer afschuwelijk, tot ze met een vreeswekkende gil op de vloer rolde in een vreselijke samentrekking en toen veranderde in een enorme serpent, die naar haar toe kwam met opstaande kam en trillende tong. Plotseling, toen hij op het punt leek op haar af te schieten, zag ze haar man in zijn plaats, die bleek voor haar stond, met zijn vinger op zijn lippen om haar te wijzen op het zwijggebod. Hij ging toen languit op de vloer liggen en begon zich uit te strekken, langer en langer, tot zijn hoofd bijna het ene eind van de zeer grote kamer bereikte en zijn voeten het andere eind. Dit bracht haar uitermate van streek. Ze gaf een wilde kreet van afgrijzen, waarop het kasteel met alles erin verzonk naar de bodem van het meer.

Eens in de zeven jaar rijst de grote Earl op en rijdt 's nachts op zijn witte paard rond Lough Gur. Het ros is beslagen met zilveren ijzers en wanneer die zijn versleten, zal de betovering, die de Earl in zijn greep houdt, worden verbroken en zal hij weer zijn uitgebreide gronden en semi-koninklijke macht terugkrijgen.

In het begin van de 19^e eeuw leefde een man genaamd Teigue O'Neill, die beweerde hem gezien te hebben bij een van zijn zevenjarige uitstapjes. O'Neill was een hoefsmid en zijn smidse was op de rand van een heuvel, die uitkeek over het meer, aan een eenzaam stuk van de weg naar Cahirconlish. Op een maanverlichte nacht was hij nog laat aan het werk in zijn eentje. Tijdens een van zijn werkpauses hoorde hij het gerinkel van vele hoeven de steile weg opkomen, die langs zijn smidse liep; en staande in de deuropening zag hij een heer op een wit paard, die gekleed was in een mode, die hij nooit eerder gezien had. Deze man ging vergezeld van een bereden gevolg in vergelijkbare kledij. Ze leken de heuvel op te rijden in galop, maar de vaart nam af toen ze naderbij kwamen en de ruiter op het witte paard, die naar zijn trotse houding een hoge heer leek, trok de teugels aan en kwam tot stilstand voor de deur van de smid. Hij sprak niet en heel zijn gevolg was stil, maar hij gebaarde naar de smid en wees naar beneden naar een van de hoeven van het paard. Teigue bukte en tilde de poot op en hield die net lang genoeg vast om te zien dat hij beslagen was met een zilveren ijzer, dat op één plek zo dun was geworden als een shilling. Meteen was hem de situatie duidelijk door dit teken en hij deinsde terug met een verschrikt gebed. De heerachtige ruiter, met een blik van pijn en woede, sloeg plotseling naar hem met iets dat door de lucht floot als een zweep; een ijzige klap leek zijn lichaam te doorkruisen en op hetzelfde moment zag hij de hele cavalcade in galop uitbreken en onder aan de heuvel verdwijnen. Het wordt algemeen verondersteld, dat ten behoeve van het beëindigen van zijn betovering de Earl probeert iemand ertoe te brengen als eerste de stilte te verbreken en tegen hem te spreken, maar wat het resultaat zal zijn als hij daarin slaagt of wat er met de aldus gestrikte persoon zal gebeuren, weet niemand.

In een brief geschreven in 1640 neemt de Earl een andere gedaante aan. Een landman was op weg naar de oude en beroemde jaarmarkt van Knockaney, dat enige mijlen van Lough Gur is gelegen, en kwam onderweg een heer tegen, die vroeg of hij zijn paard wilde verkopen. Hij zei dat te willen voor £5. De heer wilde hem £4 en 10 s. geven en zei dat hij dat er niet voor zou krijgen op de markt. De man ging naar de markt en kon er niet het geld voor krijgen en vond de heer op de terugweg op dezelfde plek, die hem dezelfde prijs bood. De man nam het aan, waarop de heer hem vroeg binnen te komen om zijn geld in ontvangst te nemen. Hij bracht hem naar een fraai, ruim kasteel, betaalde hem iedere penny van zijn geld en toonde hem het fraaiste zwarte paard dat

ooit gezien werd en zei hem dat dat het paard was van de Earl van Desmond en dat hij al drie ijzers had en wanneer hij het vierde zou hebben, hetgeen zeer spoedig zou zijn, dan zou de Earl zijn als hij voorheen was, aldus bewaakt met vele gewapende mannen, die hem uit de poorten zouden begeleiden. De man kwam thuis, maar nooit was er op die plek een kasteel, niet voorheen noch daarna. Volgens de locale variant van de sage was de paardenverkoper een Clare-man en ging hij naar huis na het volle bedrag in goud te hebben ontvangen, maar de volgende morgen bleek hij tot zijn ontstentenis in plaats van goudstukken zijn zakken vol klimopbladeren te hebben. Seymour voegt toe dat dezelfde verhalen van paardverkopen aan mysterieuze vreemdelingen in Schotland worden verteld over de beroemde Thomas the Rhymer, van Erceldoune. (Seymour 1913, 70-76, brief naar Lenihan, *History of Limerick*, p. 147)

In dezelfde of een andere brief uit 1640 is sprake van rondtrekkende fantoomlegers en van de betoverde Earl van Desmond: ‘... want we hebben het vreemdste nieuws, dat ooit te horen was, over betoveringen in het kasteel van de Lord van Castleconnell, vier mijl van Limerick, diverse soorten lawaai, soms van trommels en trompetten, soms van andere vreemde muziek met hemelse stemmen, dan vreeswekkende kreten, en zulke schreeuwen dat de burenen bijna niet kunnen slapen. Priesters hebben geprobeerd erheen te gaan, maar zijn wreed geranseld voor hun moeite, en werden weggevoerd, god mag weten hoe, sommigen twee mijl en sommigen vier mijl. Bovendien werden gezien op dezelfde wijze, nadat ze verschenen in het zicht van de burenen, talloze gewapende mannen te voet zowel als te paard. ... Nog iets [opgemerkt] door Mevr. Mary Burke met twaalf bedienden in het huis, en nooit één gewond, alleen moesten ze met hen iedere nacht dansen; ze zeggen: “Mrs. Mary come away,” haar zeggend dat ze de vrouw van de betoverde Earl van Desmond moet zijn. ... Op een landhuis van mijnheer de Bisschop van Limerick, Loughill, is vaak op de heuvel door de meeste der bewoners een overvloed aan marcherende gewapende mannen gezien en die werden vaak gezien – en wanneer ze naar hen toegaan, verschijnen ze niet. Deze dingen zijn zeer vreemd, als de *cleargie* en *gentry* de waarheid spreken.’ (Seymour 1913, 94f naar Lenihan, *History of Limerick*, p. 147)

De paardenverkoper is ook te zien in een Engelse sage, die verbonden is met Alderley Edge in Cheshire en voor het eerst verscheen in de *Manchester Mail* van 1805, door de correspondent verkregen van ‘Old Daddy’, d.w.z. Thomas Broadhurst, een bediende bij de Stanley’s. Volgens diens verhaal ging een boer van Mobberley op een melkweit paard naar Macclesfield om het beest te verkopen. Hij ging over Alderley Edge en op de plek, die bekend staat als Thieves’ Hole, schrok hij op uit zijn overpeinzingen door de plotse verschijning van een oude man, groot en vreemd gekleed in een lang gewaad. De oude beval hem te stoppen, zei dat hij wist wat zijn doel was en bood aan het paard te kopen voor een aardige som. Maar de boer dacht op de markt er meer voor te krijgen en sloeg het bod af. ‘Ga dan maar naar Macclesfield,’ zei de oude man, ‘maar let op mijn woorden, je zult het paard niet kwijtraken. Mocht mijn woord bewaarheid worden, tref me dan hier vanavond en ik zal je paard kopen.’ De boer lachte om de voorspelling en vervolgde zijn weg. Tot zijn verbazing en verdriet wilde niemand het paard kopen, al bewonderden allen het om zijn schoonheid. Hij was dus genoodzaakt ermee terug te keren. Toen hij Alderley Edge naderde, zag hij de oude man weer en verdraagde de snelheid van zijn paard, want was het wel zou verstandig zaken te doen met een volslagen vreemde in deze eenzame plek? Terwijl hij overdacht wat te doen beval de oude man hem te volgen en voerde hem langs de Seven Firs, de Golden Stone, Stormy Point en Saddle Boll. Net toen de ruiter dacht dat het nu wel ver genoeg was, meende hij onder de grond een paard te horen hinniken. Even later hoorde hij het weer. Toen stak de oude man zijn arm uit en tikte met een stok op de rots en meteen zag de boer een zwaar ogend paar ijzeren poorten, die met een donderend geluid openklopten. Het paard

stijgerde en de verschrikte boer liet zich op zijn knieën vallen om de bidden voor zijn leven. ‘Vrees niet,’ zei de Wizard, ‘en bekijk wat geen sterfelijk oog ooit gezien heeft.’ Ze gingen de grot in. In een lange rij van grotten zag de boer een ontelbare menige mensen en melkwitte paarden, allen diep in slaap. In de binnenste grot lagen bergen schatten op de grond opgestapeld. De oude man zei de boer de prijs die hij voor het paard verlangde te nemen van die glinsterende berg en sprak tot hem aldus: ‘Je ziet deze mannen en paarden; hun aantal is niet vol. Jouw paard was nodig om het compleet te maken. Gedenk mijn woorden: er zal een dag komen dat deze mannen en deze paarden, ontwaakt uit hun betoverde sluimer, zullen afdalen in de vlakke, de afloop van een grote strijd beslissen en hun land redden. Dit zal zijn wanneer George de zoon van George zal regeren. Ga in veiligheid naar huis. Laat je paard bij mij. Geen ongeluk zal je overkomen, maar in het vervolg zal geen sterfelijk oog nog ooit deze ijzeren poorten zien. Vaarwel!’ De boer liet er geen gras over groeien en haastte zich naar buiten. Achter hem sloten de ijzeren poorten zich met dezelfde vreeswekkende geluiden waarmee ze waren geopend, en hij repte zich naar Mobberley. (William E.A. Axon, *Cheshire Gleanings*, Manchester 1884, 56-58)

In Engeland is er een traditie rond Sewingshields, gelegen tussen de Romeinse Muur en de heerbaan, nabij de 28^e mijlpaal vanaf Newcastle. Volgens oeroude traditie waren koning Arthur, zijn koningin Guinevere, zijn hof van heren en dames, en zijn honden betoverd in een of andere grot van de spleten of in een zaal onder het Kasteel van Sewingshields en zouden daar betoverd blijven tot iemand eerst op een bugelhoorn blaast, die op een tafel bij de ingang van de zaal ligt en dan met ‘het zwaard van de steen’ een kousenband doorhakt die er naast gelegen is. Maar niemand wist waar de ingang van deze betoverde zaal was tot een boer uit Sewingshields, zo’n vijftig jaar geleden (d.w.z. rond 1800), zat te breien op de ruïnes van het kasteel en zijn kluwen viel en wegrolde door een bramen- en brandnetelbosje, naar hij dacht, in een diepe ondergrondse passage. Erop vertrouwend dat de ingang naar koning Arthurs zaal nu was ontdekt, ontdeed hij de toegang van de begroeiing en rommel en volgde, de gewelfde passage betredend, de draad van zijn kluwen. De vloer was vergeven met padden en hagedissen en de duistere vleugels van vleermuizen, verstoord door zijn onzalige binnendringen, fladderden verschrikt om hem heen. Gelukkig werd zijn zinkende moed versterkt door een zwak licht in de verte, dat naarmate hij voortging sterker werd totdat hij tenslotte in een enorm gewelf kwam, waar in het midden een vuur zonder brandstof vanuit een brede kloof in de vloer oplaaide met een hoge en stralende vlam, die al de gebeeldhouwde muren en het gefiguurzaagde dak toonde, evenals de vorst en zijn koningin en hof rustend rondom in een theater van tronen en kostelijke banken. Op de grond voor het vuur ligt het trouwe roedel van dertig koppels honden en op een tafel ervoor de toververdrijvende hoorn, zwaard en kousenband. De herder [sic!] nam eerbiedig maar ferm het zwaard en terwijl hij het langzaam uit de roestige schede trok, gingen de ogen van de koning en zijn hovelingen open en ze verhieven zich tot ze rechtop zaten. Hij hakte de kousenband door en terwijl het zwaard langzaam werd teruggestoken in de schede, hernam de betovering zijn oeroude macht en ze zonken allemaal weer tot rust, maar niet voordat de vorst zijn ogen en handen had opgeheven en uitgeroepen:

*‘O woe betide that evil day
on which the witless wight was born
Who drew the sword – the garter cut.
But never blew the bugle-horn.’* (Hardy 1895, 125-127)⁴

Volgens de *Otia Imperialia* van Gervasius van Tilbury, die in 1190 het eiland Sicilië heeft bezocht, verblijft koning Arthur in de berg Etna, want daar is hij in zijn tijd verschenen. Een

⁴ In Engeland wordt in de 16^e eeuw van den eindslag te Sheriffmoor en op een andere plaats gesproken, waar een hoorn het slapende leger oproept. (G. Krekelberg, in: *Eigen Volk* 5, 1933, 17.

paardenverzorger van de bisschop van Catania was eens een paard aan het roskammen, toen het beest in een plotse aanval van overmoed opsprong en de vrijheid invluchtte. De achtervolgende dienaar zocht het in bergen en kloven, maar vond het niet. In groeiende angst zocht hij in de donkere kloven van de berg. Wat zal ik nog meer zeggen (zegt Gervasius): hij vond een smal, maar vlak pad (denk aan het pad van Donald) en kwam op een heldere en aangename vlakte vol met heerlijkheden (denk aan Dame van Balconie's heerlijke plek) en daar in een kunstig gebouwd paleis vond hij Arthur in koninklijke pronk op een bed liggen. Toen de man de reden van zijn komst had uitgelegd, liet Arthur het paard van de bisschop brengen en gaf het aan de dienaar, opdat die het naar de kerkvorst kon terugbrengen. Gervasius voegt nog aan het verhaal toe, dat Arthur na het teruggeven van het paard nog vertelde, dat hij daar ligt sinds de strijd met Modred en dat elk jaar zijn wonden zich weer openen. Ook Caesarius van Heisterbach heeft dit verhaal in zijn *Dialogus miraculorum*: de verdwaalde telganger is *in monte Gyber*, d.w.z. in de Etna, waar Arthur leeft. (Loomis, in: Wais 1970, 124-126) In de anonieme romance *Floriant et Florete* uit het midden van de 13^e eeuw ontvoert Morgain met twee andere feeën van de zoute zee het kind Floriant naar haar hoofdkasteel op Mongibel, de berg Etna. Later, als haar pleegzoon opgegroeid is, noemt ze zichzelf (de eeuwig jong blijvende) zijn *amie et drue* (vriendin en minnares). Aan het eind van de romance stuurt ze een wit hert om hem uit Palermo te lokken op een berg, waar hij haar in een prachtig kasteel vindt gezeten op een divan. Ze verwelkomt hem met de woorden dat hij nooit van haar zal weggaan en dat in haar kasteel niemand ooit stierf. Arthur, haar broer, zou daar naartoe komen en toen Floriant klaagde gescheiden te zullen zijn van zijn vrouw Florete, liet de fee haar die nacht brengen om zich bij hen te voegen op Mongibel. (Loomis 1970, 22f)

Een uitgebreide beschrijving van het paradijselijke verblijf van de fee Morgana wordt gegeven door de Majorcaan Guillem Torrella in zijn epische gedicht *La Faula* (1360-70). Hij wordt zelf op de rug van een walvis vanaf het eiland Minorca naar een eiland ver in het oosten gebracht, gaat aan land, eet van het toverfruit (waardoor hij de taal der dieren verstaat?) en krijgt van een Frans-sprekende serpent te horen, dat dit het land is waar Morgan la Fee en Messire lo reys Artus verblijven. Het is een prachtig land. Een rijkelijk opgetuigde telganger verschijnt en brengt hem naar een paleis, waar de bomen zowel bloeien als vrucht dragen. Een lieflijke jonkvrouw van zestien jaar, niemand anders dan Morgan la feya, heet hem welkom en leidt hem het kasteel in, waarvan de muren overdekt zijn met schilderijen van Arthurs ridders, hun daden en liefdes. Arthur is eerst onzichtbaar, maar als de tovenares een ring voor Guillems ogen plaatst, ontwaart hij een jongeman, uitgestrekt op een schitterend bed en starend naar een zwaard, en verneemt dat het inderdaad de man is, wiens wederkomst de Bretonnen afwachten. Hij is daarheen gebracht door Morgain en gebaad door haar in water van de Tigris, die stroomt vanuit het aards paradijs. Als Guillem verbazing uit, dat iemand die negentig jaar heeft geregeerd er zo jong uit kan zien, legt Arthur uit dat dat het gevolg is van de jaarlijkse bezoeken van de Heilige Graal. Na een duister gesprek neemt de dichter afscheid, de fee wijst door een raam naar buiten de weg aan, waarlangs hij is gekomen, en de walvis brengt hem attent terug naar Minorca. (Loomis 1970, 23f) In een exempel van Etienne van Bourbon (†1261) wordt verteld van een boer, die met een houtbundel in het maanlicht langs de Mont du Chat ging en een immense menigte honden hoorde blaffen alsof op de hielen van hun prooi. Een menigte voetvolk en ruiters volgde ze. Toen hij aan een van hen vroeg wie ze waren, antwoordde deze: 'De ridders van koning Arthur,' en dat zij op weg waren naar zijn hof vlakbij om er een goede tijd te beleven. De boer haastte zich hen te volgen en binnen te dringen in zeer grote en magnifieke appartementen, waar hij dames en ridders zag spelen, dansen, delicate spijzen eten en dranken drinken, totdat men hem tenslotte zei te gaan slapen. Hij werd naar een kamer gebracht naar een zeer rijkelijk opgemaakt bed, waarin

een dame van bewonderenswaardige schoonheid was gelegen. Hij stapte in het bed en viel in slaap naast haar, maar de volgende morgen bij zijn ontwaken vond hij zich ellendig liggend op zijn takkenbos en beduvelde. (Lecouteux 1999, 74) Gervasius van Tilbury kende deze jagers ook. Het verhaal wordt verteld door boswachters, ook houtvesters genaamd, die heel vaak op bepaalde dagen, tegen het middaguur en in het eerste deel van de nacht, als de volle maan schijnt, een troep ridders zien die aan het jagen waren, met de herrie van honden en hoorns. Aan hen die hen ondervroegen antwoordden ze dat ze van het gevolg en van het huis van Arthur zijn. (ID., 74f) En Lecouteux citeert uit het handschrift van Modena van de *Légende du saint Graal*, dat al de Bretonnen geloven dat hij, Arthur, zal terugkomen. ‘Maar jullie weten dat men hem in het bos kan zien jagen en de honden die hij bij zich heeft hoort blaffen.’ (ID., 75)

Arthur komen we ook tegen in een sage uit Wales, waarvan diverse versies in de 19e eeuw zijn verzameld door Rhys. In de versie van Edmund Chambers loopt een man uit Wales met een hazelstok in de hand over de London-bridge en wordt aangesproken door een man, die hem zegt dat onder de struik, waarvan de stok werd gesneden, zich een schat bevindt. (Dit doet denken aan het thema ‘De gedroomde schat’: een man droomt dat op London-bridge een schat is verborgen, gaat erheen en ontmoet daar iemand, die hem vertelt dat dromen bedrog zijn; zo heeft hij gedroomd van een schat daar en daar, en hij beschrijft het huis van de dromer, die daarop snel naar huis gaat en de schat vindt.) Ze gaan samen naar Wales en vinden een hol onder de hazelstruik. In de gang hangt een klok, die aldus de kundige vreemdeling niet beroerd mag worden, anders zullen de bewoners ontwaken en vragen: ‘Is het dag?’ (Hetgeen moet zijn: ‘Is het tijd?’), waarop men moet antwoorden: ‘Nee, slaapt maar door.’ In het hol slapen krijgers, een van hen draagt een kroon. Het is Arthur, die wacht totdat de klok het signaal tot het uitbreken geeft om de Cymren naar de overwinning te leiden. Temidden van de krijgers liggen een goud- en een zilverberg; het is echter verboden van allebei de stapels te nemen. De man uit Wales raakt per ongeluk de klok aan, geeft echter het goede antwoord en vlucht met zijn schat. Als het geld op is, maakt hij een tweede bezoek. Ditmaal vergeet hij te antwoorden. De krijgers nemen hem het goud af, slaan hem en sturen hem kreupel weg. Het hol kan nooit meer gevonden worden. (Loomis, in: Wais 1970, 123f)

Een andere versie uit Wales plaatst het leger van Arthur in Snowdonia in een steile klip die links van de top van de Llyn Llydaw is. Eens viel een schaap in deze kloof en de Cwm Dyli herder, die een beroemde klimmer was, klom met veel moeite naar de plek om het dier te redden. Tot zijn verbazing zag hij daar een opening in de rots, slechts deels verscholen achter losse stenen en turf. Hij verwijderde deze en zag een grote grot uitgestrekt in het inwendige van de berg. Er scheen binnen een helder licht en hij zag een leger van krijgers zonder tal, allen in slaap, met witte hazelroeden in hun hand. Hij keek lang om te zien of ze tekens gaven te ontwaken, maar geen een bewoog. Toen hij zag dat ze diep in slaap waren, kreeg hij lust de grot te betreden en te verkennen. Maar toen hij naar binnendrong, stootte hij met zijn hoofd tegen een klok, die binnen recht boven de ingang hing. Die weerklonk zo luid dat iedere hoek van de immense grot weergalmde. Al de krijgers ontwaakten en slaakten, terwijl ze overeind sprongen, een verschrikkelijke kreet. Dit beangstigde de herder zo zeer, dat hij er zo snel hij kon vandoor ging en bijna zijn nek brak op zijn weg naar buiten. Sindsdien heeft hij geen gezonde dag meer gekend en stierf voor zijn tijd. Niemand heeft het sindsdien gewaagd in de buurt te gaan van de Grot van de Jonge Mannen van Snowdonia. (Jenkyn Thomas 1907, 140f)

Het verhaal is ook in Zweden bekend, waar het wordt verteld van de Ållaberg, waar eens een boer, op weg naar Jönköping met een lading rogge bij de schemering aankwam en een groot landhuis langs de weg ontdekte. ‘Misschien kan ik hier mijn rogge verkopen,’ dacht hij; ‘dat zou me de reis naar Jönköping besparen,’ en hij klopte aan om toegang te verkrijgen. De deur ging

meteen open en de boer trad binnen. Hij kwam in een grote zaal. In het midden stond een grote tafel en erop lagen twaalf gouden helmen, te groot voor woorden, en verspreid over de ruimte lagen twaalf ridders in glimmende wapenuitrusting. De boer bewonderde de prachtige omgeving, maar zich bedenkend dat hij hier geen rogge zal verkopen ging hij verder en kwam bij een grote stal waar hij twaalf van de fraaiste paarden overdekt met gouden versierselen en met zilveren ijzers aan hun hoeven zag staan trappelen in hun hokken. Hij kon het niet nalaten de teugels van een van de paarden beet te pakken om die beter te bekijken en nauwelijks had hij die aangeraakt of een stem riep uit: 'Is het al tijd?', waarop een andere stem (maar dit is de boer met veel tegenwoordigheid van geest) antwoordde: 'Nee, nog niet!' De boer had genoeg gezien en gehoord en rende zeer geschrokken weg. Toen hij buiten kwam, zag hij dat hij in de berg was geweest in plaats van in een huis en dat hij de twaalf ridders had gezien die daar slapen tot het land in een of ander groot gevaar is, waarop ze zullen ontwaken en Zweden zullen helpen haar te verdedigen tegen haar vreemde vijanden. (Hofberg 1890, 109f)

Het vraag- en antwoordspel zien we ook in een Zwitserse versie, waar de herders die in de buurt van het Waldstätter Meer wonen vertellen over een grot in een klif waar de drie verlossers, de drie Tellen genaamd, slapen. Gekleed in ouderwetse kleding zullen ze opstaan en hun vaderland redden, wanneer de nood het hoogst is. Een herder op zoek naar een geit stuitte op de grot en ging naar binnen, zodra hij de drie slapende mannen had herkend als de Drie Tellen, kwam een van hen overeind en vroeg: 'Welke tijd is het op aarde?' De bange herder antwoordde: 'Het is het middaguur.' De man repliceerde: 'Het is nog geen tijd voor ons om te komen,' en ging weer voort met slapen. Naderhand kon de herder de grot niet meer terugvinden. (Grimm, *DS*, no. 298)

Ook in de Duitse sage van Frederik Barbarossa zien we het vraag- en antwoordspel. Van deze keizer wordt verteld, dat hij niet dood is maar tot de Dag des Oordeels zal leven in de Kyffhäuser Berg. Wanneer hij tevoorschijn komt, zal hij zijn schild aan een dode boom hangen en bladeren zullen aan die boom ontspruiten en dan zullen betere tijden aanbreken. Af en toe spreekt hij tegen degenen, die in de berg doordringen en ook laat hij zich soms buiten de berg zien. Gewoonlijk zit hij daarbinnen op een bank aan een ronde stenen tafel, in slaap met zijn hoofd in zijn handen. Hij knikt steeds met zijn hoofd en knippert met zijn ogen. Zijn baard is heel lang geworden en dwars door de tafel gegroeid volgens sommigen, maar anderen beweren dat wanneer de baard zo lang is, dat hij driemaal om de tafel gaat, de keizer zal ontwaken. In 1669 werd een boer uit Reblingen, die graan naar Nordhausen bracht, door een dwergje meegenomen in de berg. Hem werd gezegd zijn graan af te laden en zijn zakken te vullen met goud. Hij zag de keizer daar geheel bewegingsloos zitten. Ook werd een herder, wiens muziek de keizer bevalen was, door een dwerg meegenomen in de berg. De keizer stond op en vroeg: 'Vliegen nog steeds raven rond de berg?' Toen de herder dat bevestigde, zei de keizer: 'Dan moet ik nogmaals 100 jaar slapen.' (Grimm, *DS*, no. 23)

Op de Kyffhäuser was op een St. Jansavond een herder zijn kudde schapen kwijt en bij het zoeken ernaar in de bosjes en het hoge gras bleef de wonderbloem, die alleen in de St. Jansnacht bloeit, aan zijn schoengesp hangen. Toen het beneden in het dorp 11 uur sloeg, was de herder vlakbij de top en de berg ging open en hij zag Keizer Otto met veel ridders naar buiten komen. Ze zagen er zeer statig uit en gingen op de berg aan het kegelen. Daarna begonnen ze te *schmaräkeln*, zoals het kegelspel heet, waarbij men van verschillende kanten met een grote kogel naar de in het midden staande kegel gooit. De herder keek vol verwondering toe. Toen sloeg het 12 en het gezelschap ging terug de berg in, die zich sloot. De herder nam als bewijs de kegelkoning mee in zijn herderstas, zocht verder naar de schapen, vond ze weldra en vertelde de volgende dag tegen de andere herders wat hij gezien had. De herders lachten hem uit; daarop

haalde hij de kegel uit zijn tas en die bleek van zuiver goud. (Mudrak z.d., 168f n°200 naar Paul Quensel, *Thüringer Sagen*, Jena 1926, 171)

Ook van Keizer Karel de Grote wordt gezegd, dat hij zich te Neurenberg op de burcht in een diepe put heeft vervloekt en zich daar ophoudt. Zijn baard is door de steentafel gegroeid, waaraan hij zit. (Grimm, *DS* n°22) Anderen beweren echter, dat hij in de Unter[s]berg (op de grens van Duitsland en Oostenrijk) zit met een gouden kroon op zijn hoofd, zijn scepter in zijn hand en omgeven door hoge heren. Zijn baard is grijs en lang geworden. Volgens Sartori zit Karel V, volgens anderen Friedrich aan een tafel, waaromheen zijn baard 2x gegroeid is. Als de baard 3x rond is gegroeid, breekt de eindtijd aan. De Antichrist verschijnt, op de velden van Wals (waar Karel werd weggerukt) komt het tot een veldslag, de engelbazuinen weerklinken en de jongste dag breekt aan. (Grimm, *DS* n°28) In het inwendige van de Untersberg rust Keizer Karel uit van zijn daden tot zijn baard 3x rondom de tafel is gegroeid. Tweemaal is hij er al om gegroeid en bij de 3^e keer ontwaakt de keizer en breekt de jongste dag aan. Volgens anderen ontwaakt de keizer als 24 raven 3x om de berg vliegen. Hij moet dan echter nog zolang daarbinnen verblijven tot de beroemde Dwergensteen wordt gevonden, met behulp waarvan alle dwergen, die de berg bewonen, in mensen veranderen. Dan keert de keizer met zijn krijgers onder de levenden terug. Wie de scepter uit de handen van de keizer weet te nemen en daarmee 3 slagen tegen de berg geeft, verlost de heerser tezamen met zijn leger, dat ook in de Untersberg slaapt. De krijgers trekken de berg uit en de algemene wereldoorlog begint, die eindigt met de overwinning van de goeden. (Haiding 1977, 357f n°316 naar Vernaleken, *Alpensagen*, n°49 uit Salzburg)

Van Karel V wordt ook verteld dat hij zich in de Odenberg (nabij Kassel) bevindt, waar hij eens een grote veldslag vocht en na de overwinning met zijn leger in de berg verdween. Iedere 7 of 100 jaar komt hij tevoorschijn en dan kan men wapengekletter, het gehinnik en de hoefslag van paarden horen. De stoet gaat naar de bron Glis, waar de paarden drinken, en dan weer terug naar de berg. Zondagskinderen, geboren tussen twee kerken, hebben deze stoet vaak gezien. De meeste soldaten zijn verminkt, missen een arm, een been of een oor of hebben gapende wonden. In de berg kweken ze haver voor hun paarden, maar wat hij niet voor zijn paarden nodig heeft, gooit de Quint (= vijfde) buiten. Een zwijnenhoeder merkte, dat een zeug iedere dag wegrende van de kudde en volgevreten terugkwam. Hij volgde haar op een dag en zag dat ze in een kloof in de berg ging, waar een heleboel haver lag. Iedere 7 jaar gaat de berg open en wie de opening vindt, is een gelukkig mens, want daarbinnen ligt het vol met schatten. De deur is echter maar een kwartier open en wie te lang binnen blijft wordt ingesloten voor 7 jaar, maar verouderd in die tijd niet. Nog steeds zijn mensen bang voor de berg en Karel V en zeggen tegen de kinderen: 'Pas op dat de Quint je niet pakt' of jagen hen schrik aan met te roepen: 'De Quint komt!' (Lyncker 1854, 5-7 n°6)

Waarom Karel de Grote zichzelf vervloekt zou hebben, wordt niet verteld, maar wel wordt dit verteld van keizer Hendrik de Vogelaar. Het is een verhaal als het sprookje van Allerleirauh ('Assepoester': AT 510B): de keizer was met een zeer mooie vrouw getrouwd die echter hem vroeg ontviel, waarna hij met zijn dochter wilde trouwen die het evenbeeld van haar moeder was. Het meisje probeerde het af te houden. Tenslotte beloofde hij af te zien van haar als ze voor hem een deken maakte met daarop alle dieren van de wereld. Eerst bad het meisje tot God, maar ten einde raad riep ze de hulp van de duivel in, die prompt kwam en haar beloofde het kleed te brengen als ze drie dagen wakker kon blijven. Dit lukte de prinses dankzij haar trouwe hond, die haar wekte toen ze in de laatste nacht in slaap viel en de duivel kwam, die haar het kleed moest geven, dat ze naar haar vader bracht, die toen, omdat hij geen zin meer had voort te leven, zichzelf verwenste in de Sudemerberg nabij Goslar, waar hij zit tot op de huidige dag en tevoorschijn zal komen wanneer Goslar in nood is of tot de Dag des Oordeels. Volgens anderen

zit hij in de Rammelberg en had vóór zijn dood drie stenen in de muur van Goslar laten metselen met de belofte terug te zullen keren, wanneer die stenen uit de muur vallen. Echter niemand weet welke stenen het zijn. (Kuhn & Schwartz 1848, 184f)

Het vraag- en antwoordspel zien we ook in een Duitse sage uit Sleeswijk-Holstein. Toen Tönning nog een vesting was, lagen er eens 4 soldaten in gevangenschap. Nu was op de slotplaats een groot hol (thans nog te zien) en de commandant wilde weten, wat daarin was, en beloofde de 4 soldaten hun leven als ze dat wilden uitvinden. Daarop kochten ze touw en lieten eentje eraan zakken. Toen hij beneden kwam, was daar een paardenstal en aan beide zijden stond een lange rij gezadelde paarden met volop haver in de kribben en onder ieder paard lag een ruiter in het stro. Aan het eind van het gewelf stond een grote tafel, waaraan een officier zat, die met zijn hoofd op de tafel lag. Voor hem op de tafel stonden een brandend waslicht en 3 bekers, een van goud, een van zilver en een van hout. De soldaat nam de gouden beker, waarop de officier ontwaakte en vroeg of het nog geen dag was. ‘Nog niet,’ zei de soldaat, waarop de officier voorging met slapen. [De soldaat liet zich met de beker ophijsen]. De 2^e soldaat daalde af, nam de zilveren beker, zei ook: ‘Nog niet,’ en ging met de beker weg. Nu wilde ook de 3^e soldaat, vond alleen de houten beker, nam die en zei: ‘Zo meteen,’ maar kwam toch goed weg. Nu ging de 4^e en vond beneden alles in beroering; de ruiters waren met hun paarden of hun wapens bezig en liepen druk door elkaar en de soldaat kreeg angst en liet zich meteen weer ophijsen. De mensen zeggen, dat de oude krijgsman en zijn volk in het hol betoverd zijn en wanneer zijn tijd komt, zal hij nog eenmaal terugkomen en oorlog voeren tegen de vijanden, die het land bedreigen. (Mudrak z.d., 68f n°74 naar K. Müllenhoff 1921, 394 n°584)

Een smid uit Siegburg op een voorjaarsavond op weg naar huis kwam langs de Wolsberg en ging liggen rusten, viel in slaap en ontwaakte, toen het in Siegburg 12 sloeg. Toen zag hij een geharnaste ridder met ijsgrauwe baard voor zich staan, die hem wenkte. Hij stond op en ging mee. De oude man voerde hem naar een ijzerpoort in de Wolsberg, die hij nooit eerder had gezien, en waarbij twee reusachtige mannen in ijzerkleed de wacht hielden. Eentje stak een machtige sleutel in het slot, draaide hem 3x om en met een knal sprong de deur open. Aan het plafond hing een hanglamp en aan de wanden blonk het van de edelstenen. Op een gouden troon zat een koning in diepe slaap en om hem heen lagen vele mannen in wapenuitrusting eveneens in slaap. De oude ridder voerde de smid naar een andere zaal, waar ros na ros aan volle kribben stonden, allemaal gezadeld en getoomd, gereed voor de strijd. De ridder zei hem aan het werk te gaan en de smid dacht weken nog te zullen hebben, maar was in de praktijk al snel met zijn werk klaar. Als beloning kreeg hij de oude hoefnagels, hetgeen de smid vreemd voorkwam, maar hij nam het zakje toch aan. Daarop bracht de oude hem naar buiten en de smid ging nog even liggen om verder te slapen. Toen hij ontwaakte, stond de zon al hoog en hij meende alles gedroomd te hebben, maar toen zag hij het zakje met de hoefnagels, keek erin en ze bleken van goud. (Mudrak z.d., 22 n°15 naar Paul Zaunert, *Rheinlandsagen*, Jena 1924, II, 251)

In Denemarken wordt dit verhaal verteld van het oude kasteel van Kronborg, dat dichtbij de Øresund staat. Diep in dit kasteel, in een donkere kelder, waar niemand ooit komt, zit Holger Danske, gekleed in ijzer en staal, met zijn hoofd rustend in zijn sterke armen. Zijn lange baard hangt over een marmeren tafel, waarin het is ingegroeid. De ridder slaapt en droomt van al wat er gebeurd in Denemarken. Iedere Kerstavond komt een engel van God en verzekert hem dat wat hij gedroomd heeft waar is en dat hij gerust weer voort kan slapen, omdat Denemarken niet in werkelijk gevaar is. Maar als het gevaar ooit komt, dan zal de oude Holger Danske oprijzen, de tafel in stukken brekend wanneer hij zijn baard lostrekt. En dan zal hij voor de dag komen en

toeslaan en gehoord worden in alle landen van de aarde. (naar H.C. Andersen, *Nye Eventyr*, 1845)⁵

In een andere versie wordt verteld, dat onder het kasteel van Kronborg vaak het gekletter van op elkaar slaande wapens te horen is, maar niemand durfde af te dalen in de onderste regionen van het kasteel. Een slaaf, die zijn leven had verspeeld, werd pardon en vrijheid beloofd als hij door zo ver als hij kan af te dalen informatie zal brengen over wat hij daar aantreft. Hij kwam tenslotte bij een grote ijzeren deur, die toen hij aanklopte uit zichzelf openging en hij kwam in een diep gewelf. Vanuit het midden van het dak hing een lamp, die bijna was opgebrand, en eronder was een immense stenen tafel, waaromheen staalbeklede krijgers zaten neergebogen met hun hoofden rustend op hun gekruiste armen. Degene die aan het eind van de tafel zat, kwam overeind: het was Holger de Deen, maar toen hij zijn hoofd van zijn arm verhief, brak de tafel aan stukken, want zijn baard was er in vastgegroeid. ‘Geef me uw hand!’ zei hij tegen de slaaf, die de tegenwoordigheid van geest had hem een ijzeren staaf voor te houden, die Holger zo hard kneep, dat de afdrukken erin bleven staan. Toen hij tenslotte losliet, riep hij uit: ‘Het doet me genoeg dat er nog steeds mannen in Denemarken zijn!’ (Thorpe 1851, 222 naar J.M. Thiele, ‘Holger Danske under Kronborg’, in: *Danmarks Folkesagn*, vol. 1, Copenhagen 1843, 18f)

Deze handschudding zien we ook in de versie van het Isle of Man, waar het kasteel Rushen bekend staat om zijn onderaardse passages. Er zijn nog steeds mensen op het eiland, die ervan overtuigd zijn, dat die tunnels leiden naar een prachtig onderaards land, bewoond door reuzen. Een van de vele verhalen, die ze vertellen, gaat over een van de pogingen de passages te verkennen, ondernomen door een stel waaghalzen. Bewapend met staven en toortsen daalden ze af. Na een tijdje kwamen ze bij een grote, blinde oude man met een lange baard, die op een rots zat als was hij vastgekleefd. Toen hij hen hoorde naderen, vroeg hij hen naar de toestand van het eiland en vroeg een van hen hem een hand te geven, waarop een van hen hem een ploegschaar aanreikte, waarop de oude reus het ijzer tezamen kneep met het grootste gemak, uitroepend: ‘Er zijn dus toch nog mannen op het Isle of Man!’ (Hardy 1892, 197f)

Zoals elders een keizer rust in Slezië de heilige Hedwig met haar leger in een berg. Na de grote, verloren slag met de Mongolen kwam zij met haar leger naar Schönwald (Kr. Gleiwitz) en werd daar met haar leger door slaap overmand, die sindsdien niet meer geweken is. Als het land eens in grote nood zal zijn, zal zij ontwaken en Slezië redden. Ook in een zandheuvel tussen Kamin en Roßberg bij Beuthen woont een leger. Een herdersjongen vond – meer dan 200 jaar geleden – de ingang en zag in een hol een rij gezadelde paarden met bij elk een gepantserde man met één voet al in de stijgbeugel. Toen de jongen binnenkwam, wilden ze zich allen in het zadel slingeren, maar een luide stem riep: ‘Nog niet, de Turken zijn er nog niet!’ Daarop verliet de herder de heuvel, waarvan gezegd wordt dat hij steeds lager wordt. (Mudrak z.j., 138 n°162 naar W.E. Peuckert, *Schlesische Sagen*, Jena 1924, 68)

Een paardenjongen was eens enige paarden kwijt en ging ze zoeken en zette zich tenslotte de hoop opgevend neer op de Ilsenstein. Toen ging de berg open en prinses Ilse (die daar in oude tijden zou hebben gewoond) kwam naar buiten en vroeg waarom hij zo weende. Hij klaagde haar zijn leed en ze gebod hem haar te volgen en ze gingen de berg in en kwamen in een grote stal, waar een massa paarden stonden, o.a. zijn bruine. Hij wilde deze meenemen, maar de prinses

---

⁵ Bij Gaardebije in 't ambt Flensburg vindt men een stuk van een oude wal, de Holgerdanskedijk of Olgersdijk, omdat Holger Danske hem opgeworpen heeft. Deze dappere held zit met zijn gehele leger in een heuvel bij Mögeltondern. Maar ééns zal hij opstaan, om voor de Kristenheid te strijden. Want er zal een tijd komen, *dat de Turken baas zijn* over al het land en dat ons leger verslagen is. Zij zullen hun paarden drenken in de Königsau. Dan echter zal Holger Danske komen en onder zijn aanvoering zullen de twaalfjarige jongens uit ons land de vijanden geheel verslaan en het land bevrijden. (Müllenhoff, *Sagen...*, 1846 n°374, in: *E. V.* 4, 99)

bood hem geld en vulde zijn ransel en zei hem die niet te openen voordat hij over de 3^e Ilsebrug is. Hij was echter nieuwsgierig en opende op de 2^e Ilsebrug de ransel en zag dat deze vol paardenvijgen zat en schudde alles in de Ilse. Hij hoorde het rinkelen [eigenlijk pas toen hij over de 3^e Ilsebrug was] en keek in de ransel; er zat nog iets in, dat waren louter goudstukken. (Mudrak z.d., 55 n°57 naar Kuhn & Schwartz 1848, 176 n°200)

Halverwege de Möselberg in Kärnten ligt een langgerekte verhoging, de Möselofen. Daar zag een man op een heldere dag een geharnaste ridder, die met zijn kruisboog op hem leek te willen schieten en uit de rots hoorde hij getik als een wandklok. Op een zaterdagavond kwam een *Faßbinder* op weg naar Lölling langs de Möselofen en trof een mannetje met rode *Kappe*, die zei: 'Kom mee in het slot. Jij draagt 12 banden en daar zijn 12 vaten te binden.' De man weigerde, want het was feestavond, waarop niet gewerkt mocht worden. Daarop dreigde het mannetje hem te verscheuren en dus volgde hij de kleine zonder tegenspraak en kwam bij de burcht. Daar nam het mannetje van een hazeltak een sleutelbos en opende de poort. Binnen bleek de slothof vol krijgers en gezadelde schimmels. Te midden van het krijgsvolk zat de veldheer aan een stenen tafel in een boek te bladeren. Zijn lange witte baard was reeds 2x om de tafel heen gegroeid. Het mannetje bracht de binder naar de vaten en zei: 'Haast je, want het uur is bijna om.' Haastig sloeg de man de 12 banden om de 12 vaten en mocht 12 handen vol zilver als loon nemen. Bij het weggaan stootte hij per ongeluk tegen een der trommels, die achter de veldheer stonden. Daarop kwam er beweging in de tot nu toe onbeweeglijke gestalten, die pas tot rust kwam toen het mannetje zijn heer meldde, dat de onvoorzichtige vatenbinder bij het wegijlen de tromslag had gegeven. (Haiding 1977, 296f n°265 naar Graber I, 92 naar Ivanetic, in: *Carinthia* 1877, 261) Eens ging de zoon van de zeepzieder van het dorp Blaßnig (in Kärnten) in de heilige nacht na de nachtmis (*Christmette*) te Lind naar huis. Toen hij de hoogvlakte betrad, zag hij op de velden talrijke krijgslieden marcheren met blanke wapens fonkelend in de maneschijn en begeleid door het geluid van krijgxfanfaren. Door deze aanblik verrast rende hij naar de nabije *Koflerhütte* en wekte zijn vriend, de *Koflersohn*. Samen keken ze naar het schouwspel, tot de hele krijgerschare met klinkend spel weer vertrokken en in het wouddonkerte verdwenen was. Toen ze de volgende dag hun belevenis aan een buurman vertelde, bevestigde de *Schifferbauer*, dat hij diezelfde verschijningen gezien en de muziek vernomen had. Een wijnhandelaar, die met zijn lading door het woud reed, zag ineens een rotspoort, die zich wijd opende en waaruit een man in blanke wapenuitrusting kwam, die de voerman verzocht de berg in te rijden; men zou daar zijn wijn kopen. De man reed de poort in en kwam in een grote zaal, waar bevallige schildknappen de vaten afladden. Hij kreeg meerdere handenvol zilvermunten toegestopt en ging dik tevreden terug naar huis. Een tijdje daarna hoopte hij nog eens dezelfde zaken te kunnen doen, maar hij kon de poort niet vinden. Op een zondagmorgen dreef de oude *Hiesbäuerin* de koeien naar de wei. Een mannetje wenkte haar dat ze door de poort kon binnentreden en toen ze daar rondkeek, zag ze aan een stenen tafel een slapende oude man, wiens lange grauwe baard rond de tafel gegroeid was. Krijgers sliepen op de grond en kleine, wonderlijk geklede mannetjes ijlden voordurend door de zuilengangen, die zich eindeloos uitstrekten. Nieuwsgierig bekeek ze alles en slechts kort kwam haar het oponthoud in de berg voor, maar toen ze buiten kwam, waren haar koeien verdwenen en thuis zag ze louter onbekende mensen. Alleen een oude knecht in het dorp wist nog van de vele jaren tevoren in het Komswald verdwenen *Hiesbäuerin*. (Haiding 1977, 125f n°97 naar Waizer, in: *Carinthia* 1892, 116f)

In een oude Ierse tekst (van de 9^e of 10^e eeuw), de *Echtra Nerai* ('De expeditie van Nera'), wordt beschreven hoe [de koning] Ailill en zijn vrouw Medb in hun paleis van Cruachan het feest van *Samain* (November Eve: de vooravond van 1 Nov.) vierden. Twee misdadigers waren de dag

ervoor veroordeeld en opgehangen in een boom en waren daar naar oud-Iers gebruik blijven hangen tot *Samain* voorbij zou zijn, aangezien het die nacht gevaarlijk was lijken aan te raken omdat demonen en de lieden van de *Sidhe* dan door heel Ierland rondwaarden en stervelingen in de buurt van lijken het gevaar liepen te worden meegenomen door die geestlegers van de Tuatha De Danann. Nu kwam Ailill die avond op het idee de moed van zijn krijgers te testen en bood zijn eigen zwaard met gouden heft aan iedere jongeman die naar buiten wilde gaan en een krans van gebogen twijgen bond rond het been van een van de lijken aan de boom. Nadat velen het zonder succes hadden geprobeerd, omdat ze niet tegen de legioenen van demonen en fairies opdurfd, slaagde alleen Nera, maar zijn succes was duur betaald, want hij kwam tenslotte in de macht van zowel de dode man, rond wiens been hij de krans had gebonden, als een elfin-leger: met het lichaam van de dode op zijn rug was Nera gedwongen naar een vreemd huis te gaan waar de dorst van de dode gestild zou kunnen worden; en de drinkende dode strooide de laatste slok van zijn lippen naar de gezichten van de mensen, die in dat huis waren, zodat ze allemaal stierven. Nera bracht het lichaam terug en op de terugweg naar Cruachan zag hij de fairy-legers de grot ingaan, want de fairy-heuvels van Erin zijn altijd geopend met Halloween. Nera volgde hen tot hij kwam bij hun koning in een paleis van de Tuatha De Danann, naar het scheen in de grot of elders onder de grond, waar hij bleef en getrouwd werd met een van de fairy-vrouwen. Zij was het die aan Nera de geheime bergplaats van de gouden kroon van de koning onthulde, in een mysterieuze bron, en vervolgens haar hele volk verraadde door aan Nera het plan mee te delen dat ze hadden om Ailills hof aan te vallen met Halloween aanstaande. Bovendien werd Nera door zijn fairy-vrouw toegestaan uit de *síd* te vertrekken en toen hij haar bij het afscheid vroeg: 'Hoe zal men geloven dat ik in de *síd* ben geweest?' zei ze: 'Neem zomerfruit mee.' Daarop nam hij wilde knoflook mee en sleutelbloem en gouden varen. En op de eerstvolgende Novemberavond, toen de *síd* van Cruachan weer open was, plunderden de mannen van Connaught en de 'black hosts of exile' hem en namen de kroon van Briun uit de bron mee. Maar Nera werd met zijn mensen in de *síd* gelaten en is er tot heden niet uitgekomen noch zal hij komen tot Doemsdag. (EW 288f naar Kuno Meyer, in: *Revue Celtique* 10, 214-7)

De achtergrond van het verhaal van de koning in de berg is onduidelijk. Een vroege verwijzing is te vinden in het *Reisverslag* van de 12^e-eeuwse wereldreiziger Benjamin van Tudela. 'In Rome is een grot die onder de grond loopt en catacomben van koning Tarmal Galsin en zijn koninklijke echtgenote, die daar te vinden zijn, gezeten op hun tronen, en met hen zijn ongeveer honderd koninklijke personen. Ze zijn allemaal gebalsemd en bewaard tot deze dag.' (Adler 1907, 10) Ook in Jeruzalem vond Benjamin sporen van het verhaal van de koning in de berg. 'Op de berg Zion zijn de graven van het Huis van David en de graven van de koningen die na hem heersten. De exacte plek kan niet worden vastgesteld aangezien vijftien jaar geleden een muur van de kerk van de berg Zion instortte. De Patriarch beval de opzichter de stenen van de oude muur te nemen en daarmee de kerk te herstellen. Hij deed aldus en huurde werklui tegen vaste lonen en er waren twintig man die de stenen brachten van de voet van de muur van Zion. Onder deze mensen waren twee, die gezworen vrienden waren. Op zekere dag trakteerde de een de ander en na hun maal keerden ze terug naar hun werk, toen de opzichter tegen hen zei: "Waarom zijn jullie vandaag zo laat?" Ze antwoordden: "Waarom moet je klagen? Wanneer onze collega's aan hun maal gaan, zullen wij ons werk doen." Toen het etenstijd werd en de andere werklui naar hun maal waren gegaan, onderzochten zij de stenen en hieven een zekere steen op, die de ingang naar een grot vormde. Daarop zei de een tegen de ander: "Laten we naar binnen gaan en zien of er enig geld te vinden is." Ze betraden de grot en kwamen bij een grote kamer rustend op pilaren van marmer ingelegd met goud en zilver. Voorin was een tafel van goud en [erop lagen] een scepter en een

kroon. Dit was het graf van koning David. Links ervan was het graf van koning Salomon, gevolgd door de graven van al de koningen van Juda, die daar waren begraven. Gesloten hutkoffers waren daar ook, waarvan de inhoud aan niemand bekend is. De twee mannen probeerden de kamer te betreden, toen een felle wind uit de ingang van de grot kwam en hen trof en ze vielen op de grond als doden en daar lagen ze tot de avond. En er kwam een wind op als de stem van een mens, die riep: “Staat op en gaat heen van deze plek!” Dus de mannen renden verschrikt weg en ze kwamen bij de Patriarch en vertelden hem deze dingen. Daarop liet de Patriarch Rabbi Abraham el Constantini, de vrome kluizenaar, die een van de klagers van Jeruzalem was, bij zich roepen en vertelde hem al deze dingen naar het rapport van de twee mannen die tevoorschijn waten gekomen. Toen antwoordde Rabbi Abraham: “Dit zijn de graven van het Huis van David, zij behoren aan de koningen van Juda en laten we morgenvroeg erin gaan, ik en jij en deze mannen, en uitvinden wat daar is.” En ’s morgens lieten ze de twee mannen roepen en vonden ieder van hen gelegen op zijn bed in schrik en de mannen zeiden: “Wij zullen daar niet ingaan, want de Heer verlangt niet het aan enig mens te tonen.” Toen gaf de Patriarch bevel dat de plek moest worden afgesloten en verborgen voor de blik der mensen tot deze dag.’ Deze dingen werden Benjamin verteld door de genoemde Rabbi Abraham. (Adler 1907, 39f) Over een andere wonderlijke grot hoorde hij in Hebron, oftewel ‘St. Abram de Bron’. De oude stad stond op de berg, maar ligt nu in puin en in het dal bij het veld van Machpelah ligt de huidige stad. Hier is een grote kerk genaamd St. Abram en dit was een Joodse plek van verering in de tijd van de Mohammedaanse overheersing, maar de *Gentiles* (Christenen) hebben daar zes graftombes opgericht, respectievelijk genaamd die van Abraham en Sara, Izaak en Rebekka, Jacob en Lea. De bewakers vertellen de pelgrims, dat dit de tombes van de Aartsvaders zijn, voor welke informatie de [Christelijke] pelgrims hen geld geven. Als echter een Jood komt en een speciale beloning geeft, opent de bewaker van de grot voor hem een ijzeren poort, die gebouwd was door onze voorvaders en dan is hij in staat naar beneden af te dalen door middel van een trap, een aangestoken kaars in zijn hand houdend. Hij bereikt dan een grot, waarin niets te vinden is, en een volgende grot, die eveneens leeg is, maar wanneer hij de derde grot bereikt, zie, daar zijn zes graven, die van Abraham, Izaak en Jacob, respectievelijk tegenover die van Sara, Rebekka en Lea. En op de graven zijn in steen inscripties aangebracht, op het graf van Abraham is gegraveerd: ‘Dit is het graf van Abraham’; op dat van Izaak: ‘Dit is het graf van Izaak, de zoon van Abraham onze vader’; en op dat van Jakob: ‘Dit is het graf van Jacob, de zoon van Izaak, de zoon van Abraham onze vader’; en op de andere: ‘Dit is het graf van Sara’, ‘Dit is het graf van Rebekka’, en ‘Dit is het graf van Lea’. Een lamp brandt dag en nacht op de graven in de grot. Volgens Benjamin vindt men daar vele vaten gevuld met de beenderen van Israëlieten, aangezien de leden van het huis van Israël gewoon waren de beenderen van hun vaders daarheen te brengen en hen daar te deponeren tot deze dag. (Adler 1907, 40f) Voor wie zich afvraagt hoe het zit met graf van Rachel, Jacobs geliefde vrouw: dat heeft Benjamin net verteld, want vóór Hebron was hij in Bethlehem (of zoals de Christenen zeggen *Beth Leon*) en vlak daarbij, op een afstand van ongeveer een halve mijl, bij een tweesprong is de pilaar van Rachels graf, die gemaakt is van elf stenen, overeenkomend met het aantal zonen van Jacob [die echter veelal geen zonen van Rachel waren]. Op [het graf] is een koepel rustend op vier kolommen en al de Joden die passeren kerven hun namen op de stenen van de pilaar (ID., 40) [zie Gen. 35:19; 48:7: aan de weg naar Efrat, dat is Bethlehem. En Jacob zette op haar graf een opgerichte steen, dat is de opgerichte steen van Rachels graf tot op heden].

Nog ouder dan Benjamins bericht uit Rome is het verhaal van de slapende koning in het werk van Plutarchus. Hij begint §26 van *de facie in orbe Lunae* op de wijze van Homerus: ‘Ogygia is een eiland ver weg in zee, op een afstand van vijf dagen varen vanaf Bretagne naar het westen. Drie

andere eilanden, even ver verwijderd van dat eiland als ze van elkaar zijn, zijn ervoor gelegen, geheel naar het noordwesten. Op een van deze eilanden, volgens de legendarische verhalen van de Barbaren [d.w.z. de Kelten] zou Saturnus daar zijn gevangen gezet door Jupiter. Met zijn zoon als bewaker had hij zijn residentie in het meest achteraan gelegen, aan de andere zijde van de zee, die men de Zee van Kronos of van Saturnus noemt.’ Hierna volgt een beschrijving van dit wonderlijke land, waar men zonder moeite te hoeven doen alles in overvloed heeft. Tenslotte gaat hij ook in op Saturnus: ‘hij woont in een diepe grot, waar hij slaapt op een rots, schitterend als goud; want het is door de slaap dat Jupiter heeft bedacht hem te binden. Vogels, waarvan het verblijf op deze rots is, komen al vliegend de God ambrozijn brengen. Een heerlijke geur komt voort uit deze rots als van een bron, het hele eiland parfumerend. De demonen, waarover we hebben gesproken, omgeven Saturnus en voorzien hem met hun zorgen. Zij maakten deel uit van zijn hof toen hij regeerde over de goden en de mensen. Zelf de gave der profetie bezittend doen zij een groot aantal voorspellingen en maken bij de belangrijkste evenementen kostbare onthullingen, waarvan zij verzekeren dat zij de dromen van Saturnus zijn...’ (Roux 1962, 1054-6)

Weer haalt de actualiteit me in; het is vandaag 20 dec. 2012 en morgen vergaat de wereld, althans dat meldde 1-Vandaag, de dagelijkse aanvulling op het 6-uur-nieuws. In het kleine Zuid-Franse plaatsje Bugarach met 600 inwoners stijgt de spanning, want volgens het verhaal is dat de enige plek waar men aan de ramp kan ontkomen en men is bevreesd voor een mediahype (te vergelijken met het uit de hand gelopen x-feest te Haren). Voor mij en ook voor vele anderen is het geen nieuws dat dit voorspeld is op basis van het aflopen van de Maya-kalender. Al in het begin van dit jaar was er een jeugdserie op tv geweest, waarin de Maya-kalender een grote rol speelde, en in een van mijn meest recente aanwinsten van de Boekenzolder, Graham Hancock’s bestseller *The Mars Mystery* uit 1998, staat het vermeld, alleen voor 23 december (4 Ahau 8 Kankin omgezet naar de Gregoriaanse kalender). In een eerder boek, *Fingerprints of the Gods* uit 1995, wordt uitgebreidere informatie gegeven. Over de Olmecs, die veel ouder zijn dan de Maya’s, schrijft Hancock: ‘Ze waren een slim, beschaafd, technologisch geavanceerd volk en ze schijnen het streep-en-punt-systeem van kalendernotering te hebben uitgevonden met het enigmatische startdatum van 13 augustus 3114 VC, die het einde van de wereld in 2012 voorspelde.’ Even verderop meldt hij: ‘De vijfde zon was geheel opgebruikt en een ontzettende aardbeving werd opgebouwd om de mensheid te vernietigen twee dagen voor Kerstmis in 2012 AD.’ En over de beschaving te Mount Alban zegt hij: ‘Zij hadden ook de opmerkelijke kalender gebruikt, geïntroduceerd door de Olmecs en veelvuldig geassocieerd met de Maya’s, die het eind van de wereld voorspelde op 23 december 2012 AD.’ Volgens de Maya’s begon de Grote Cyclus in duisternis op 4 Ahau 8 Cumku, een datum corresponderend met 13 augustus 3114 VC op onze eigen kalender. Zoals we zagen, werd ook beloofd dat de cyclus zal eindigen, temidden van grote vernietiging, op 4 Ahau 3 Kankin, 23 december 2012 AD op onze kalender. En een citaat uit Michael Coe’s *Breaking the Maya Code* (1992, 275) voorspelt het einde van de wereld als volgt: ‘De dag zal zijn 4 Ahau 3 Kankin [wat overeenkomt met 23 december AD 2012 (invloeging van Hancock)] en zal beheerst worden door de Zonnegod, de negende Heer van de Nacht. De maan zal acht dagen oud zijn en het zal de derde lunatie zijn in een reeks van zes...’ (Hancock, 131, 145, 159, 174f, 528) De voorspelling wordt ook gegeven door Donnelly in zijn *Ragnarok* (1883, 428): De Maya’s van Yucatan hadden een voorspelling, die Pater Lizana, pastoor van Itzamal, in de Spaanse taal overleverde:

‘Aan het einde der tijden, zo is het bepaald,
Zal iedere zwakke god der mensen ten onder gaan en verdwijnen,
En de wereld zal gezuiverd worden door een verwoestend vuur.’

Volgens het 1-Vandaag-bericht menen de ‘gelovigen’ dat uit de berg UFO’s zullen komen, die daar kennelijk in slaap zijn, zoals de koning met zijn leger in de berg, en die diegenen die zich daar bevinden zullen meenemen, te vergelijken met de Rapture, die de Jehova-getuigen voorspellen als voorafgaand aan het einde van de wereld. De burgemeester is bevreesd voor een enorme toestroom van ‘gelovigen’, die op de berg het einde willen afwachten, en is van plan het hele dorp en de berg af te zetten, want het beklimmen van de 1000 meter hoge berg is niet zonder gevaar en bovendien zal het er erg koud zijn. Voor één persoon is het al te laat, want de filmploeg trof een jonge Italiaan, die gepakt en gezakt aan kwam lopen, vol goede moed om de nacht, zelfs een maand als hij het volhield, daar door te brengen, zonder eten zelfs, want dat was gezond; zijn meester had wel eens 40 dagen zonder voedsel gedaan, dus waarom zou hij niet een paar dagen zonder eten kunnen? Ook het late journaal die avond besteedde er aandacht aan. Een ‘onderzoeker’ beweerde dat de afzetting van de berg bedoeld was om te voorkomen dat fanatiekelingen zich in de ‘hypothetische vortex’ zouden willen storten. Het liep uiteraard allemaal met een sisser af. 1-Vandaag berichtte het op vrijdag. Het supreme moment was om 12.12, het moment van de zonnewende. Gewezen werd op de fabelachtige nauwkeurigheid van de Maya-kalender. Uit Nieuw Zeeland was het eerste bericht gekomen dat de dag zonder problemen was afgelopen. In Japan was een Maya-tempel nagebouwd met een cijferklok die aftelde tot 12.12. Vanuit Zuid-Amerika kwam het bericht, dat men daar de nieuwe tijd had uitgeroepen. In Bugarach waren de verwachte hordes uitgebleven; uiteindelijk waren er meer journalisten dan ‘gelovigen’. Ze moesten het doen met enige kleine groepjes als aliens verklede lieden, de ene helft in van aluminiumfolie gemaakte pakken, de andere helft in het groen. Ze waren er in de hoop op een feest, maar daarover werd niets gemeld.

Het wachten op het einde van de wereld op een berg is niets bijzonders. Volgens de Schotse folklorist Forbes Macgregor zijn er door alle eeuwen heen groepen *zealots* (fanatiekelingen) geweest die verwacht hebben te worden overgebracht (*translated*) naar het hiernamaals zonder dood te ervaren. Nabij de High Street van Edinburgh, vlakbij waar eens de Netherbow Port stond, is de World’s End Close, genoemd naar een groep enthousiastelingen, die dagelijks het *Millennium* verwachtten. R.L. Stevenson berichtte over een vergelijkbare groep van Westland Covenanters, die een tijdlang kampeerden aan de noordzijde van de Pentland Hills, wachtend op het moment dat Auld Reekie in rook op zou gaan als Sodom en Gomorra. Hun hoop moet, aldus Macgregor, iedere avond heel kort zijn verheven, want wanneer het avondeten werd bereid zonden enige duizenden *lums* rook op naar de hemel. Dit was echter een bekend verschijnsel, want een laird in Fife wachtte met het eten tot de rooksignalen van de overkant van het Forth te zien waren. De Covenanters gingen tenslotte naar huis om het *Millennium* op een gerieflijkere plek dan de Pentlands in de winter af te wachten. Een andere religieuze groep van doemwachers was de Buchanites. Zij volgden Mother Buchan in het verwachten van een speciale boeking voor een vlucht naar het hiernamaals. Ze bouwden een platform op een heuvelhelling in Galloway, zodat ze eenvoudiger ‘airborne’ konden worden. Op de voorspelde dag dromden ze erop, maar ten gevolge van een structurele zwakte werden ze *hugger-mugger* naar Moeder Aarde gekletterd. Mother Buchan echter, haar geloof onaangetast, verplaatste slechts de Dag des Oordeels en betrad het hiernamaals via de gewone deur. Robert Burns geeft in een brief uit augustus 1784 een verslag van deze vreemde sekte. (Macgregor 1981, 74f)⁶

8. De bergmannen

⁶ Voor het vergaan van de wereld op 6-9-1932 zie *Eigen Volk* 5, 1933, 16-18: ‘Het einde nabij, of “Jongste dag”, ook Amersfoort in het gedrang’ van Gerh. Knekelberg.

In 1604 ging een voerman met een lading Tiroler wijn naar Hallein. Onderweg kwam hij langs de Untersberg en op de brug van het dorp Niederalm kwam plots een bergmannetje tevoorschijn, dat hem zei zijn handel te willen kopen voor goede munt. De voerman moest de wijn in Hallein afleveren en wilde er niet opingaan, maar het mannetje dreigde hem te laten verdwalen, vatte de paarden bij de toom en trok de wagen naar de Untersberg. De voerman overviel een merkwaardige vermoedheid en hij viel in slaap. Toen hij wakker werd, zag hij een heerlijk slot voor zich van rode en witte marmer met 7 ophaalbruggen over een diepe gracht. Via een ervan reed de wagen het slot binnen, waar de bergmannetjes met vreugde de wijn stonden op te wachten. De voerman werd naar binnengevoerd, waar hij te eten en te drinken kreeg, waarna hij een rondleiding kreeg door het prachtige slot. De tweede zaal was nog mooier dan de eerste: de wanden waren van goud, de vloer van marmer, de vensters van kristal en ook het plafond was met goud belegd. In het midden stonden 4 metalen reuzen, 18 voet hoog, die gouden kettingen aan hun handen hadden, die samen werden gehouden door het beeld van een bergmannetje met een gouden kroon aan het plafond. Gevraagd werd of hij wist wat dit voor de toekomstige tijd betekende, maar hij wist niets te zeggen. Tenslotte kreeg hij 180 dukaten, waarmee hij moest betalen bij wijninkoop, dan zou hij zijn leven lang goede zaken doen. Toen werd hij teruggebracht naar de hof, waar zijn paarden, die verzorgd waren, werden ingespannen. Omdat een van de paarden blind was, hielden ze het een rood en blauw stralende steen voor de ogen, waardoor het weer kon zien. Ze gaven hem de steen, zodat hij daarmee blinde paarden kon genezen. De voerman vertrok, uitgeleide gedaan door 3 van hen in zwarte klederen en met rode veren op hun helmen. Bij het afscheid zeiden ze: ‘Wanneer men begint rode en witte hoedjes te dragen, zal de algemene nood zijn aanvang nemen en de zegen Gods zich van de mensen wenden.’ Plotseling bevond de voerman zich weer op de brug zonder dat hij wist hoe hij uit de Untersberg was gekomen. De 180 dukaten werden nooit minder; pas vlak voor zijn dood sprak de voerman voor het eerst over zijn belevenis. (Haiding 1977, 146-148 n°115 naar Bechstein, 88-92)

Uit Grundmanns *Geschichtschule* van 1677 hebben de gebroeders Grimm de sage van de Helfenstein overgenomen. Deze Helfenstein is een hoge rots op de Riesenberg in Bohemen, waarop ooit een roofoverval zou hebben gestaan, dat ‘verzonken’ is. In 1614 woonde in het nabije Maeschendorf een jonge vrouw, die bij de rots haar vee ging hoeden en enige kinderen bij zich had, tegen wie ze zei: ‘Laten we naar de Helfenstein gaan kijken of hij open is en we het grote wijnavat zien.’ Toen ze er kwamen, bleek de rots open en zagen ze een grote ijzeren poort, waaraan een slot met veel sleutels hing. Ze gingen naar binnen en kwamen in een ruimte met aan het eind een deur, die ze ook openden. Deze ruimte lag vol huisraad en ook was er een groot vat met wijn. Opeens kwam uit een fraaie kamer vol met chique mensen een deftig geklede heer (met rode vederbos op de hoed) met een kan wijn halen. Hij nodigde hen uit zich bij de feestenden te voegen, maar eentje zegt dat ze er niet op gekleed zijn. Hij biedt hen te drinken aan, maar als hij een andere kan haalt, gaan ze er gauw vandoor, want volgens het oudste meisje [of is dit de jonge vrouw?] zijn de lieden in de berg hier verbannen. Ze ijlden naar buiten en hoorden achter zich ‘een knallen en vallen’, zodat ze hevig schrokken. Na een uurtje stelde de oudste voor nogmaals te gaan kijken, maar er was niets van een ingang meer te ontwaren. (Grimm, *DS*, 134f n°106 naar Grundmann, *o.c.*, Görlitz 1677, 779-782)

Een jonge zeep- en kaarsenverkoper kwam op een dag van zaken terugkerend langs een berg met een kloof en daar kwam een vreemd geklede man naar hem en vroeg of hij nog zeep en kaarsen had. De jongen liet zien wat hij nog over had en de man zei hem te volgen, ging een 50 schreden langs de berg en ging naar binnen door een deur, die de jongen nooit eerder zag. Ze liepen door hoge en schone zalen en in de 3^e nam de man hem zijn waren af, gaf geld en zei: ‘Kom iedere dag

en ik koop je waar voor goed geld; maar zeg niemand dat je hier je waar aflevert.’ De knaap beloofde het en deed het ook, maar zijn baas merkte, dat de jongen goed en snel zijn spullen verkocht, terwijl de lui in de stad klaagden, dat de knaap zich niet meer liet zien. Tenslotte onthulde de jongen het geheim en kon toen de ingang niet meer vinden. (Mudrak z.d., 43 n°44 naar J.W. Wolf, *Hessische Sagen*, 1853, 5 n°6)

Een herdersknaap in de Steiermark hoedde eens bij Trautenfels aan de Enns zijn schapen nabij een rotswand, genaamd de *Steintor*, omdat hij vanuit het verte op een poort lijkt. Hij zag de poort openstaan en ging nieuwsgierig naar binnen. Daar waren dwergen. Eentje wenkte hem, leidde hem rond en toonde hem al de schatten, maar sprak geen woord. Van al dat kijken werd de jongen moe en viel in slaap. Toen hij ontwaakt was, ging hij naar buiten, maar vond een vreemde herder bij zijn schapen en in het dorp waren ze verbaasd hem na een jaar weer te zien. Men had toen de schapen zonder hem waren teruggekomen meteen vermoed dat hij in de berg was gegaan. (Haiding 1977, 90 n°63 naar Krainz, n°282 naar Meisner)

Een boer uit Wasserlueg (bij Kleinzell in Neder-Oostenrijk) ging op een Goede Vrijdag het woud in boven zijn huis om daar te bidden zoals dat op heilige dagen gebruikelijk is. Toen hij bij de Rode Rots kwam, zag hij in het gesteente een open poort en ging naar binnen. Daar zag hij 3 met goud gevulde kuipen staan, maar op ieder ervan zat een *Graurock mit einem Geißfuß*, maar ernaast stond een lichte geest, die tegen hem zei: ‘Je mag uit iedere kuip 3 handen met geld nemen!’ De man zei, dat de 3 gruwelijke hoeders hem leed zouden kunnen aandoen, maar de lichte geest zei: ‘Grijp moedig toe, er geschiedt je niets.’ Daarop nam de man uit iedere kuip 3 handenvol geld. De duistere wachters morden, maar deden niets. Toen zei de geest: ‘Volgend jaar om dezelfde tijd mag je weer komen en nogmaals 3 handenvol uit iedere kuip nemen. Maar de 3^e Goede Vrijdag mag je met een paard en wagen komen en alle 3 de kuipen wegnemen! Maar je mag niemand ervan vertellen!’ Dus een jaar later ging de boer weer en haalde 3 handenvol goud uit iedere kuip. Zijn plotselinge fortuin was zijn burens opgevallen, maar de boer zweeg. Op een dag echter voerden ze hem dronken en vertelde hij hen alles. Toen hij die Goede Vrijdag naar de Rode Rots ging, kon hij de poort niet vinden. Het jaar daarop stuurde hij zijn dienstmeid, die misschien meer geluk zou hebben. Ze ging met haar kind[je] naar de Rode Rots en vond de ingang en zette haar kind neer [om haar zakken te kunnen vullen]. Daarop rende ze naar buiten en achter haar viel de rots dicht en pas nu dacht ze aan haar kind. Ze ging naar de priester in Kleinzell, die haar de raad gaf het jaar erop met Goede Vrijdag naar de Rode Rots te gaan, hetgeen ze deed en het kind lachte haar al uit de openstaande rots toe en ze nam het snel op en nam het mee zonder nog aan de schat te denken. (Haiding 1977, 318f n°283 naar Leeb, n°74-76 en 111-114)

Hetzelfde verhaal wordt verteld van de Lilienstein, een hoge rots tegenover de Königstein aan de Elbe. Een arme vrouw uit Waltersdorf was met haar kind bessen gaan zoeken en zag plots een open deur in de rots. Daarbinnen was een gewelf, waar een grote hoeveelheid goud lag. Ze ging naar binnen, zette haar kind op de gouden tafel en vulde haar schort met goud en bracht het naar buiten. Maar toen ze weer naar binnen wilde gaan, kon ze de opening niet vinden en was het kind kwijt. Een jaar later op dezelfde dag en hetzelfde uur ging ze naar de rots en vond weer de deur open en haar kind op de tafel spelend met gouden appels en peren. Ze ging er gauw mee naar buiten zonder aan schatten te denken. (Mudrak z.j., 149 n°177 naar Gräße, *Sachsen*, 1855, 129 n°167)

Een arme vrouw in de Höttinger Au (bij Innsbruck) stuurde haar beide kinderen eropuit om in het bos hout te verzamelen. Terwijl ze bezig waren, begon het te sneeuwen, al was het nog vroeg in de herfst. Het ging harder sneeuwen en de kinderen verdwaalden en kwamen terecht op de Ambrückler Alm, waar de Almbutz huist, zagen een hut en besloten er te overnachten. De deur

zat niet op slot en binnen troffen ze een zonderling mannetje, dat hen vriendelijk opnam, het vuur opstookte, zodat ze konden drogen, en iets te eten maakte ('roommoes'). Ze vertelden het mannetje hoe ze daar terecht waren gekomen en hij zei hen, dat ze daar de nacht konden doorbrengen, want dat 's morgens het weer beter zou zijn. Ze kregen zachte hooibedden en de volgende ochtend kregen ze weer de kostelijke moes als ontbijt en ze merkten, dat ze enorme honger hadden. Het mannetje gaf hen een fraai brood mee en bracht hen naar de weg; van sneeuw was niets te zien, het leek wel voorjaar. Thuis vonden ze hun moeder door verdriet getekend, want ze hadden niet 1 nacht, maar de hele winter bij de Almbutz geslapen en hun moeder had hen doodgewaand. Het brood ging niet op; pas toen het zusje riep: 'Komt er dan nooit een einde aan dit brood?' was het afgelopen. (Haiding 1977, 83f n°55 naar Heyl, 73-75)

De 80-jaar oude Pat Ruddy, een van de intelligentste en welvarende boeren die naast de Ben Bulbin leven, vertelde aan Evans-Wentz: 'Oude mensen waren gewoon te zeggen dat de *gentry* in de bergen waren; dat is zeker, maar ikzelf was daar nooit zeker van. Maar op een nacht, tegen middernacht, had ik een gezicht. Ik ging van Bantrillick huiswaarts en nabij de Ben Bulbin was het grootste leger dat je ooit zag, vijf of zesduizend van hen in harnas stralend in het maanlicht. Een vreemde man kwam uit de haag tevoorschijn en hield me tegen, voor een minuut, in het midden van de weg. Hij keek me recht aan en liet me toen gaan.' (Evans-Wentz 1911, 57)

Te Ponrhydfendigaid, een gehucht zo'n twee mijl van het spoorwegstation Strata Florida, hoorde Evans-Wentz van de 94-jaar oude John Jones het verhaal van het bezoek van een jongen aan de koning van de *Tylwyth Teg*, de 'Fair Family', die het 80 jaar ervoor hoorde van zijn grootvader te Tynylone. Een jongen van een jaar of tien werd vaak afgeranseld en wreed behandeld door zijn schoolmeester omdat hij zijn lessen niet zo goed kon opzeggen. Dus op een dag rende hij weg van school en ging naar een rivieroever, waar enige kleine lieden naar hem kwamen en hem vroegen waarom hij huilde. Hij vertelde hen dat de meester hem had bestraft en toen ze dit hoorden zeiden ze: 'O, als je bij ons wil blijven, zal het niet nodig voor je zijn om naar school te gaan. We zullen je houden zolang als je wil.' Toen namen ze hem mee onder het water en over het water naar een ondergrondse grot, die uitliep in een groot paleis, waar de *Tylwyth Teg* aan het spelen waren met gouden ballen, in kringen net als die waarin ze dansen en zingen. De jongen werd naar het gezin van de koning gebracht en hij ging spelen met de zonen van de koning. Nadat hij daar in het paleis in de volle genieting van al zijn geneugtes was geweest, wenste hij zeer terug te keren naar zijn moeder en haar de gouden bal te tonen die de *Tylwyth Teg* hem hadden gegeven. En dus stopte hij de bal in zijn zak en haastte zich door de grot langs de weg die hij was gekomen, maar aan het eind ervan en bij de rivier kwamen twee van de *Tylwyth Teg* op hem af en terwijl ze de bal van hem afpakten duwden ze hem in het water en door het water vond hij zijn weg huiswaarts. Hij vertelde zijn moeder dat hij twee weken was weggeweest, maar ze zei hem dat het twee jaar waren geweest. Hoewel de jongen vaak probeerde de weg naar de *Tylwyth Teg* terug te vinden, slaagde hij daar niet in. Uiteindelijk ging hij terug naar school en werd een geweldig geleerde en dominee. (Evans-Wentz 1911, 149)

Het betreft hier een vrij exacte navertelling van het verhaal van Elidur, een oud Welsh verhaal, dat te vinden is bij Gerald of Wales (Giraldus Cambrensis), geboren te Pembroke Castle en aldus Sikes een hartige bewonderaar van al het Welsh inclusief zichzelf. Hij was een geleerd man en maakte in 1188 een tour door Wales om belangstelling voor een kruistocht op te wekken. Achteraf schreef hij een boek, dat een fascinerend beeld geeft van de gewoontes in Wales in de 12^e eeuw. Het verhaal van Elidur is gezet in de Vale of Neath, een beroemd centrum van fairyland. Op zijn twaalfde liep Elidur van school weg om te ontsnappen aan de strengheid van zijn leraar en verborg zich onder de holle oever van een rivier. Na twee dagen zonder eten daar te

hebben doorgebracht verschenen twee mannetjes ter grootte van pygmeeën aan hem en zeiden: ‘Als je met ons mee wilt gaan, zullen wij je brengen naar een land vol heerlijkheden en vermaken.’ Elidur was akkoord en volgde zijn gidsen langs een pad dat eerst onderaards en duister was naar een uitermate prachtig land, maar obscuur en niet verlicht met het volle licht van de zon. Alle dagen in dat land waren bewolkt en de nachten uitermate donker. De jongen werd voor de koning van het vreemde volkje gebracht en aan hem voorgesteld in de aanwezigheid van zijn hof. Na Elidur een lange tijd te hebben bestudeerd gaf de koning hem aan zijn zoon, nog een jongen. De mensen van dat land waren, hoewel zeer klein, goed gebouwd, blank en droegen hun haar lang. Ze hadden paarden en windhonden aangepast aan hun grootte. Ze aten vlees noch vis, maar leefden op een melkdieet in de vorm van pap met saffraan. Iedere keer als ze terugkwamen van onze leefwereld, keurden ze onze ambitie, ontrouw en onstandvastigheid af en hoewel ze geen vorm van publieke verering hadden, waren ze naar het scheen strikte minnaars en vereerders van de waarheid. De jongen keerde vaak terug naar onze leefwereld, soms langs de weg waarlangs hij was gekomen, soms langs andere wegen, eerst in gezelschap, naderhand in zijn eentje, en hij maakte zich alleen bekend aan zijn moeder, voor wie hij beschreef wat hij had gezien. Doordat ze begeerde dat hij haar een geschenk van goud bracht, dat in dat land in overvloed aanwezig was, stal hij, toen hij aan het spelen was met de prins, een gouden bal, waarmee deze zich placht te vermaken, en bracht die in aller haast naar zijn moeder, maar hij werd achternagezeten en toen hij bij het betreden van het huis van zijn vader struikelde over de drempel, viel de bal en twee pygmeeën grepen hem en gingen er vandoor, de jongen ieder teken van verachting en bespottung tonend. Hoewel hij een jaar lang zijn best deed kon Elidur de ingang van de ondergrondse passage niet meer terugvinden. Gerald voegt toe, dat Elidur de taal van zijn gastheren had geleerd en dat die sterk leek op Grieks. Wanneer ze om water vroegen, zeiden ze: *Udor udorum* en als ze zout wilden zeiden ze *Halgein udorum*. (Sikes 1880, 65-67) Keightley geeft een uitgebreidere vertaling. Bij hem luidt het slot van het verhaal na de opmerking, dat hij een jaar vergeefs zocht naar de ingang van het onderaardse rijk: Na te zijn teruggebracht door zijn vrienden en moeder en hersteld tot zijn goede manier van denken en zijn literaire bezigheden, bereikte hij in de loop der tijd de rang van priester. Wanneer David II, bisschop van St. David’s, met hem sprak in zijn latere leven over deze gebeurtenis, kon hij nooit de bijzonderheden vertellen zonder tranen te vergieten. Hij kende ook de taal van dat volk en was gewoon woorden in die taal op te zeggen die hij in zijn jongere dagen had geleerd. Deze woorden, die de bisschop vaak tegen mij [Gerald] herhaalde, waren zeer conform aan de Griekse taal. Wanneer ze om water vroegen, zeiden ze: ‘*Udor udorum*,’ hetgeen betekent: ‘Breng water,’ want *udor* in hun taal zowel als in het Grieks betekent water. Wanneer ze zout willen, zeggen ze: ‘*Halgein udorum*,’ ‘Breng zout.’ Zout wordt ἅλς (*hals*) genoemd in het Grieks en *halen* in het Brits, want die taal, vanwege de lange tijd dat de Britten (toen Trojanen genoemd en naderhand Britons naar Brito, hun leider) in Griekenland verbleven na de vernietiging van Troje, werd in vele opzichten gelijk aan het Grieks. En Keightley voegt aan dit verhaal de volgende opmerking van de geleerde archdeacon toe: ‘Wanneer een scrupuleuze onderzoeker naar mijn mening zou vragen betreffende het hier ingevoegde relaas (*relation*), dan antwoord ik met Augustinus: “*admiranda fore divina miracula non disputatione discutienda*,” noch zet ik grenzen aan de Goddelijke macht, noch zal ik, door schaamteloos te bevestigen, die macht uitbreiden, die niet uitgebreid kan worden. Maar bij zulke gelegenheden roep ik altijd in mijn geest dat gezegde van Hieronymus, die zegt: “*Multa incredibilia reperies et non verisimilia, quæ nihilominus tamen vera sunt*.” Deze en andere zulke dingen die zich kunnen voordoen zou ik, naar Augustinus’ mening, plaatsen onder die dingen die noch sterk te bevestigen noch te ontkennen zijn.’ (Keightley 1892, 404f)

Literatuur

AT = Aarne-Thompson, zie Thompson 1961.

KHM = *Kinder- und Haus-Märchen*, ed. Brüder Grimm.

E.V. = *Eigen Volk. Maandblad voor folklore en dialect*, Haarlem.

Van Dale 1983 = Cox, H.L., *Van Dale Groot Woordenboek Duits-Nederlands*, Utrecht e.e. 1983.

Adler, Marcus Nathan (ed.), *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, New York (London 1907)
(internet-file 2005: EBook #14981)

Agricola, Christiane (hgg.), *Schottische Sagen*, Berlin 1967 (*Europäische Sagen*, hgg. Will-Erich Peuckert, V).

Briggs, K.M., *The Anatomy of Puck. An Examination of Fairy Beliefs among Shakespeare's Contemporaries and Successors*, London 1959.

Briggs, Katharine M., *British Folk-tales and Legends. A Sampler*, London e.e. 1978 (= 1977).

Briggs, K., *The Vanishing People. Fairy Lore and Legend*, New York 1978 (London).

Campbell, John Gregorson, *The Fianns*, London 1891 (Waifs and Strays of Celtic Tradition, Argyllshire Series, no. IV) (internet-PDF).

Donnelly, Ignatius, *Ragnarok: the Age of Fire and Gravel*, 1883 (internet-file: Hare 2001).

Evans-Wentz, W.Y., *The Fairy-Faith in Celtic Countries*, [1911] (internet-file: Hare 2004).

Gennep, Arnold van, *Le Folklore des Hautes-Alpes*, Tome II, Paris 1948.

Graves, Robert, *The White Goddess*, London 1975 (= 1961).

Grimm, Brüder (ed.), *Deutsche Sagen*, 2 delen, München-Leipzig z.j.

Haiding, Karl, *Österreichs Sagenschatz*, Wien e.e. 1977.

Hancock, Graham, *Fingerprints of the Gods. A Quest for the Beginning and the End*, London 1998 (= 1995).

Hancock, Graham, Robert Bauval & John Grigsby, *The Mars Mystery. A warning from history that could save life on earth*, London 1998.

Hardy, James (ed), *The Denham Tracts*, 2 Vol., London 1892-95 (The Folklore Society).

Hofberg, Herman, *Swedish Fairy Tales*, Chicago 1890.

Jarvie, Gordon (ed), *Scottish Folk and Fairy Tales*, London 1997 (= 1992).

Jenkyn Thomas, W., *The Welsh Fairy Book*, London [1907] (internet-file)

Keightley, Thomas, *The Fairy Mythology (illustrative of the Romance and Superstition of Various Countries)*, London-New York 1892 (internet-file).

Kennedy, Patrick, *Legendary Fictions of the Irish Celts*, London 1866.

Kirk, Robert, *The Secret Commonwealth*, (ed. Andrew Lang), London 1893 (internet-file).

Knobloch, Johann, *Sprache und Religion*, 1, Heidelberg 1979, 2, 1983.

Kors, Alan C. & Edward Peters (eds.), *Witchcraft in Europe 1100-1700. A Documentary History*, Philadelphia 1972.

Kuhn, A. & W. Schwartz, *Norddeutsche Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg, Pommern, der Mark, Sachsen, Thüringen, Braunschweig, Hannover, Oldenburg und Westfalen: Aus dem Munde des Volkes gesammelt*, Leipzig 1848.

Kuusi, Matti, *Regen bei Sonnenschein. Zur Weltgeschichte einer Redensart*, Helsinki 1957 (FFC 171).

Lecouteux, Claude, *Chasses fantastiques et Cohortes de la nuit au Moyen Age*, Paris 1999.

Loomis, Roger Sherman, *Studies in Medieval Literature (A Memorial Collection of Essays)*, New York 1970.

- Lyncker, Karl, *Deutsche Sagen und Sitten in hessischen Gauen*, Kassel 1854.
- MacDougall, James, *Folk and Hero Tales*, London 1891 (Waifs and Strays of Celtic Tradition, Argyllshire Series, no. 3) (internet-PDF).
- Macgregor, Forbes, *Macgregor's Mixture. A Hillarious Collection of Stories from all Parts of Scotland*, Edinburgh 1981.
- Malory, Sir Thomas, *Le Morte D'Arthur* (2 delen), Harmondsworth 1976 (= 1969).
- Miller, Hugh, *The Cruise of the Betsey; or, a Summer Ramble among the Fossiliferous Deposits of the Hebrides*, Edinburgh-London 1858 (naar internet-file van www.gerald-massey.org.uk/miller/c_miscellanea_2.htm).
- Mudrak, Edmund, *Das grosse Buch der Volkssagen*, Reutlingen z.j.
- Murray, M.A., *The Witch-Cult in Western Europe*, Oxford Paperbacks n°53, 1963 (= 1921).
- Potter, Lois & Joshua Calhoun (eds.), *Images of Robin Hood. Medieval to Modern*, Newark 2008.
- R-D = Reinsberg-Düringsfeld, Le Baron de, *Traditions et Légendes de la Belgique*, Bruxelles 1870 (2 vol.) (internet-file Gustave Swaelens 2004).
- Robbins, Rossel Hope, *The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology*, London 1965 (= New York 1959).
- Roux, F.M. le, 'Les Iles au Nord du Monde', in: *Hommages à Albert Grenier*, (éd. Marcel Renard), Bruxelles-Berchem 1962, 1051-1064.
- Rünzig, Johannes, *Schwarzwald-Sagen*, Düsseldorf 1930.
- Saintyves, Pierre, *Les Contes de Perrault; En Marge de la Légende Dorée; Les Reliques et les Images Légendaires*, Paris 1987.
- Sergeant, Philip W., *Witches & Warlocks*, London 1996 (= 1936).
- Seymour, St. John D., *Irish Witchcraft and Demonology*, Baltimore 1913 (internet-file: Hare 2002).
- Shakespeare, William, *The Complete Works comprising His Plays and Poems*, London e.e 1978 (= 1958).
- Sikes, Wirt, *British Goblins: Welsh Folk-lore, Fairy Mythology, Legends and Traditions*, London 1880 (internet-file).
- Sinninghe, J.R.W., *Katalog der Niederländische Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten*, Helsinki 1943 (FFC 132)
- Skeat, Walter W., *The Concise Dictionary of English Etymology*, Ware 1993.
- Taussig, Michael, *The Magic of the State*, New York-London 1997.
- Teenstra, Marten Douwes, *Nederlandse Volksverhalen*, Leeuwarden 1973 (= 1843/46/48).
- Thompson, Stith, *The Types of the Folktale*, Helsinki 1961 (FFC 184).
- Thorpe, Benjamin, *Northern Mythology, Comprising the Principal Popular Traditions and Superstitions of Scandinavia, North Germany, and the Netherlands*, vol. 2, London 1851.
- Vallée, Jacques, *Passport to Magonia (on UFOs, Folklore, and Parallel Worlds)*, 1969 (internet-PDF).
- Vonbun, F.J. & R. Beitzl, *Die Sagen Vorarlbergs. Mit Beiträgen aus Liechtenstein*, Feldkirch 1950.
- Wais, Kurt (ed.), *Der Arthurische Roman*, Darmstadt 1970 (Wege der Forschung CLVII).